

Oslo

Byantikvaren

Etterkrigstidens massebyggeri

Boligbygging i Oslo 1945-90

Innhold

Forord.....	6
Innledning	7
1 Introduksjon	9
2 Etterkrigstidens boligområder som kulturminner og kulturmiljøer	13
2.1 Prosjektet “Etterkrigstidens massebyggeri”	17
2.2 Byantikvarens mål med prosjektet	19
2.2.1 Mål: Øke bevissthet og kunnskapsnivå	20
2.2.2 Mål: Sikre hensiktsmessig vern av et representativt utvalg kulturminner og kulturmiljøer..	21
2.3 Prosjektmetodikk og gjennomføring.....	23
2.3.1 Vernekriterier	26
3 Resultater og prioriteringer	28
3.1 Økt bevissthet og kunnskapsnivå.....	28
3.2 Sikre hensiktsmessig vern av prioriterte kulturmiljøer og kulturminner.....	30
3.2.1 Strukturvern gjennom hensynssone kulturmiljø i kommuneplanen.....	30
3.2.2 Etterkrigsområder foreslått som hensynssone i kommuneplanens arealdel	32
3.2.3 1945-1960 Bolignød	32
3.2.4 1950-1960 Drabantbyer – nye bysamfunn	34
3.2.5 1960-1970 Rasjonell boligbygging og internasjonal modernisme	36
3.2.6 1970-1980 Kritikk, reaksjon og variasjon	37
3.2.7 1980-1990 Nye nabolag	39
3.2.8 Vern gjennom oppføring på Byantikvarens gule liste	40
4 Historiske forutsetninger for etterkrigstidens massebyggeri.....	43
4.1 Boligpolitikk i velferdsstaten	43
4.1.1 Boligfinansiering – Den Norske Stats Husbank	43
4.1.2 Tilgang på boligtomter - Ekspropriasjonsloven	43
4.1.3 Boligkooperasjoner som utbyggere.....	44
4.2 Sosiale røtter fra mellomkrigstiden	45
4.2.1 Boligkooperasjoner i mellomkrigstiden	46

4.2.2	Funksjonalismen – moderne og sosial boligbygging.....	47
4.3	Byplanlegging - den funksjonsdelte byen som ideal	50
4.4	Boligkrisen i etterkrigstiden	53
4.5	Oslo og Aker slås sammen til én storkommune	55
4.6	Prinsipper for byutvikling utenfor byen.....	56
5	1945-1960 Bolignød.....	58
5.1	Etter krig, før drabantby.....	58
5.2	Bolignødsbyggingen begynner	58
5.3	Boligmangel og nye, gode boliger	58
5.3.1	Boligarkitektur og bebyggelsesstrukturer.....	59
5.4	Utbyggingene i grove trekk.....	63
6	1950-1960 Drabantbyer – nye bysamfunn	73
6.1	Oslos nye bysamfunn.....	73
6.2	Generalplan 1950 – overordnet plan for byutvikling.....	73
6.2.1	Forstadsbaner og trafikkårer som premiss for utbygging	79
6.3	Drabantbyene bygges	79
6.3.1	Østensjøbyen	79
6.3.2	Drabantbyutbygging i Groruddalen.....	94
6.3.3	De gamle Akergårdene	100
7	1960-1970 Rasjonell boligbygging og internasjonal modernisme	103
7.1	Prefabrikasjon og industrielle byggemetoder.....	104
7.2	Nye bygningstyper etter internasjonal inspirasjon.....	107
7.2.1	Terrasseblokker som terrengtilpasset storskalabygging	114
7.3	Planlegging for bilen.....	115
7.4	Drabantbyene bygges videre	119
7.5	Nye boligområder i nord og vest	133
7.6	Ammerudrapporten – kritisk blick på planleggingen av nye bydeler.....	135
8	1970-1980 Kritikk, reaksjon og variasjon	137
8.1	Reaksjon på modernismens byplanlegging og boligbygging	138
8.2	Fra boliger til bomiljøer.....	139
8.3	Byggemetoder og typologi.....	141
8.4	Natur og miljø i fokus.....	143
8.5	Utbygging av de siste, store drabantbyene i Groruddalen.....	144
8.6	Drabantby og grendepriks i ytre vest	159
8.7	Ny interesse for den historiske byen	161

9	1980-1990 Nye nabolag.....	164
9.1	Tett, lavt og trygt	164
9.2	Arkitektoniske særtrekk	168
9.3	Økonomiske utfordringer i den sosiale boligbyggingen	172
9.4	Drabantbyutbygging i Søndre Nordstrand.....	174
9.5	Bjørndal - fra offentlig til privat styrt utvikling.....	178
9.6	Fortetting og utnyttelse av restareal i Oslo vest og nord	182
9.7	Oslo kommune og slutten på etterkrigstidens massebyggeri	184

Kilder 186

Vedlegg – Kulturmiljøer fra etterkrigstidens massebyggeri til revisjon av kommuneplanens arealdel (2023).....	193
Bolignød 1945-1960 Etterstad – bydel Gamle Oslo	193
Flaen – bydel Grorud	194
Lille Ekeberg – bydel Nordstrand.....	195
Midtåsen/Øvre Ljan – bydel Nordstrand.....	196
Myrer – bydel Nordre Aker.....	198
Drabantbyer – nye bysamfunn 1950-1960	199
Manglerud – bydel Østensjø	199
Årvoll – bydel Bjerke.....	201
Rasjonell boligbygging og internasjonal modernisme 1960-1970	203
Ammerud – bydel Grorud	203
Haugenstua – bydel Stovner.....	205
Kringsjå/Korsvoll – bydel Nordre Aker	207
Kritikk, reaksjon og variasjon 1970-1980	208
Vestli – bydel Stovner.....	208
Lysejordet – bydel Ullern	210
Nye nabolag 1980-1990.....	211
Holmlia – bydel Søndre Nordstrand.....	211

Forord

Boligbyggingen i hovedstaden fra 1945 til 1990 var storstilt, ambisiøs og effektiv. Byggingen skjært fart etter kommunesammenslåingen med Aker i 1948, og var et svar på bolignøden i byen. Dette er en viktig del av Oslos historie og byutvikling og forteller om velferdsstat og økt velstand i det moderne Norge. Områdene som ble bygget ut lå utenfor den historiske bykjernen, og er i dag folkerike områder som er sentrale for byens identitet. De massebygde boligområdene formidler både skiftende politiske strømninger og nye prinsipper og idealer for planlegging, arkitektur og teknologi. En viktig fellesnevner er likevel nøktern, frittliggende bebyggelse som ramme omkring alminnelige menneskers dagligliv.

For å få oversikt og bedre innsikt over dette byggeriet startet Byantikvaren i 2009 prosjektet *Etterkrigstidens massebyggeri*. Formålet har vært å kartlegge, ivareta og formidle arkitektur- og kulturhistorie fra viktige utbyggingstid i Oslo, planlagt og oppført i ytre by etter andre verdenskrig.

Prosjektleder og initiativtaker for kartleggingsprosjektet fra 2009 til 2020 var etnolog og antikvar Gry Eliesen. Hun var Byantikvarens representant i Groruddalsprosjektet og særlig engasjert i å løfte frem etterkrigstidens kulturminner. Videreføringen av prosjektet står på hennes skuldre, og Byantikvaren skylder hennes faglige kraft og utrettelige innsats for disse kulturmiljøene en stor takk.

Prosjektrapporten er utarbeidet av Berit Johanne Henjum og Fredrik Armand Borgen. Byantikvarens øvrige medarbeidere i prosjektet har vært Olaf Steen, Hilde Barmen, Thomas Overvaag Lie, Per David Martinsen og Tove Solbakken. Hogne Langset og Brit Kyrkjebø har vært prosjekteiere.

Jeg håper at rapporten bidrar til å få fram både historiene og verdiene bak de store utbyggingene, og at den kan fungere som et godt kunnskapsgrunnlag for vern og prioriteringer framover.

Oslo, september 2025

Ellen Hole

byantikvar

Innledning

Prosjektet og kartleggingsarbeidet som er utført for “Etterkrigstidene massebyggeri” skal bidra til bevaring av et representativt utvalg bygninger, anlegg, bygningsmiljøer og kulturlandskap fra Oslos lange og mangfoldige historie. Det følger opp strategiske dokumenter og føringer som Riksantikvarens fredningsstrategi fra 2015, Kulturminnemeldingen fra 2003, Kulturmiljøstrategi 2023-2034 og tildelingsbrev fra Byrådsavdeling for byutvikling.

Prosjektnavnet beskriver to grunnleggende premisser for arbeidet:

1) «Etterkrigstiden» i prosjektet er tidsmessig avgrenset til perioden 1945-1990 for å favne de viktigste tiårene for den kommunalt styrte boligbyggingen i Oslo.

2) Benevnelsen «massebyggeri» viser til at prosjektet dreier seg om bebyggelse oppført i stort antall og skala, med materialer og teknikker som tilrettelegger for effektiv, rask og rimelig boligproduksjon. Bebyggelsen omfatter både småhus som flermannsboliger og rekkehus, lavblokker og store boligblokker.

Rapporten er bygget opp med to deler:

Del 1 – Om massebyggeriprosjektet presenterer prosjektets bakgrunn, mål, gjennomføring og prioriteringer.

Del 2 – Historien om massbyggeriet beskriver de store linjene i planlegging og boligbyggingen etter krigen, og er ment som et kunnskapsgrunnlag for videre forvaltning og verne vurderinger av periodens boligområder.

Vedlegg: Til rapporten hører også et vedlegg med beskrivelse og kartavgrensning av kulturmiljøer fra etterkrigstidens massebyggeri foreslått som hensynssone kulturmiljø i kommuneplanens arealdel 2023.

Del 1 Om massebyggeriprojektet

1 Introduksjon

Prosjektet “Etterkrigstidens massebyggeri” handler om Oslos byutvikling og den store boligbyggingen som fant sted i de ytre bydelene av Oslo etter andre verdenskrig og frem til midten av 1980-tallet. Boligbygging var et viktig samfunnsoppdrag etter andre verdenskrig og er nært knyttet til by- og samfunnsutviklingen hvor det moderne Oslo og Norge utviklet seg med velstandsøkning, utbygging av den moderne velferdsstaten, utdanningsrevolusjon og flere kvinner i arbeidslivet. De politiske og økonomiske grepene som ble tatt for å muliggjøre boligbygging i stor skala, og hvordan de nye nabolagene og lokalsamfunnene ble planlagt gjenspeiler hvilke verdier og hensyn som ble vektlagt i samtiden.

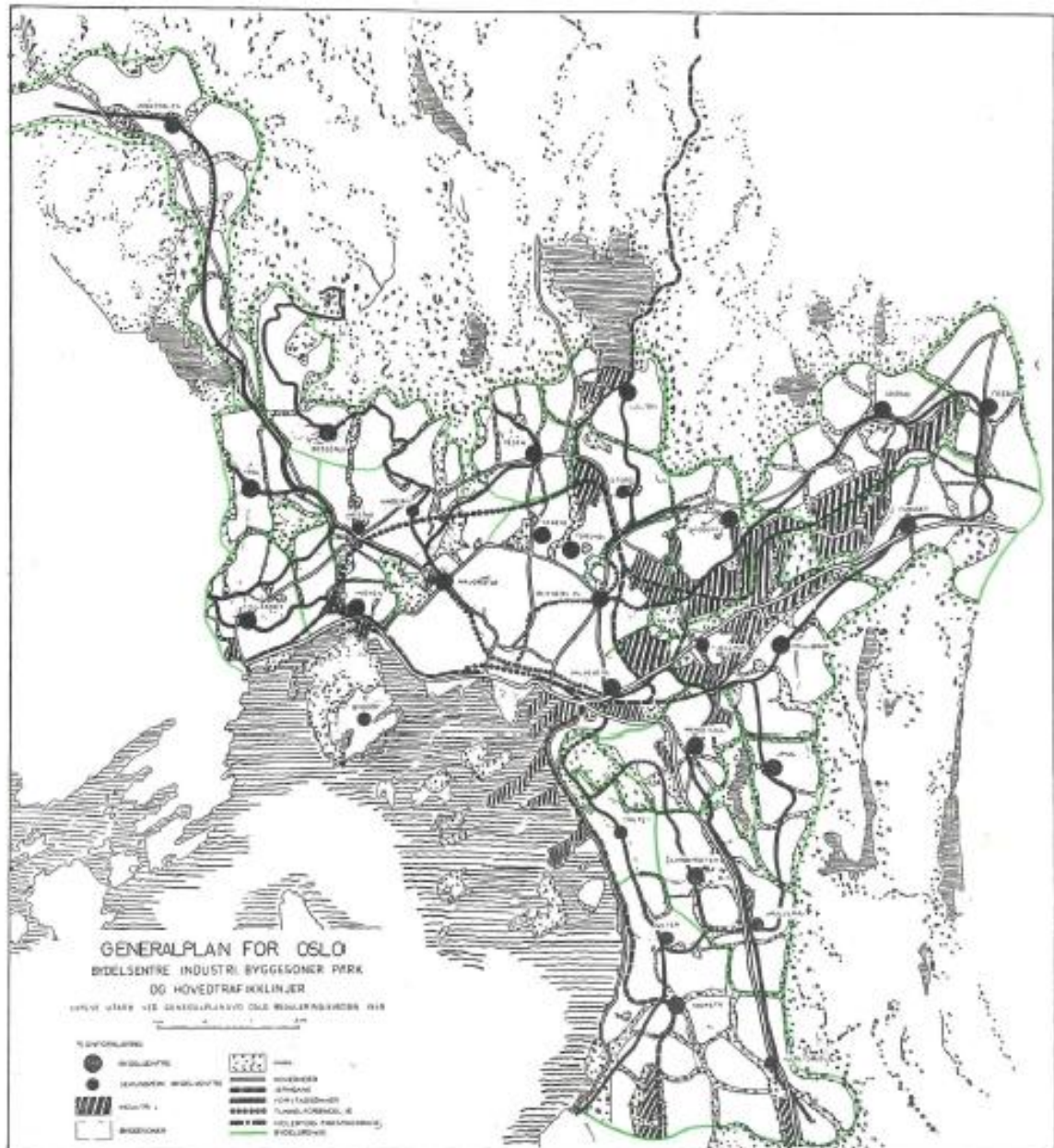
Vaterland med Kjøttballen på Grønlands torg og Akerselva, fotografert før saneringen av Vaterland og etablering av Grønland t-banestasjon. Industrivirksomhet preger havnefronten, med blant annet Nylands mekaniske verksted ved utløpet av Akerselva. Foto: Dagbladet, 1957. Norsk Folkemuseum.

For Oslos del innebar samfunnsutviklingen etter krigen at byen gikk fra å være en tett befolket industriby med prekær boligmangel og lav boligstandard til en moderne by med service, handel, offentlig forvaltning, utdanning og helse som de viktigste næringene. Selve boligbyggingen fant først og fremst sted gjennom etablering av nye boligområder på tidligere ubebygde areal i det som inntil 1948 hadde vært landkommunen Aker.

Gran gård i Groruddalen, med Grorud og Grorud kirke i bakgrunnen. Jordbrukslandskapet ved Gran-gårdene er i dag kjent som drabantbyen Furuset. Foto: Esther Langberg, 1935. Oslo Museum.

De nye områdene ble koblet til sentrum via skinnegående transport som t-bane eller hovedinnfartsveier. Noen av boligområdene ble planlagt som tilnærmet selvstendige enheter med sosial infrastruktur som skoler, sykehjem, kirker, samfunnshus, arbeidsplasser og nærsenter med diverse servicetilbud. Slike områder refereres gjerne til som drabantbyer. Andre steder ble bygget som tilnærmet rene boligfelt med få eller ingen egne servicetilbud.

Forslag til generalplan med bisentrer.

Proposed Outline Plan with local centres.

Illustrasjon fra s. 43 i Generalplan for Oslo 1950. De tykke, heltrukne og stiplede linjene viser forstadsbaner som var planlagt å forbinde de nye bydelene med hverandre og bysentrum.

En fellesnevner for de store boligområdene fra etterkrigstiden er at de er oppført med målsetting om å kunne tilby boliger med god bostandard til folk flest. De karakteristiske bebyggelsesstrukturene i de forskjellige områdene vitner om ulike byplan- og arkitekturidealer og utgjør en viktig kunnskapsverdi i seg selv. Utbyggingen av de ulike boligområdene som perler på en snor langs forstadsbaner og toglinjer bidrar også til en sterk stedsidentitet og en tydelig avgrensning mellom de ulike utbyggingsområdene og bydelene.

Byantikvaren har valgt å bruke begrepet “etterkrigstidens massebyggeri” for denne typen boligbebyggelse. Bebyggelsen omfatter både småhus som flermannsboliger og rekkehus, lavblokker og store boligblokker. Bøler i bydel Østensjø er ett område hvor man mange av de typiske bebyggelsestypologiene og bebyggelsesstrukturene fra etterkrigstidens massebyggeri er representert. Foto: Widerøes Flyveselskap/Ukjent, 1963. Oslo Byarkiv.

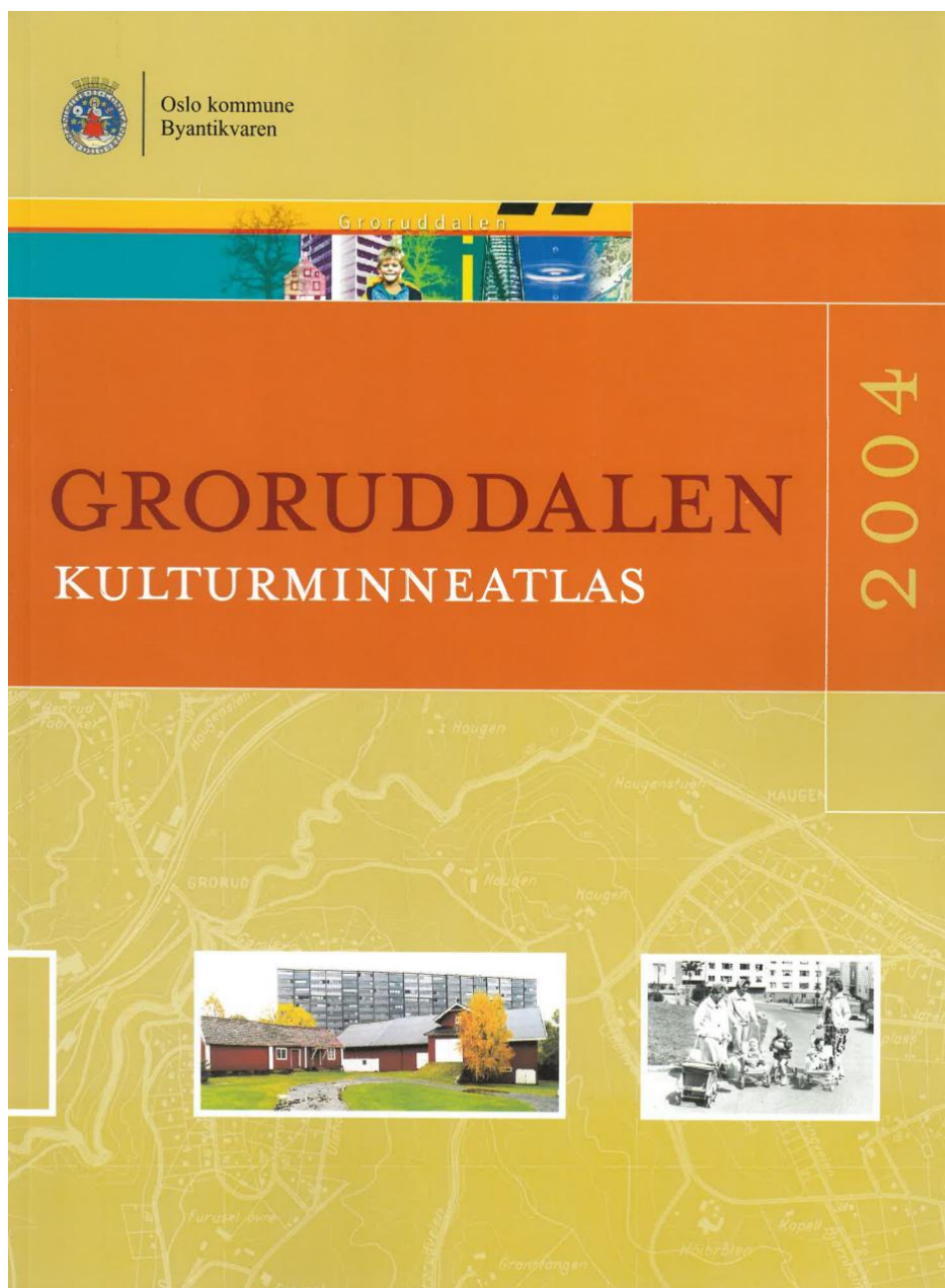
2 Etterkrigstidens boligområder som kulturminner og kulturmiljøer

Perioder som ligger nokså nær vår egen tid har generelt hatt vanskelig for å oppnå kulturminnestatus. Etter en viss modningstid vil både historien og byggeriet «oppdages», og med et nytt blikk kan kulturminneverdiene dermed identifiseres. De store feltutbyggingene og drabantbyene som ble bygget i det tidligere Aker i årene etter kommunesammenslåingen i 1948 representerer en vesentlig del av Oslos moderne historie, men har som relativt unge bymiljøer hatt lav status som kulturminner. Enkeltprosjekter og planidealer fra massebyggeriet ble kritisert allerede i sin samtid, og utviklingen av massebyggeriet gjennom etterkrigstiden er i seg selv også reaksjoner på tidligere planer og utbygginger. Kritikken av drabantbyutbyggingen og arkitekturen har hengt ved og dannet stereotypiske oppfatninger av periodens bomiljøer som med ujevne mellomrom gjentas i media. Etterkrigstidens store boligområder og drabantbyer anses likevel i økende grad som kulturmiljøer med særpreg og som en viktig del av Oslos egenart.

Etterkrigstidens massebyggeri og t-bane på Bøler. Den frittliggende boligbebyggelsen og de grønne omgivelsene er typiske for mye av etterkrigstidens massebyggeri i Oslo, koblet til byen via t-banenettet. Foto: Rune Nylund.

Byantikvarens første vurderinger av etterkrigstidens boligområder som kulturmiljøer startet i Groruddalen. I 2004 laget Byantikvaren kulturminneatlas for Groruddalen. Kulturminneatlasets beskrev Groruddalens historie helt tilbake til eldre steinalder. I atlaset ble også etterkrigsområdene omtalt: «en del av etterkrigsbebyggelsen har helt klart både kulturhistorisk og arkitektonisk verdi, og noe er interessant fordi det representerer nye boligformer.» Etterkrigsbebyggelsen ble likevel ikke vurdert som kulturminner, med begrunnelsen at drabantbyene hadde vært omdiskutert og at bebyggelsen var vanskelig å vurdere fordi den tilhørte en forholdsvis nær fortid.

Høy- og lavblokker i Tante Ulrikkes vei på Stovner, med Stovnersenteret i bakgrunnen. Åpne grøntarealer mellom blokkene og felles garasjeanlegg i utkanten av boligbebyggelsen er typisk for de store boligutbyggingene fra 1960-tallet og fremover. Formålet var å skille bilister og myke trafikanter. Foto: Rune Nylund.

Byantikvarens første, systematiske kartlegging av etterkrigstidens massebyggeri startet i 2008 som et drabantbyprosjekt tilknyttet Groruddalssatsingen. Kartleggingen omfattet bydelene Stovner, Grorud, Alna og Bjerke. I 2009 ble det utarbeidet en kulturhistorisk rapport om Veitvet og Slettaløkkå som et forprosjekt. Den kulturhistoriske rapporten ble formidlet blant annet via samarbeid med Oslo museums vandreutstilling om drabantbyer. Prosjektet ble også presentert i Fortidsminneforeningens tidsskrift «Fremtid for fortiden».

I 2010 publiserte Byantikvaren «Oppdag Groruddalen! En kulturhistorisk guide» som en del av Byantikvarens bidrag til Groruddalssatsningen. Her fikk etterkrigsbebyggelsen større plass i fortellingen om Groruddalen og den ble trukket frem som moderne kulturminner:

“Drabantbybebyggelsen er derimot sjelden nevnt, både fordi den er blitt regnet som for ny til å ha kulturhistorisk interesse, og fordi den visuelt sett er omdiskutert. Fra et moderne kulturminneperspektiv er også mange av drabantbyene interessante, både blokkbebyggelsen og småhusbebyggelsen, fordi de representerer nye boligformer og nye måter å tenke om by og bolig på. Flere er også interessante på grunn av sin arkitektoniske verdi.”

DIVE
Oslo kommune 2013

asplan viak

Byantikvaren

Bydel Bjerke

Plan- og bygningsetaten

Groruddalssatsingen

KULTURHISTORISK STEDSANALYSE
Linderud, Økernbråten og Vollebekk

I 2013 deltok Byantikvaren i arbeidet med å lage kulturhistorisk stedsanalyse for Linderud, Økernbråten og Vollebekk. Rapporten var basert på DIVE-metodikk og inngikk som del av Groruddalssatsningen.

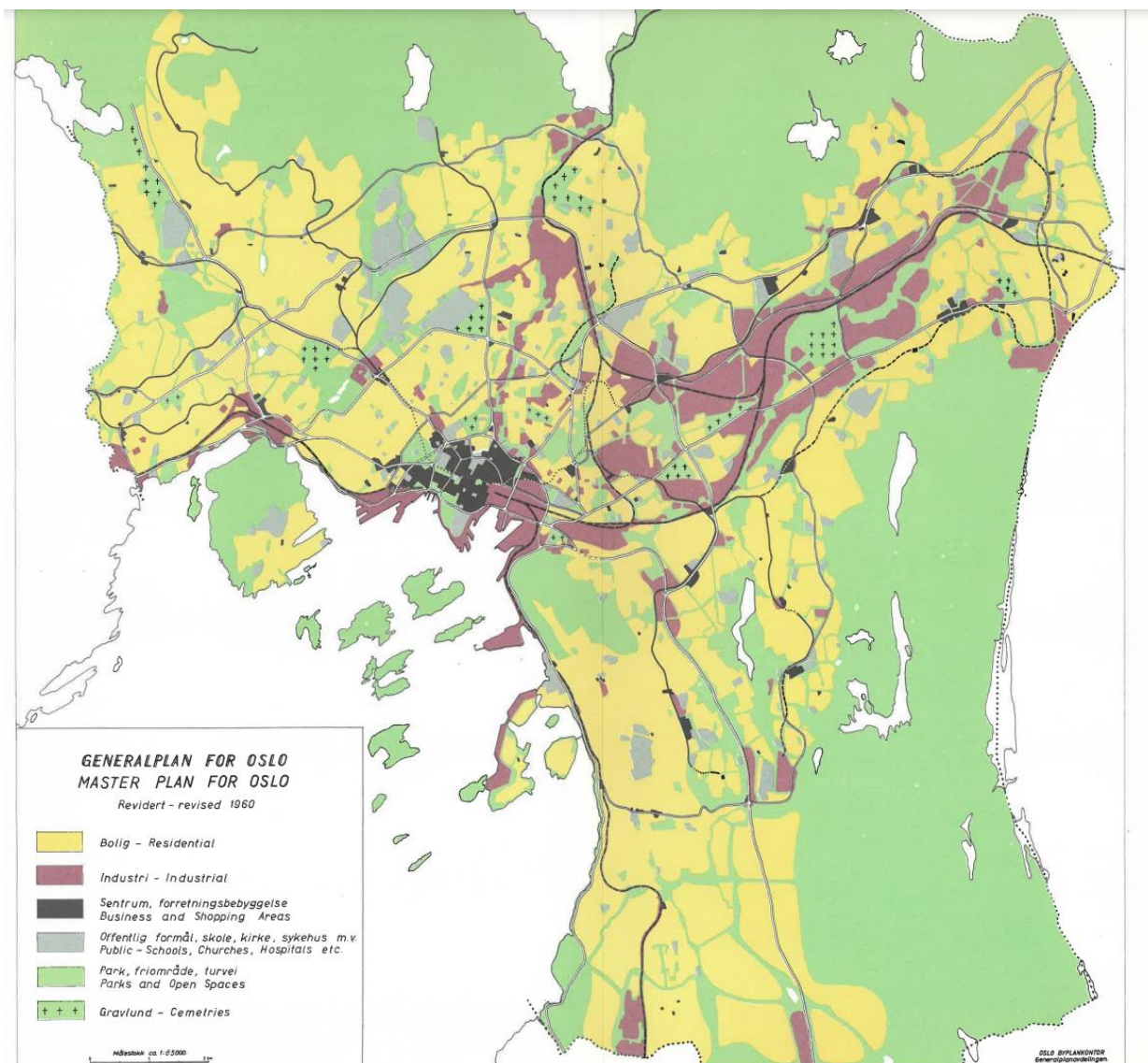

DIVE-rapporten ble presentert lokalt med utstilling og presentasjon på Linderud senter. Antikvar Gry Eliesen (til høyre) var Byantikvarens representant i Groruddalssatsningen og prosjektleder for arbeidet med å kartlegge etterkrigstidens massebyggeri frem til 2020. Her sammen med informasjonsansvarlig antikvar Tove Solbakken. Foto: Byantikvaren, 2013.

2.1 Prosjektet “Etterkrigstidens massebyggeri”

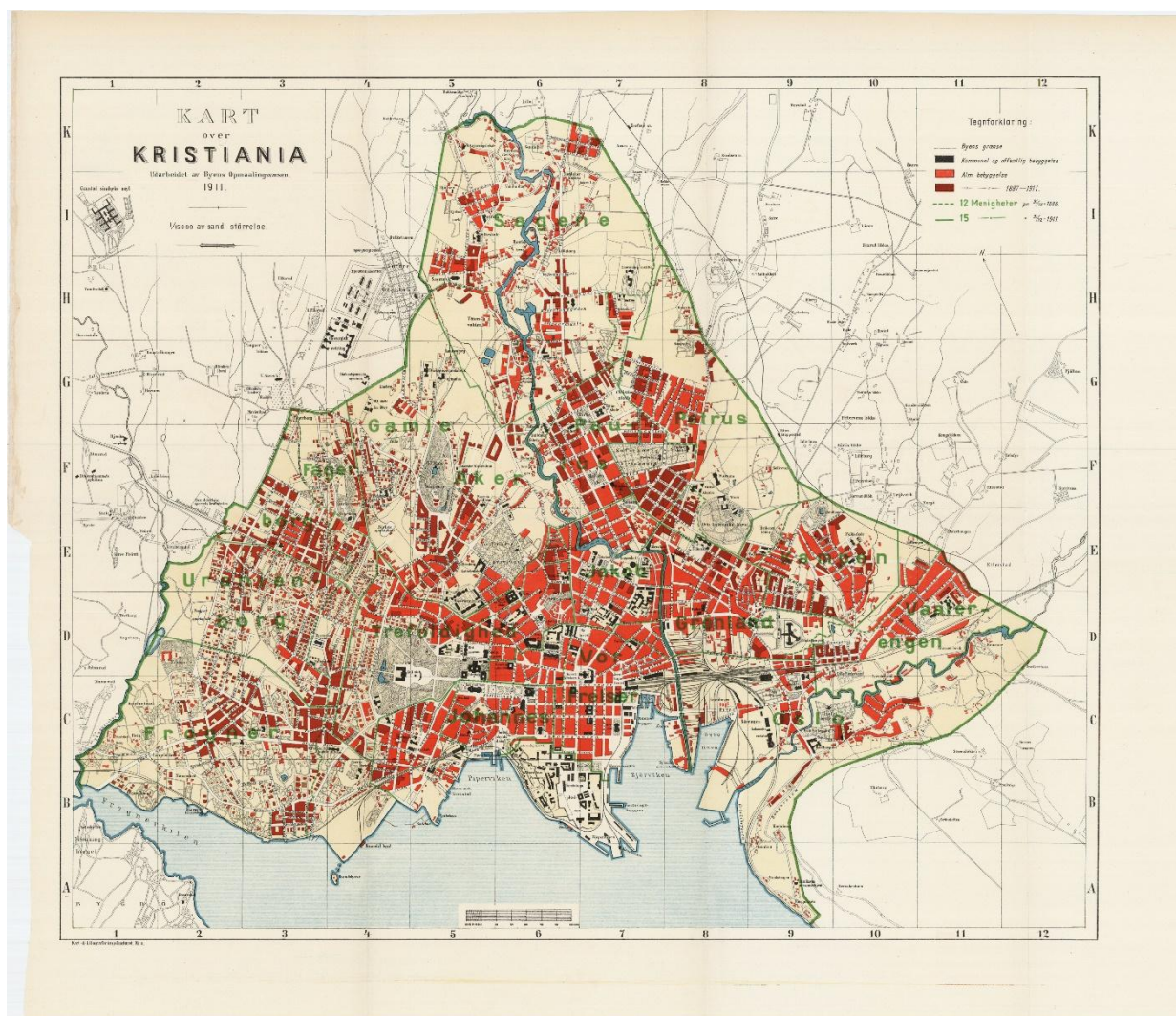
Parallelt med arbeidet med Groruddalens kulturmiljøer utvidet Byantikvaren i 2009

kartleggingen av massebygd boligbebyggelse fra kun å omfatte Groruddalen til å gjelde hele Oslo ytre by. Kartleggingen ble videreført som prosjektet “etterkrigstidens massebyggeri” og hadde som målsetting å undersøke boligbebyggelse oppført innenfor planavgrensningen for «Stor-Oslo – et forslag til generalplan» (1934) og «Generalplan for Oslo 1950». Hovedtrekkene fra de to første generalplanene, med arealdisponering og utviklingen av nye bydeler langs eksisterende og nye transportårer som tog, trikk, t-bane og bilveier ble videreført gjennom hele etterkrigsperioden Byantikvaren har kartlagt.

Generalplanene var forløpere for dagens kommuneplaner og ble utarbeidet av byplankontoret. Generalplanen for Oslo, 1960, videreførte hovedtrekkene i generalplanen fra 1950, men var mer detaljert med tanke på fremtidig utvikling av bysentrum siden arbeidet med soneplaner for sentrumskjernen var kommet lengre. Planen viser at sentrumsområdene i første rekke var satt av til forretningsbebyggelse og industri. De store boligområdene og boligreservene lå i ytre by. Kart hentet fra Oslo. Planlegging og utvikling, utarbeidet av Byplankontoret, Oslo kommune, 1960.

Bydelene Sentrum, Grünerløkka, St. Hanshaugen, Sagene, Gamle Oslo og Frogner var ikke inkludert i de store generalplanene. Disse områdene ble derfor utelatt av Byantikvaren i avgrensningen av prosjektet. Enkelte områder med større anlegg mellom Ring 2 og Ring 3 er likevel registrert fordi de hører til det aller tidligste massebyggeriet i Oslo etter andre verdenskrig. Dette gjelder eksempelvis bebyggelse på Tøyenjordene og Etterstad.

Kart over Kristiania med menighetsgrenser (1911). Kartet viser kommunens utstrekning slik den var frem til kommunesammenslåingen med Aker i 1948. Den store boligbyggingen etter krigen skjedde i all hovedsak utenfor disse kommunegrensene og bydelene innenfor bygrensene fra før 1948 er derfor ikke kartlagt som del av dette prosjektet. Kilde: Oslo byarkiv.

Kommunalt ledet byfornyelse og rehabilitering av eldre bygårder supplerte fra midten av 1970-tallet boligetableringen i ytre by og fikk betydning som byutviklingsgrep. Kartlegging av kulturminner fra byfornyelsen har ikke ligget innenfor rammene for dette prosjektet, men bør gjennomgås som et eget registreringsprosjekt for å få en fullgod oversikt.

2.2 Byantikvarens mål med prosjektet

Etterkrigstidens store boligområder er resultatet av den politiske målsettingen om å bygge mange og gode boliger raskt og rimelig for å skaffe boliger til Oslos mange boligsøkende innbyggere etter krigen. Den frittliggende etterkrigsbebyggelsen er planlagt og oppført over få tiår og de ulike boligområdene og bydelene har ofte en tydelig og enhetlig karakter, til forskjell fra den historiske byen som har grodd frem over lengre tid.

Formålet med massebyggeriprojektet er å identifisere og dokumentere den storstilte boligutbyggingen i Oslo etter krigen, og velge ut kulturmiljøer og enkeltobjekter som prioriteres for vern. Byantikvaren ønsker gjennom arbeidet å bidra til at drabantbyer og boligområder fra etterkrigstiden blir verdsatt som særegne og karakteristiske kulturminner og kulturmiljøer det er verdt å ta vare på.

Kartleggingsprosjektets målsetting er i tråd med Kulturmiljøstrategi 2023-2034, hvor det blant annet heter at kulturmiljøverdier over hele Oslo skal kartlegges, tas vare på og bruke som grunnlag for en klima- og menneskevennlig byutvikling og at kulturmiljøer og kulturminner i Oslo skal tas vare på og utvikles gjennom en kunnskapsrik og målrettet forvaltning.

Prosjektet har to definerte mål:

- øke bevissthet og kunnskapsnivå
- sikre hensiktsmessig vern av et representativt utvalg kulturminner og kulturmiljø

Selv om massebyggeriet etter andre verdenskrig er en viktig del av Oslos byutvikling og utviklingen av det moderne Norge, har kulturmiljøer fra denne perioden tidligere vært underrepresentert i Byantikvarens vernestrategier og Byantikvarens Gule liste over bevaringsverdige bygninger og anlegg. Byantikvaren er opptatt av at karakteristiske og verdifulle trekk ved kulturmiljøene fra etterkrigstiden ivaretas gjennom kunnskapsbasert forvaltning slik at områdenes kvaliteter blir ivaretatt også i fremtiden.

En annen viktig målsetting er å sikre en bedre geografisk representasjon av kulturmiljøer som prioriteres for vern, da ytre bydeler og særlig Oslo sør og øst har vært underrepresentert i tidligere vernestrategier. Drabantbyene og de store feltutbyggingene i Oslo sør og øst hører i tillegg til historien om folk flest i Oslo og ikke om de øvre sjikt i samfunnet, som historisk sett er godt representert som kulturminner.

2.2.1 Mål: Øke bevissthet og kunnskapsnivå

Å øke bevissthet og kunnskapsnivå om etterkrigstidens massebyggeri handler om å undersøke og kartlegge de kulturhistoriske, arkitektoniske og arkitekturhistoriske verdiene i en type bebyggelse som siden oppføring har vært utsatt for tidvis sterk kritikk og nedvurdering. For å forstå etterkrigstidens massebyggeri er det vesentlig å huske at boligområdene ble utformet for å gi nødvendige og gode boliger til folk flest, innenfor en økonomisk oppnåelig ramme. De ulike boligområdene ble i stor grad planlagt og formgitt av arkitekter, planleggere og utbyggere i samarbeid med kommunen, og gjenspeiler i stor grad tidens rådende planleggingsidealer og samfunnsforhold. Sparsom materialbruk, masseproduksjon, relativt ensartete bygningstypologier, enkel detaljering og moderne og tidligere uprøvde bygningsmaterialer var viktige virkemidler for å produsere boliger til en akseptabel kostnad. Det enkle arkitekturuttrykket og den nøkterne utformingen har sammen med de tidstypiske bebyggelsesstrukturene kulturhistorisk verdi i fortellingen om velferdsutviklingen i Oslo og

Norge etter andre verdenskrig. De helhetlig planlagte boligområdene og drabantbyene er fysiske representasjoner av sin tids verdier og sosiale og økonomiske rammevilkår og er viktige i fortellingen om Oslo.

Prosjektet skal nå målet om økt bevissthet og kunnskapsnivå om etterkrigstidens massebyggeri gjennom å:

- Kartlegge alle større boligområder oppført i Oslo ytre by mellom 1945 og 1990
- Etablere et faglig oppdatert kunnskapsgrunnlag for den massebygde boligbebyggelsen i Oslo til bruk for kompetanseheving og saksbehandling internt hos Byantikvaren og øvrige kommunale etater
- Tilgjengeliggjøre og formidle kunnskap om kulturminner og kulturmiljøer fra etterkrigstiden via ulike formidlingsplattformer og samarbeid

2.2.2 Mål: Sikre hensiktsmessig vern av et representativt utvalg kulturminner og kulturmiljøer

Etterkrigstidens massebyggeri skiller seg i skala, utstrekning, materialbruk og plangrep fra eldre kulturminner og kulturmiljøer. Bebyggelsens omfang, materialbruk og byggeteknikk gir andre kulturminnefaglige utfordringer enn forvaltningen av eldre bebyggelse og tettere bymiljøer. I mange tilfeller er de typiske bebyggelsesstrukturene og plangrepene bevart mens enkeltbygninger kan ha gjennomgått til dels vesentlige endringer. Utradisjonelle byggemetoder og antatt vedlikeholdsfrie materialer utfordrer kulturminnevernet når etterkrigstidens bebyggelse skal settes i stand eller oppgraderes. Mens eldre, bevaringsverdig bebyggelse er oppført med tradisjonelle byggemetoder og varige materialer og vedlikehold og istandsetting kan gjøres ved reparasjon og gjenbruk av materialer og bygningsdeler, medfører tilsvarende arbeid på etterkrigstidens massebyggeri oftere at opprinnelige materialer og bygningsdeler skiftes ut.

Å sikre hensiktsmessig vern av kulturminner og kulturmiljøer fra denne perioden krever derfor ofte en annen innfallsvinkel enn tradisjonelt kulturminnevern. Vern av strukturer og plangrep kan for eksempel være viktigere eller like viktig som bevaring av enkeltdetaljer og originale materialer.

Historisk sett har oppføring på Byantikvarens gule liste over bevaringsverdige bygninger og anlegg vært Byantikvarens viktigste verktøy for å synliggjøre og ivareta kulturminner og kulturmiljøer i Oslo. Kulturminner og kulturmiljøer som er oppført på Byantikvarens gule liste har erkjent kulturminneverdi. Oversikt og informasjon om hvilke kulturminner som er på Gul liste lagres i Riksantikvarens kulturminnedatabase, Askeladden, og er tilgjengelig via temakart Gul liste i Plan- og bygningsetatens planinnsyn og Kulturminnesøk.

For etterkrigstidens massebyggeri foreslår Byantikvaren i tillegg å bruke strukturvern gjennom bruk av hensynssone kulturmiljø i kommuneplanens arealdel som vernestrategi for å ta vare på karakteristiske plangrep og bebyggelsesstrukturer.

Forut for kartleggingsprosjektet var litt over 30 boliganlegg fra perioden oppført på Byantikvarens gule liste over bevaringsverdige bygninger og anlegg. Av disse var ett anlegg fredet (Ekely kunstnerkoloni), fem anlegg regulert til bevaring/hensynssone bevaring. Alle de formelt vernede områdene tilhører småhustypologier som rekkehus og atriumhus. I tillegg til Gul liste, har enkelte boligområder og drabantbyer vært tilkjent verneverdi som “områder med verneverdi” i kommuneplanens arealdel fra 2015.

Enkeltanleggene og kulturmiljøene som har vært prioritert for vern forut for den helhetlige kartleggingen har høy kulturminne- og kulturmiljøverdi, men omfang og utvalg gjenspeiler ikke hva som faktisk ble bygget i perioden eller hva som var de største tyngdepunktene for den storstilte boligbyggingen. De vernede anleggene utgjør dermed ikke et representativt utvalg byggeprosjekter fra perioden, og Byantikvaren ønsker derfor å prioritere flere enkeltanlegg og kulturmiljøer for vern.

Byantikvaren har som mål å tilrettelegge for hensiktsmessig og balansert vern av større områder og enkeltanlegg fra etterkrigstidens massebyggeri med utgangspunkt i det oppdaterte kunnskapsgrunnlaget som utarbeides gjennom prosjektets kartleggingsarbeid. Prosjektets oppdaterte kunnskapsgrunnlag gir Byantikvaren bedre forutsetninger for å prioritere områder for vern og å vurdere hvilke vernestrategier som er mest egnet for de ulike kulturminnene og kulturmiljøene. På lengre sikt vil dette gi en forutsigbar og god kulturminneforvaltning og styrke en kunnskapsbasert forvaltning av periodens kulturmiljøer i ytre by i fremtiden.

Borettslaget Snippen på Holmen i Vestre Aker ble oppført for Luftforsvarets byggelag i 1946-1948 etter tegninger av arkitekt Erling Viksjø. Anlegget er ett av få anlegg i prosjektet som både er kommunalt listeført på Byantikvarens gule liste og foreslått videreført som hensynssone bevaring av kulturmiljø i kommuneplanens arealdel. De enkelte bygningene i anlegget er svært godt bevart, og de åpne, grønne fellesarealene er viktig for å ivareta anlegget som kulturmiljø. Foto: Widerøes Flyveselskap/Vilhelm Skappel, 1953. Oslo Byarkiv.

For å ivareta de særegne kvalitetene i de store boligområdene fra etterkrigstiden foreslår Byantikvaren to ulike vernestrategier:

- strukturvern av utvalgte kulturmiljøer gjennom bruk av hensynssone kulturmiljø i kommuneplanens arealdel
- vern av enkeltanlegg gjennom oppføring på Byantikvarens gule liste over bevaringsverdige bygninger og anlegg

2.3 Prosjektmetodikk og gjennomføring

Byantikvaren har gjennom prosjektet undersøkt plan- og utbyggingshistorikk for de store boligområdene fra etterkrigstiden i hele ytre by av Oslo. Det har vært gjennomført et omfattende kartleggingsarbeid for å få oversikt over utbyggingshistorikken i ytre by. Som del av prosjektet har Byantikvaren utarbeidet en bestandsoversikt over om lag 800 boliganlegg med informasjon om arkitekt, oppdragsgiver, typologi, byggeår m.m.

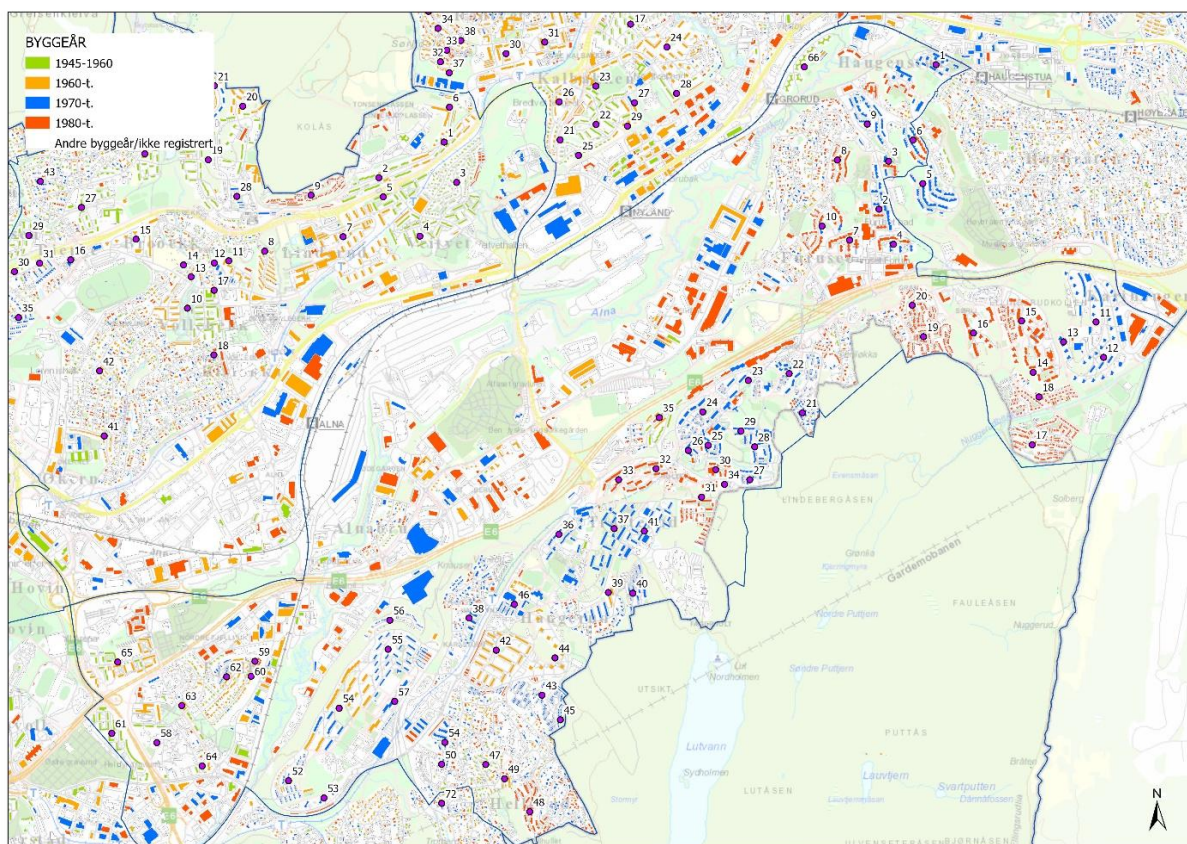
Kartleggingen har primært vært avgrenset til registrering av massebygde boliger og boligområder, selv om mange av områdene som er undersøkt også inneholder fellesskapsanlegg og serviceinstitusjoner som er viktige i fortellingen om byutviklingen i ytre by etter krigen. Enkelte typologier som skoler og barneparken har vært kartlagt som eget verneplanarbeid hvor Byantikvaren har samarbeidet med Omsorgsbygg og Undervisningsbygg (nå Oslobygg). Kulturminner knyttet til utviklingen av sporveier og toglinjer har også vært kartlagt og vernevurdert tidligere.

Rosenholm skole er prioritert for vern i Verneplan for Osloskolene. Skolen ble oppført i 1984/1988 som del av Holmlia-utbyggingen. De frittliggende skolepaviljongene er typiske for 1980-tallets skoleanlegg. Skolen ble tegnet av arkitektene Abrahamsen og Grinde i samarbeid med Moelven Brug og er bygget av prefabrikkerte moduler. Samme skoletype ble oppført på Mortensrud og Bjørndal. Foto: Byantikvaren, 2020.

Historiske kilder og metodisk bruk av kart

På bakgrunn av bestandsoversikt og primærkilder som Plan- og bygningsetatens byggesaksarkiv (reguleringsplaner og byggesaker) og historiske kart er det laget bydelsvise byggeårskart som viser hvor boligbyggingen har funnet sted i tiårene etter andre verdenskrig. Disse kartene har vært viktige for å få oversikt over hvilke områder av byen som har vært utviklet og bygget ut i løpet av etterkrigsårene. Samtidige tidsskrifter, rapporter og sekundærlitteratur har vært brukt for å finne informasjon om de ulike områdene. Ulike kartløsninger, flyfoto, gatefoto og befaringer har vært brukt for å kartlegge endringshistorikk og vurdere hvor godt de ulike områdene og enkeltanleggene er bevart.

Eksempel på byggeårskart som har vært utarbeidet og brukt i prosjektet. Kartet viser bygninger oppført mellom 1945-1990. Kartet viser periodens byggeprosjekter i bydel Alna. Kilde: Plan- og bygningsetaten, Oslo kommune.

Kategorier og epoker

For å systematisere gjennomgangen av de ulike områdene og utbyggingsfasene er anleggene i bestandsoversikten kategorisert i fem ulike epoker//kategorier basert på plankontekst (generalplaner og kommuneplaner), utbyggingshistorikk og bygningstypologier. De fem kategoriene er kronologiske, og er ment å favne de mest karakteristiske utbyggingsgrepene og tendensene fra de ulike tiårene etter krigen:

- *Bolignød 1945-1960*
- *Drabantbyer – nye bysamfunn 1950-1960*
- *Rasjonell boligbygging og internasjonal modernisme 1960-1970*
- *Kritikk, reaksjon og variasjon 1970-1980*
- *Nye nabolag 1980-1990*

Inndeling etter tiår beskriver kronologien i utviklingen. Planlegging og oppføring av nye bydeler og store byggeprosjekter tar tid, så i realiteten er den tidsmessige avgrensningen av de ulike kategoriene mer flytende enn vår oversikt gir inntrykk av.

Med hjelp av bestandsoversikten, byggeårskartene, workshops og befaringer, har Byantikvaren undersøkt Oslo bydel for bydel og epoke for epoke med formål å identifisere anlegg og utbyggingsområder som kan være aktuelle for vern. Etterkrigsområdene i Groruddalen var allerede godt dokumentert gjennom Groruddalssatsningen og prosjektet «Oppdag Groruddalen». De store utbyggingsområdene i bydel Søndre Nordstrand var derimot i liten grad registrert, og er blant områdene massebyggeriprosjektet har kartlagt. Et underliggende premiss i gjennomgangen av etterkrigsområdene har vært at de utvalgte områdene skal gjenspeile hovedlinjene i byutviklingen i perioden, også med tanke på hvor de store utbyggingsprosjektene fant sted i de ulike tiårene etter andre verdenskrig.

Som del av kartleggingsarbeidet har Byantikvaren vært på befaringer i bydel Søndre Nordstrand. Her fra Hallagerbakken borettslag på Holmlia. Foto: Byantikvaren, 2021.

2.3.1 Vernekriterier

I gjennomgang av områder eller enkeltanlegg som bør prioriteres for vern, vurderer Byantikvaren objektenes og miljøenes kunnskapsverdi, opplevelsesverdi og bruksverdi. Kunnskapsverdi dreier seg om kulturminnene eller kulturmiljøene som kilde til kunnskap om samfunnshistorie og arkitekturhistorie m.m. Opplevelsesverdier handler om hvordan kulturminnene og kulturmiljøene bidrar til å sette preg på omgivelsene våre og hvordan de

tilfører ekstra kvaliteter til oss som brukere, besøkende og betrakttere. Bruksverdi handler ganske enkelt om at kulturminnene og kulturmiljøene egner seg for videre bruk.

Dokumentasjonsverdier/ kunnskaps- og kildeverdi: • Bygningshistorisk verdi • Teknikkhistorisk/ håndverkshistorisk verdi • Arkitekturhistorisk/stilhistorisk verdi • Samfunnshistorisk/sosialhistorisk verdi • Personahistorisk verdi <i>Dette er verdier som i stor grad er objektive og målbare.</i>	Opplevelsesverdier: • Arkitektonisk verdi • Kunstnerisk/estetisk verdi • Brukspreget, alderspreget verdi, «patina» • Miljøskapende verdi • Identitetsskapende/ kontinuitetsskapende verdi • Forbløffelses-/nysgjerrighetsskapende verdi • Symbolverdi <i>Dette er verdier som i stor grad ikke er målbare, men mer subjektivt basert.</i>
Forsterkende, overgripende forutsetninger som fremmer disse verdiene: • Autentisitet/ekthet/troverdighet • Kvalitet/ vedlikeholdstilstand • Representativitet/sjeldenhet • Bruk	

Tabell hentet fra Riksantikvarens veiledningshefte «Fredningsarbeid i praksis», publisert som vedlegg 2 til «Fredningsstrategi mot 2020 for kulturminneforvaltningen» (2015).

Byantikvaren bruker kriteriene som er gjengitt i Riksantikvarens veiledningshefte for fredningsarbeid. Anleggene og områdene prioriteres for vern skal være godt bevarte representanter for sin typologi. Områder og enkeltanlegg som velges ut skal til sammen formidle de arkitektoniske og kulturhistoriske aspektene ved massebyggeriet etter krigen. Den samfunnshistoriske og sosialhistoriske verdien er viktig i vurderingen siden massebyggeriet er tett knyttet til samfunnsutviklingen og utbyggingen av den norske velferdsstaten. Enkeltprosjekter fra perioden kan ha både arkitektonisk og estetisk verdi og de ulike boligområdene og delbydelene har i tillegg ofte en identitetsskapende verdi.

3 Resultater og prioriteringer

Byantikvaren har gjennom den tematiske gjennomgangen av etterkrigstidens massebyggeri fått bedre oversikt og mer detaljkunnskap om de store boligutbyggingene som fant sted i Oslo ytre by etter sammenslåingen av Oslo og Aker. Kartleggingsarbeidet og det oppdaterte kunnskapsgrunnlaget gir et godt grunnlag for videre undersøkelser og formidling av temaer tilknyttet etterkrigstidens byutvikling i Oslo.

3.1 Økt bevissthet og kunnskapsnivå

Byantikvaren har gjennom prosjektets metodikk fått en forbedret oversikt over de store trekkene i den storstilte boligbyggingen i Oslo. Bestandsoversikten er fortløpende oppdatert med informasjon om bygningstypologi, byggherre, arkitekt og verne vurderinger. Sammen med byggeårskartene har oversikten vært viktig i kartleggingsarbeidet, men formatene er lite egnet for rask og enkel oversikt over de ulike anleggene og kulturmiljøene. Et neste steg vil derfor være å tilgjengeliggjøre oversikten gjennom kartfesting i OsloGIS eller Askeladden.

Den historiske gjennomgangen i del 2 av denne rapporten er utarbeidet med tanke på å gi en oversikt over de store trekkene i etterkrigstidens massebyggeri, med hovedvekt på de viktigste utbyggingsområdene og særtrekkene fra de ulike tiårene som prosjektet har undersøkt. Den faglige delen av rapporten skal kunne brukes som støtte og utgangspunkt for videre saksbehandling og formidling av etterkrigstidens massebyggeri og er ment å bidra til økt bevissthet og kunnskapsnivå. Fagkapitlene i rapporten setter Oslos massebyggeri inn i en plan-, kultur- og arkitekturhistorisk kontekst og presenterer særtrekk ved de ulike områdene og epokene innenfor etterkrigstidens boligbygging.

Byantikvaren vil bruke kartleggingsarbeidet og kunnskapsbasen aktivt i egen saksbehandling, rådgivning og til utadrettet formidling av etterkrigstidens massebyggeri til ulike målgrupper og i samarbeid med andre aktører.

Oslo Museum og Byantikvaren samarbeider om formidling av etterkrigstidens massebyggeri. Her fra Kjenn din by- vandring på Holmlia i juni 2025. Foto: Marius Park Pedersen.

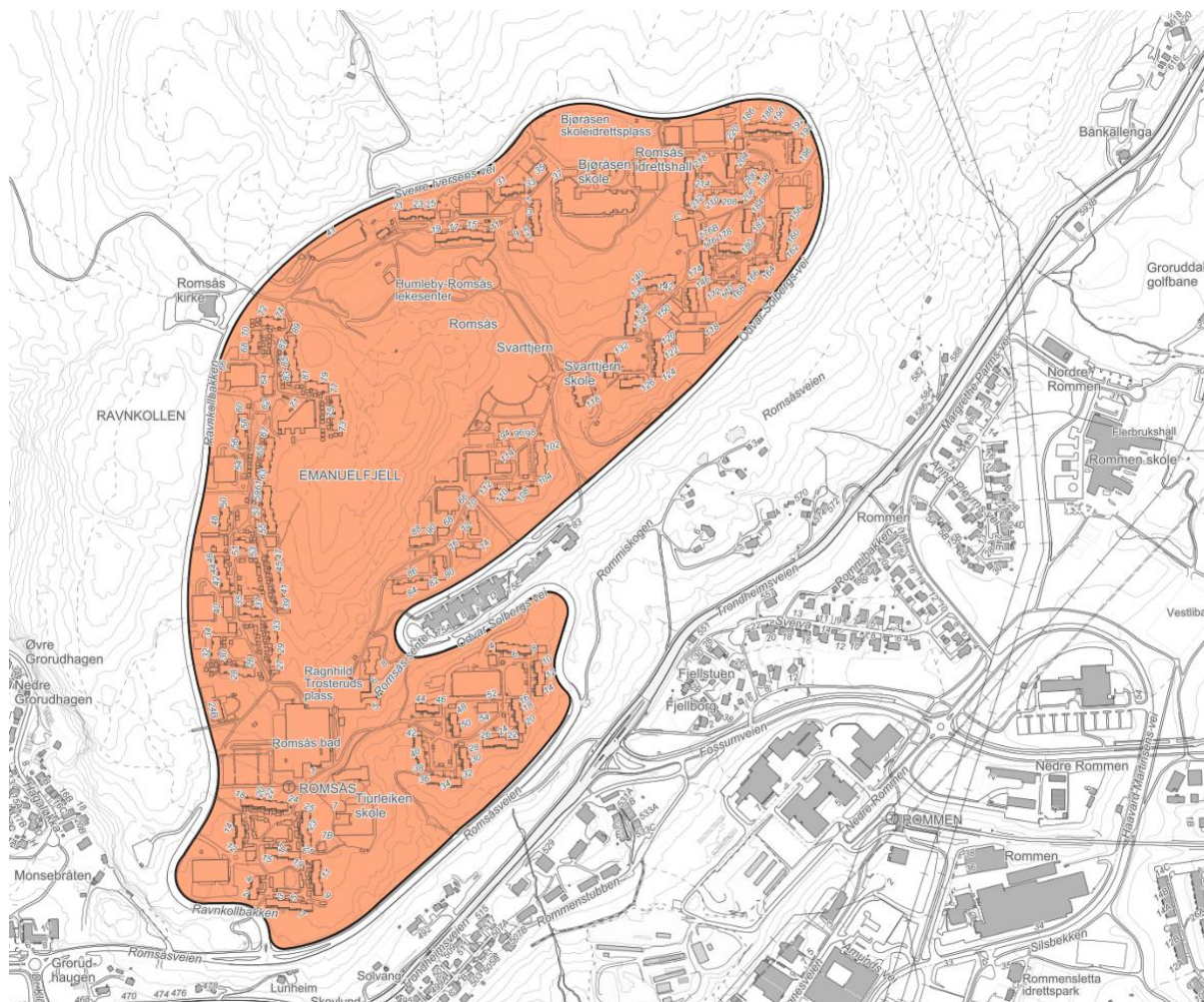
Byantikvaren har samarbeidet med Oslo Museum om formidling av etterkrigstidens massebyggeri og har blant annet deltatt på museets byvandring. Byantikvaren har publisert innlegg om etterkrigstidens massebyggeri på etatens Facebook-side og Instagram-profil, og benytter sosiale medier for å spre oppmerksomhet og informasjon om de mange boligområdene rundt omkring i byen. I de kommende årene vil Byantikvaren fortsette med formidling av etterkrigstidens massebyggeri både internt og til eksterne aktører.

3.2 Sikre hensiktsmessig vern av prioriterte kulturmiljøer og kulturminner

Drabantbyene og de store feltutbyggingene fra etterkrigstiden er storskalabygginger i form av den fysiske utstrekningen av bebyggelsesområdene, antall oppførte boliger og til dels også størrelsen på bygningene som ble oppført. Vern av enkeltanlegg på objektnivå vil på grunn av det store antallet og den geografiske spredningen i Oslo vil derfor kunne medføre en stor økning i saksbehandlingsmengde både for Byantikvaren og Plan- og bygningsetaten. Det er derfor viktig at vernestrategiene er godt tilpasset kulturminneverdiene og sikrer hensiktsmessig vern av de viktigste kvalitetene i de ulike anleggene og områdene som prioriteres for vern.

3.2.1 Strukturvern gjennom hensynssone kulturmiljø i kommuneplanen

I Oslos kommuneplan fra 2015 ble det i arealplanen innført et eget retningsgivende temakart for kulturminnevern, hvor blant annet en av kategoriene var «Områder med verneverdi ytre by». Temakartet er offentlig tilgjengelig som kartlag gjennom Plan- og bygningsetatens planinnsyn og synliggjør større områder hvor målsettingen er å sikre bevaringsverdier ved at nye tiltak bør plasseres og utformes på en måte som gjør at man viderefører viktige elementer i eksisterende gate-, byroms- og bebyggelsesstrukturer.

Områder med verneverdi i ytre by i kommuneplanens arealdel er synliggjort i temakart T5 i Plan- og bygningsetatens planinnsyn. «I disse områdene er målet å sikre bevaringsverdiene. Det betyr at nye tiltak bør plasseres og utformes på en måte som gjør at man viderefører viktige elementer i eksisterende gate-, byroms- og bebyggelsesstrukturer.» Utklipp fra temakart T5, hentet fra Plan- og bygningsetatens planinnsyn.

I den pågående (2025) rulleringen av kommuneplanens arealdel er temakartet planlagt videreført som hensynssoner bevaring av kulturmiljø. Hensynssonene er foreslått brukt sammen med retningslinjer som virkemiddel for å ivareta periodens karakteristiske bebyggelsesstrukturer og større utbyggingsgrep.

Byantikvaren ønsker på bakgrunn av erfaringene med kommuneplan 2015 å bruke hensynssone bevaring av kulturmiljø i kommuneplanen som vernestrategi for drabantbyer og feltutbygginger hvor de store grepene i bebyggelsesstrukturene er viktige å bevare, men hvor enkeltbygningene kan ha gjennomgått større endringer og hvor den opprinnelige materialbruken, detaljeringen og arkitekturuttrykket ikke lenger fremstår intakt.

Formålet med å peke ut større etterkrigsutbygginger som verdifulle kulturmiljøer i kommuneplanens arealdel er å bruke kommuneplanen som overordnet planverktøy for å sikre og

ivareta områdenes karakteristiske typologier og bebyggelsesstrukturer gjennom kartfesting og retningslinjer. Målet er at kommuneplanen skal brukes for å ivareta de karakteristiske bebyggelsesstrukturene i disse områdene og at Byantikvaren gis anledning til å uttale seg til større tiltak som medfører vesentlige endringer av gate-, byroms- og bebyggelsesstrukturer og innvirkning på landskapsformer innenfor hensynssonen. Et særtrekk ved etterkrigstidens massebyggeri er at boligområdene med tilhørende fellesfunksjoner og fasiliteter i all hovedsak er oppført som frittliggende bebyggelse hvor alle fasader er eksponerte og tilnærmet likeverdige og hvor rommene mellom bygningene også er viktige for opplevelsen av kulturmiljøene. I mange av de massebygde etterkrigsområdene er disse karakteristiske bebyggelsesstrukturene fortsatt intakte. Det å bevare intakte og tidstypiske bebyggelsesstrukturer vil videreføre områdenes særpreg og sikre at de fremstår som historisk lesbare selv om materialbruk og detaljering på bebyggelsen er endret.

3.2.2 Etterkrigsområder foreslått som hensynssone i kommuneplanens arealdel

Byantikvaren har foreslått 11 nye etterkrigsområder i ytre by som prioriterte kulturmiljøer til justeringer av temakart T5 – kulturminneinteresser til den pågående rulleringen av kommuneplanens arealdel. I tillegg ble ett område med tidlig etterkrigsbebyggelse langs Finnmarkgata (bydel Grünerløkka) tatt med, selv om området lå utenfor prosjektets geografiske avgrensning. Tre områder som var prioritert som område med verneverdi i kommuneplan 2015 er foreslått tatt ut fordi de er mindre utbygginger som i sin helhet er kommunalt listeført/vernet etter plan- og bygningsloven. At de ikke lenger synliggjøres i kommuneplanen innebærer ikke en nedvurdering av verneverdiene, men skyldes at de er godt ivaretatt som kulturmiljøer gjennom andre virkemidler enn kommuneplanen.

I gjennomgangen av hvilke kulturmiljøer fra etterkrigstiden som ville være egnet for vern gjennom hensynssone i kommuneplanens arealdel, var målet at de nye områdene skulle supplere utvalget fra 2015 og sikre at de ulike fasene av etterkrigstidens massebyggeri ble bevart i de viktigste utbyggingsområdene fra de ulike tiårene. Byantikvaren har valgt ut områder som er representative for sin typologi og utbyggingshistorie, med formål om å bidra til en bedre geografisk representasjon som gjenspeiler hovedtrekkene i Oslos utbyggingshistorie etter andre verdenskrig. De følgende prioriteringene er gjort på grunnlag av den påfølgende historiske gjennomgangen, og må leses i lys av dette.

3.2.3 1945-1960 Bolignød

Boliganleggene som hører til denne fasen inngår ikke i større drabantbymiljøer, men er gjerne oppført i tilknytning til eksisterende forstadsbaner eller kommunikasjonsårer. En rekke enkeltanlegg som sorterer under denne fasen har kulturminneverdi som viktige bolighistoriske eller arkitekturhistoriske milepæler. Bebyggelse fra denne perioden i de vestlige bydelene var i

relativt stor grad omfattet av Gul liste eller prioritert som verneområder i kommuneplanen fra 2015.

Områder med verneverdi (2015) foreslått videreført som hensynssone bevaring kulturmiljø i kommuneplanens arealdel

- Gjennomfaret (Nordre Aker)
- Snippen, Holmen (Vestre Aker)
- Søndre Åsen (Sagene)
- Tonsenjordet (Bjerke)
- Vassfaret/Gaupefaret (Vestre Aker)

Fra denne fasen har Byantikvaren vurdert særlig det tidligste bolignødsbyggeriet som vesentlige historiefortellere. For å fange både den geografiske spredningen, de ulike typologiene og den historiske utviklingen i de tidlige etterkrigsårene har Byantikvaren foreslått følgende områder som nye hensynssoner:

Nye områder foreslått som hensynssone bevaring kulturmiljø i kommuneplanens arealdel

- Etterstad (Gamle Oslo)
- Flaen (Grorud)
- Lille Ekeberg (Nordstrand)
- Midtåsen/Øvre Ljan (bydel Nordstrand)
- Myrer (Nordre Aker)
- Finnmarkgata (Grünerløkka)

Alle områdene er typiske for tiden både strukturelt og arkitektonisk, med åpen blokkbebyggelse i grønne omgivelser, og to av de supplerende områdene har småhus som en del av utbyggingen. Etterstad er den tidligste utbyggingen og ble toneangivende. Flaen og Lille Ekeberg inneholder både blokkbebyggelse og svenskehus, og var “forposter” i henholdsvis Groruddalen og Østensjøbyen. Myrer representerer utbygging utenfor det som skulle bli de store boligutviklingsområdene, og som i stedet var knyttet til behov for boliger i tilknytning til industrien langs Akerselva og videreføringen av Kjelsås og Frysja som industriområder i generalplanene. Midtåsen/Øvre Ljan inngår i temakart T5 som del av Nordstrandskråningen i gjeldende kommuneplan, men er foreslått prioritert som eget område med kulturminneinteresse. Den tidlige etterkrigsbebyggelsen langs Finnmarksgata ble også foreslått som hensynssone i ny kommuneplan som en direkte videreføring av generalplanen fra 1934.

Flaengrenda i bydel Grorud ble bygget ut med svenskehus (flermannsboliger importert fra Sverige som prefabrikkerte byggesett) og lavblokker i pusset tegl. Foto: Harstads Forlag, 1956. Oslo byarkiv.

3.2.4 1950-1960 Drabantbyer – nye bysamfunn

Alle drabantbyene fra 1950-tallet er kulturmiljøer med egne særtrekk og er viktige i fortellingen om Oslos utvikling etter krigen. I kommuneplanen fra 2015 var kun én av de tidlige drabantbyene utpekt som område med verneverdi.

Områder med verneverdi (2015) foreslått videreført som hensynssone bevaring kulturmiljø i kommuneplanens arealdel

- Lambertseter (Nordstrand)

I utvelgelsen av hvilke tidlige drabantbyer som burde prioriteres for vern gjennom hensynssoner i kommuneplanen har Byantikvaren særlig vektlagt kronologi, geografi, planhistorisk og arkitektonisk representativitet, forholdet til generalplanen og de ulike boligkooperasjonenes spredning.

Nye områder foreslått som hensynssone bevaring kulturmiljø i kommuneplanens arealdel

- Manglerud (Østensjø)
- Årvoll/Tonsenhagen (Bjerke)

OBOS-utbyggingene i Østensjøbyen var periodens tyngdepunkt og er i Byantikvarens gjennomgang prioritert foran Kalbakken i Groruddalen. Lambertseter som den toneangivende, første drabantbyen var allerede prioritert som område med verneverdi i kommuneplanen fra 2015 og foreslått videreført som hensynssone bevaring kulturmiljø. Utvalget ble supplert med Manglerud og Årvoll/Tonsenhagen. Manglerud ble valgt foran Oppsal og Bøler ettersom denne drabantbyen i så stor grad er representativ for OBOS-byggeriet og generalplanens tankegodt. På Bøler er flere av de mest markante anleggene allerede oppført på Byantikvarens gule liste som enkeltanlegg, og sikret Byantikvarens involvering gjennom dette. Årvoll var den første og mest sentrale USBL-drabantbyen, og er derfor valgt ut som prioritert kulturmiljø sammen med Tonsenhagen da disse områdene henger sammen som en helhet. Veitvet er en viktig representant for Selvaags nye ideer om boligbygging, og var en sterk kandidat for utvelgelse. Selvaags bidrag til boligbyggingen etter krigen er imidlertid enda sterkere representert ved Vestli (se kapittel om 1970-1980).

Tonsenhagen ble bygget ut av Ungdommens Selvbyggerlag på 1950-tallet med småhus, lavblokker og punkthus mellom Marka og Trondheimsveien i Groruddalen. Deler av bebyggelsen ble oppført som dugnadsarbeid, noe som blant annet gjenspeiles i veinavnene i området. Foto: Teigens fotoatelier, 1959. DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

3.2.5 1960-1970 Rasjonell boligbygging og internasjonal modernisme

1960-tallets drabantbyer var allerede relativt godt dekket med hensyn til vern i kommuneplanen fra 2015. Hovedtyngden av 1960-tallets store utbygginger fant sted i Groruddalen, og de utvalgte områdene representerte storskalautbyggingene godt både med tanke på geografi og typologi.

Områder med verneverdi (2015) foreslått videreført som hensynssone bevaring kulturmiljø i kommuneplanens arealdel

- Tveita (Alna)
- Ammerud (Grorud) - utvidet områdeavgrensning
- Haugenstua (Stovner) - utvidet områdeavgrensning
- St. Hansfjellet, Haugerud (Alna)

Byantikvaren har valgt å videreføre områdene fra kommuneplanen 2015, men supplere utvalget med ett nytt område for å få med et helhetlig planlagt småhusområde.

Nye områder foreslått som hensynssone bevaring kulturmiljø i kommuneplanens arealdel

- Kringsjå/Korsvoll (Nordre Aker)

Avgrensningene av Ammerud og Haugenstua er foreslått utvidet slik at de omfatter deler av drabantbyene som av uvisst årsak ikke var inkludert i temakartet fra 2015. Tveita representerer en viktig del av 1960-tallets planleggingstankegang. Her er visse enkeltanlegg som skiveblokkene og skolene, oppført på Gul liste. Det sentrale grøntdraget med høyblokkene skolene og Tveten gård videreføres som en samlet hensynssone i kommuneplanens arealdel.

Kringsjå/Korsvoll er foreslått som et nytt hensynssoneområde som en helhetlig planlagt feltutbygging med tett-lav boligbebyggelse med tidstypisk utforming. Området med rekkehus, flermannsboliger og eneboliger er et sjeldent godt eksempel på frittliggende småhusbebyggelse fra 1960-tallet med intakt bebyggelsesstruktur. Enkeltbygninger har gjennomgått mindre fasadeendringer og oppgraderinger, men området er ikke fortettet med nyere boligbebyggelse.

De frittliggende blokkene i Nåkkves vei på Tveita er typiske for 1960-tallets storskalabyggeri. Hellerud videregående skole i forgrunnen er en god representant for tiårets skolebyggeri, med lave teglsteinsvolumer og et tydelig horisontalt preg. Foto: Petter Maus, 1990. Oslo Museum.

3.2.6 1970-1980 Kritikk, reaksjon og variasjon

1970-tallets store boligutbygginger i Oslo fant i første rekke sted i Groruddalen. Fra før er Furuset og Romsås prioritert som områder med verneverdi i kommuneplanen.

Områder med verneverdi (2015) foreslått videreført som hensynssone bevaring kulturmiljø i kommuneplanens arealdel

- Furuset (Alna)
- Romsås (Grorud)

I forslag til revisjon av kommuneplanens arealdel har Byantikvaren foreslått at utvalget suppleres med Vestli som representant for Selvaags bidrag til boligbyggingen etter krigen. Utbyggingen på Vestli består av både terrasseblokker og rekkehus, som i utforming og materialbruk er typiske representanter for Selvaags byggemetoder gjennom store deler av etterkrigsperioden.

Nye områder foreslått som hensynssone bevaring kulturmiljø i kommuneplanens arealdel

- Vestli (Stovner)
- Lysejordet (Ullern)

I de vestre bydelene er Lysejordet plukket ut som et nytt område med verneverdi. Utbyggingen kombinerer idealer om sosial kontakt, bilfrie bomiljøer og rasjonell boligbygging basert på elementbyggeri. Lysejordet ble prioritert foran drabantbyutbyggingen på Hovseter fordi den peker fremover mot 1980-tallets utbygginger og representerer en ny retning innenfor boligutbyggingen med tett og lav boligbebyggelse i skrånende terreng som tidligere ikke hadde vært bebygget eller dyrket.

Alle drabantbyene som er prioritert for vern gjennom kommuneplanen fra dette tiåret er typiske representanter for 1970-tallets boligutbygging og er oppført som rasjonelt elementbyggeri og planlagt som bilfrie boligområder med grøntanlegg, skoler og nabolagsfunksjoner i direkte tilknytning til boligene.

Groruddalen fikk flere nye drabantbyer i løpet av 1970-tallet, her representert med Furuset i forgrunnen og Romsås' karakteristiske silhuett i bakgrunnen. Foto: Teigens Fotoatelier, 1978. DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

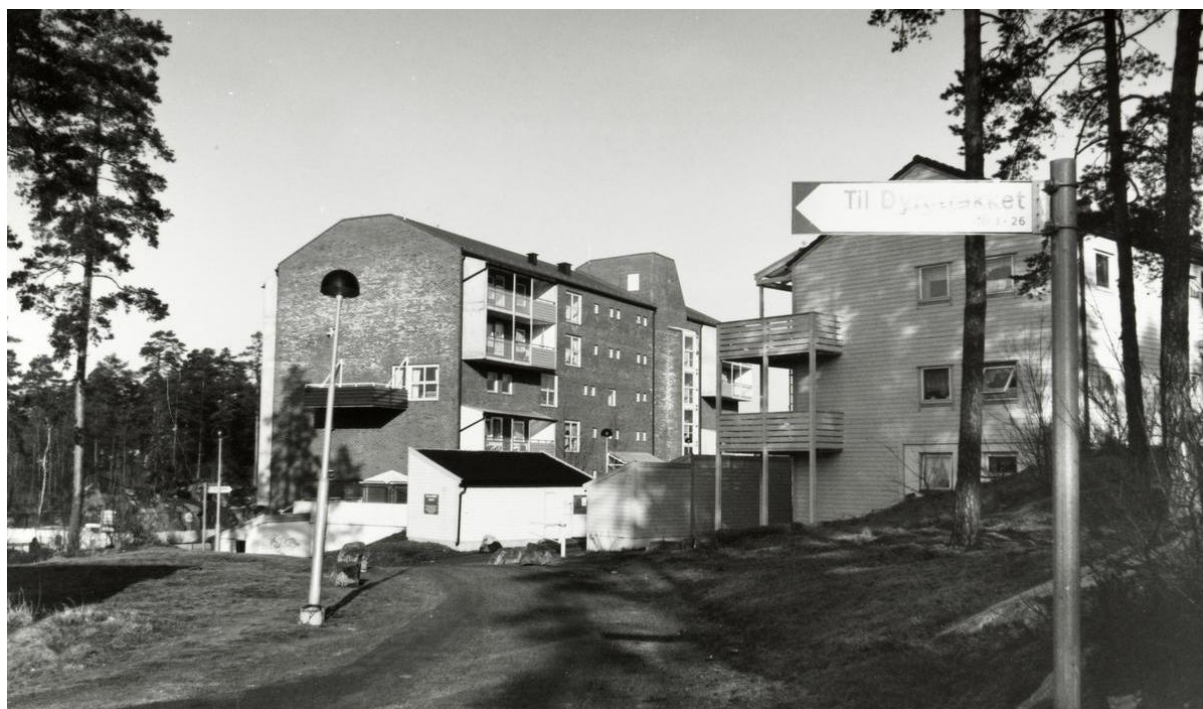
3.2.7 1980-1990 Nye nabolag

Starten av 1980-tallet er også slutten på det offentlig styrte massebyggeriet i Oslo etter krigen. I denne siste perioden av storskalautbygging var det kun i bydel Søndre Nordstrand at det ble etablert nye drabantbyer med skoler, barnehager og lokalsentre i tilknytning til de nye boligområdene. Byantikvaren har valgt å prioritere Holmlia-byen som representant for denne periodens drabantby fremfor utbyggingen på Mortensrud da de opprinnelige bebyggelsesstrukturene er mer intakte på Holmlia og kulturmiljøet oppleves som bedre ivarettatt.

Nye områder foreslått som hensynssone bevaring kulturmiljø i kommuneplanens arealdel

- Holmlia (Søndre Nordstrand)

Boligområdene som ble bygget ut i de vestre bydelene på 1980-tallet består, med unntak av utbyggingene av Skøyen vest og Holmenkollen vest, av mindre feltutbygginger og fortettingsprosjekter i tilknytning til etablerte nabolag og infrastruktur. De typiske 1980-tallsanleggene her består av tett/lav bebyggelse hvor variasjon i materialer, farger og volumoppbygging er viktig for anleggenes særpreg. Byantikvaren har derfor vurdert at vern gjennom oppføring på Gul liste for enkeltanlegg med særlige høy verneverdi vil være mer egnet som vernestrategi for disse områdene enn strukturvern gjennom kommuneplanen.

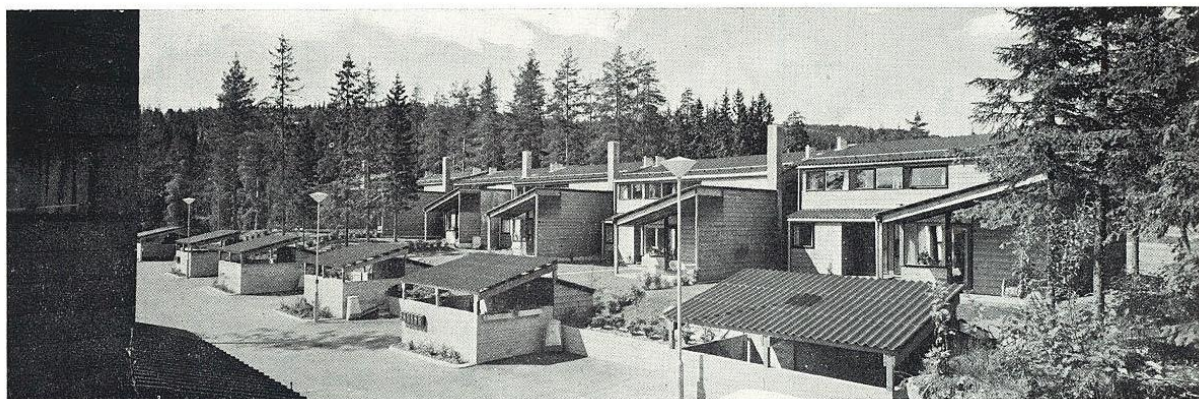
Drabantbyen Holmlia ble bygget ut med lavblokker og småhus fra 1978 til 1985. Bebyggelsesstrukturen med tett-lav boligbebyggelse og bilfrie bomiljøer er typisk for periodens planleggingsidealer. Her representert ved Åsbråten borettslag. Foto: Terje Akerhaug, 1993. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

3.2.8 Vern gjennom oppføring på Byantikvarens gule liste

Oppføring på Gul liste er en aktuell vernestrategi for godt bevarte enkeltanlegg fra etterkrigstidens massebyggeri som ikke nødvendigvis inngår i større drabantbyområder eller feltutbygginger, men som arkitektonisk, arkitekturhistorisk og kulturhistorisk hører til fortellingen om massebyggeriet. Gul liste kan også være aktuell som vernestrategi for enkeltanlegg som vurderes å ha høy objektverdi, men som inngår i større etterkrigsområder hvor den overordnede bebyggelsesstrukturen er såpass endret at områdene som helhet ikke er prioritert som område med kulturminneinteresse i kommuneplanens arealdel. Formålet med å føre anlegg på Gul liste vil være å ivareta helheten i anleggene og det opprinnelige arkitekturuttrykket med materialbruk og bygningsmessige detaljer.

Enkeltutbygginger fra etterkrigstidens boligbyggeri har vært vernevurdert tidligere og enkelte anlegg oppført på Byantikvarens gule liste forut for kartleggingsprosjektet. Vernevurdering og utvalg har imidlertid ikke vært systematisk og anleggene som hittil har vært prioritert for vern favner verken den typologiske eller geografiske bredden i boligbyggingen etter andre verdenskrig. Tidlig etterkrigsbebyggelse fra 1950-tallet og kjedehus/atriumhus fra 1960-tallet er eksempler på typologier som er relativt godt representert på Gul liste, mens enkeltanlegg fra 1970- og 1980-tallet er dårligere representert. Østensjø og Søndre Nordstrand er eksempler på bydeler hvor det er få anlegg på Gul liste, selv om bydelene har vært viktige områder for etterkrigstidens massebyggeri.

For å sikre vern av et representativt utvalg kulturminner fra perioden vil Byantikvaren supplere Gul liste med flere eksempler som kan vise bredden i periodens arkitekturuttrykk, boformer og geografiske spredning. Godt bevarte enkeltanlegg med særlig høy objektverdi vil bli prioritert for oppføring på Gul liste. Oppføring på Gul liste innebærer i første omgang at anleggene får status som kommunalt listeførte kulturminner. Dette medfører ikke i seg selv et formelt, juridisk vern, men sikrer at Byantikvaren får anledning til å uttale seg til søknadspliktige tiltak som fasadeendringer og oppgraderinger. I forlengelsen av kommunal listeføring vil det kunne være aktuelt å sikre juridisk vern av enkeltanlegg gjennom regulering til hensynssone bevaring kulturmiljø eller gjennom fredning etter kulturminneloven.

Boligområdet Svendstuen/Kristianiasvingen i Vestre Aker er oppført på Byantikvarens gule liste og er i prosess for å reguleres til hensynssone bevaring kulturmiljø. Anlegget, som var ferdigstilt i 1974, ble tegnet av arkitektkontoret Telje-Torp-Aasen for Boligrådmannen i Oslo som erstatningsboliger for boligeiendommer som ble ekspropriert i forbindelse med E6-utbyggingen ved Furuset. Anlegget er eksempel på tett og lav boligbebyggelse hvor topografi og stedegen vegetasjon ble ivaretatt i planleggingen av boligområdet. Faksimile fra Byggekunst, s 107.

Byantikvaren har i kartleggingen av etterkrigstidens massebyggeri foretatt en grovsiling av enkeltutbygginger som kan være aktuelle for oppføring på Byantikvarens gule liste over bevaringsverdige bygninger og anlegg, men endelig prioritering av bevaringsobjekter er ikke besluttet. Den påfølgende fasen av prosjektet vil derfor innebære en mer finmasket sortering hvor enkeltanleggenes verneverdi kartlegges med formål om å føre godt bevarte enkeltanlegg på Gul liste. Dette krever god detaljoversikt over utbyggingshistorikk og de ulike bygningstypologiene i forskjellige deler av byen for å kunne vurdere de ulike anleggene opp mot hverandre med tanke på arkitektonisk, arkitekturhistorisk og kulturhistorisk verdi.

Den endelige prioritering av anlegg for oppføring på Gul liste vil bli gjort på grunnlag av gjennomgang av anleggenes historikk og hvor godt de ulike anleggene er bevart. Byantikvaren har gjennomført befaringer innenfor prioriterte områder i Groruddalen (Manglerud, Lambertseter, Flaen), på Kjelsås og i områder tilstøtende prioriterte områder på Hovseter/Holmen. I tillegg er enkeltanlegg innenfor bydelene Ullern og Nordre Aker befart. Formålet med befaringene har vært å vurdere enkeltanlegg for oppføring på Gul liste. Når alle områdene er befart, vil en innstilling bli utarbeidet for videre prosess og listeføring.

I forbindelse med oppstart av nye plansaker vurderer Byantikvaren om de berører prioriterte verneområder eller enkeltobjekter som er egnet for oppføring på Gul liste. Bestandsoversikten for etterkrigstidens massebyggeri oppdateres fortløpende etter hvert som det foretas vernevurderinger av nye områder og enkeltanlegg.

4 Historiske forutsetninger for etterkrigstidens massebyggeri

Massebyggeriet i etterkrigstiden må forstås i lys av gjenreisningen etter andre verdenskrig og fremveksten av en sosialdemokratisk velferdsstat i Norge. Mye av grunnlaget for den omfattende byutviklingen og boligutbyggingen var imidlertid lagt i de foregående tiårene. Etter 1945 ble dette arbeidet tatt opp igjen, og prosesser som allerede var påbegynt på 1930-tallet ble videreført. Dette kapitlet tar for seg noen av de viktigste ideologiske, politiske og økonomiske forutsetningene som muliggjorde by- og boligutviklingen som fant sted i Oslo og Aker etter 1945. Velferdsstatens boligpolitikk bygde på tidligere tankegodt og sosial boligpolitikk, og særlig Kristianias/Oslos rolle i denne sammenheng var betydelig i første halvdel av 1900-tallet.

4.1 Boligpolitikk i velferdsstaten

Boligspørsmålet var viktig i utviklingen av velferdsstaten. Det var vesentlig å sørge for en boligpolitikk som sikret gode boforhold – både mange nok og gode nok boliger – for alle. Utjevning av ulikheter og bedring av levekårene var et hovedmål, gjennom sosialt forsvarlige boutgifter og sosialt forsvarlig boligstandard. De økonomiske rammene gjennom perioden, fra knapphet til vekst, var naturligvis også premissgivende. Massebyggeriet er det konkrete resultatet av boligpolitikken i velferdsstaten slik den utviklet seg i etterkrigstiden.

4.1.1 Boligfinansiering – Den Norske Stats Husbank

Utbygging av boliger etter krigen skulle finansieres gjennom den statlige Husbanken, som ga lån til boligbygging med lav rente og lang nedbetalingstid. Loven om Den Norske Stats Husbank ble sanksjonert den 1. mars 1946, med påfølgende konstituerende styremøte. Husbanken skulle på den ene siden sikre finansiering til både gjenreisning etter krigen og videre boligbygging nasjonalt, og samtidig sette rammer og vilkår som sikret både god boligstandard og rasjonell og kostnadseffektiv bygging, og følgelig et husleienivå som alle befolkningsgrupper kunne ha råd til. Dette gjorde Husbanken ved å sette krav til planløsning, utforming og størrelse på boligene, i tillegg til kostnadsgrenser, som vilkår for finansiering. Husbanken utarbeidet også typetegninger for boliger.

4.1.2 Tilgang på boligtomter - Ekspropriasjonsloven

I 1946 vedtok Stortinget en ny ekspropriasjonslov, som åpnet for at kommunene kunne få tillatelse av statlige myndigheter til å ekspropriere både bebygget og ubebygget grunn mot erstatning når formålet var boligbygging. For Oslos del fikk dette særlig betydning for omregulering av jordbruksarealene i tidligere Aker til boligformål. Oslo kommune tok gjennom dette kontroll over boligbyggingen ved å erverve tomter som kommunen så lot feste bort til boligkooperasjonene, med OBOS og USBL som største aktører.

4.1.3 Boligkooperasjoner som utbyggere

Velferdsstatens nasjonale boligpolitikk ga mål og rammeverk for kommunenes konkrete og iverksettende boligpolitikk. I Norge, og i Oslo i særdeleshet, ble kommunens boligpolitikk gjennomført i samarbeid med boligkooperasjoner (boligsamvirkelag). Boligkooperasjon er en organisasjonsform for boligbygging basert på medlemskap, uten kapitaleiere utenfor organisasjonen. Dette i motsetning til private entreprenører eller bygging i direkte offentlig regi. Kooperasjonen bygger i utgangspunktet boliger for sine medlemmer. “Ved å favorisere boligkooperasjonen med statlige boliglån og tilgang på tomter skulle det skapes en aktør i boligsektoren som først og fremst var opptatt av å bygge, som var stor nok til å få ned prisene og som kunne samle opp og gjøre nytte av de erfaringer som ble vunnet. Ikke minst innebar den kooperative andelsformen et kollektivt eierskap – beboerne ble verken leieboere eller huseiere.” (Fra boka *Pionér i 50 år: USBL fra selvbygging til økologi: 1948-1998* av Terje Kili og Jon Skeie)

OBOS	USBL
Norges største boligbyggelag	Boligbyggelag stiftet i 1948 som Ungdommens Selvbyggerlag. Var et svar på bolignøden spesifikt for unge mennesker i etableringsfasen, som gjerne manglet ansiennitet hos OBOS.
Stiftet i 1929 som Oslo og Omland Bolig- og Sparelag (OOBS)	Tuftet på dugnadsbasert selvbygging, men gikk raskt over til industriell boligbygging.
Skiftet navn til Oslo Bolig- og Sparelag (OBOS) i 1935, samtidig som de inngikk en avtale med Oslo kommune	Viktig aktør i utbyggingen av etterkrigstidens massebyggeri i Oslo, ikke minst gjennom byggteknologiske nyvinninger som fikk stor betydning for boligbyggingen
Fungerte i praksis som Oslo kommunes byggende aktør etter avtaleinngåelsen og gjennom etterkrigstiden, og hadde en avgjørende rolle i byggingen av etterkrigstidens massebyggeri i Oslo	

Kommunens avtale med OBOS og Husbankens lånefinansiering favoriserte kooperasjonene ved utbygging av boligområder. Gjennom tomtefesting og samarbeid med kooperasjonene kunne kommunen styre utviklingen. De store boligkooperasjonene var imidlertid ikke enerådende på utbyggerensiden. Også mindre boligbyggelag, industribedrifter private entreprenører stod for utbygging av enkeltområder og feltutbygginger. Mens boliger finansiert gjennom Husbanken måtte følge bankens standardkrav til størrelser og utstyr, stod privatfinansierte boligprosjekter noe friere. Gjennom både avtaler og krav ved bortfesting forsøkte kommunen også å sørge for at listene hos Leiegårdskontoret skulle minke.

4.2 Sosiale røtter fra mellomkrigstiden

Kristiania hadde som følge av industrialisering og tilflytting gjennom 1800-tallet vokst seg til en tett befolket industri- og arbeiderby. Boligbebyggelsen som huset byens mange industriarbeidere bestod på slutten av 1800-tallet i stor grad av leiegårder i mur og selvgrodd trehusbebyggelse. Boforholdene var preget av trangboddhet og boligsituasjonen var for mange mer eller mindre uholdbare. Boligsaken ble dermed en svært viktig politisk sak, og resulterte i at Boligtilsynet/Boligrådet ble opprettet i 1911. Boligrådet skulle bistå i arbeidet med å løse boligmangelen, men også med å fremme bedre boligforhold. Kommunen tok selv en stor rolle som byggherre i årene som fulgte.

Oslo kommunale boligråd fra perioden 1923-1925. Fra venstre boligdirektør Harald Hals, snekkermester A. Berger, advokat Getz (formann), sekretær Lund, direktør Adolf Indrebø, sekretær Randolph Arnesen, rådmann Rolsted og Helga Helgesen (partiet Venstre). Foto: ukjent, antatt datering 1926. Oslo Museum.

Interiørfoto fra "Det Rivertzske kompleks" - et sosialt boligprosjekt fra 1911-13 oppført med kommunal lånegaranti. Bildet ble tatt under boliginspektør Nanna Brochs besøk på 1920-tallet, og illustrerer at det stadig var trangt å bo i Oslo. Foto: Nanna Broch (?) ca. 1920, Norsk Folkemuseum.

De nye boligårdene ble som regel bygget som storgårdskvartaler. Det vil si at de var organisert som kvartaler rundt et gårdsrom, men sammenlignet med 1800-tallsbyen var de åpnere og mindre tettbygd, med felles utearealer og generelt bedre boforhold. Storgårdskvartalene var også i vesentlig større grad rene boligårder. De hadde ofte noe næring i form av forretninger, men var uten bakgårdsindustri og -verksteder. Utenfor byen ble det bygget hagebyer. En utfordring med flere av de nye boligområdene var at boligene var for dyre for de som hadde størst behov for dem.

4.2.1 Boligkooperasjoner i mellomkrigstiden

Denne tiden så også fremveksten av boligsamvirker/kooperasjoner, en modell som hadde blitt utprøvd allerede på 1800-tallet. En rekke små boligbyggelag/kooperasjoner bygget ut boligfelt. Imidlertid stoppet boligbyggingen opp da byggelaget hadde bygget ferdig for sine medlemmer. OBOS, stiftet i 1929 som OOBs, representerte etter hvert en annen modell som sikret kontinuerlig utbygging. OBOS' organisasjonsform etter 1935 var basert på svenske Hyresgästernas Sparkasse och Byggnadsförening, stiftet i 1923, og innebar at moderorganisasjonen var åpen for boligsøkende, og stod for boligbyggingen. Ved ferdigstillingen

av et byggeprosjekt ble dette organisert som et borettslag og overdratt til andelshaverne, med moderorganisasjonen som forretningsfører.

OOPS/OBOS' første boligprosjekt, det såkalte "Etterstadslottet", her fotografert i 1931 - den eneste bygningen bygget etter Harald Hals' nybarokke byplan for Etterstad. Etterstadslottet er utformet som et storgårdskvartal mens resten av Etterstad ble bygget ut med typiske frittliggende blokker fra 1940-tallet. Foto: Anders Beer Wilse, 1931. Norsk Folkemuseum.

I 1935 ble OBOS gjennom en avtale kommunens byggende organ. Kommunens rolle som byggherre i store boligutbygginger opphørte. OBOS skulle få en svært viktig boligpolitisk rolle i etterkrigstiden, som det ledende boligbyggelaget sammen med Ungdommens selvbyggerlag (USBL), som ble stiftet i 1948.

4.2.2 Funksjonalismen – moderne og sosial boligbygging

Etableringen av OBOS i 1929 sammenfaller i tid med funksjonalismens gjennombrudd i norsk arkitektur. Funksjonalismen slo gjennom med idealet om boliger med lys, luft og grønne omgivelser, i motsetning til den trangbodde og funksjonsdelte historiske byen. Foruten

Kvadraturen og forstedene til denne, var bykjernen slik den stod i 1930 i stor grad karakterisert av byveksten på 1800-tallet og den sosiale boligbyggingen på 1910/20-tallet. Bygrensen var blitt flyttet gjennom byutvidelsene i 1859 og 1878, og omfattet med dette også selvgrodde trehusforsteder som Bjølsen og Kampen.

Hjørnet av Maridalsveien og Kongsberggata, fotografert så sent som i 1961. Bjølsen er et eksempel på et selvgrodd trehusområde knyttet til det gamle veifaret Maridalsveien og industrien som vokste frem langs Akerselva etter 1850. Saneringen av trehusområdene på Sagene og Bjølsen startet allerede i mellomkrigstiden og varte gjennom etterkrigstiden. Bak trehusene til høyre ser man et typisk eksempel på storgårdskvartaler fra 1910-tallet, byggemeldt i 1914 som arbeiderbolig, mens midt i bildet ser man baksiden av en boligblokk fra 1930-tallet. Foto: Trus Teigen, 1961. Oslo Museum.

I Oslo kom de moderne arkitekturideene til syne blant annet gjennom nye bygningstypologier. Lamellblokker ble den ledende bygningstypen og bebyggelsesstrukturen i større, nye boligutbygginger, i kontrast til den tette, historiske kvartalsbyen.

Flere av de store, bynære boliganleggene som ble bygget på denne tiden, som f.eks. blokkene på Marienlyst og Sinsenbyen, lå over grensen til Aker. Marienlyst og Sinsen er gode eksempler på den nye måten å bygge på, med funksjonalistiske boligblokker organisert som lameller med grønne, romslige mellomrom, og ikke i karréstruktur eller storgårdskvartaler som i den eldre bybebyggelsen. Leilighetene var formet etter en rasjonell og funksjonsbasert plan, tuftet på en

teori om menneskenes dagligliv og behov knyttet til dette. Fellesfunksjoner som søppelsjakt, fellesvaskerier og sentralvarme ble også integrert i gårdene. Dette var naturligvis også mulig som følge av teknologiske nyvinninger. De funksjonalistiske gårdene ga en annen, moderne bokvalitet enn leilighetene i den historiske byen.

Sinsenbyens saklige boligblokker fotografert i 1937. Sinsenbyen og de store Marienlystblokkene på neste side er forløpere til etterkrigstidens massebyggeri. Foto: Anders Beer Wilse, Oslo Museum.

De store Marienlystblokkene i 1939. Foto: Anders Beer Wilse, Oslo Museum.

Den funksjonalistiske måten å bygge på ble videreført etter krigen, og særlig Sinsen fremstår som en prototype på det som senere skulle bygges, med sine enkle, ryddig organiserte lamellblokker i fem etasjer med grønne fellesarealer i mellomrommene, og rasjonelle og funksjonelle leiligheter. Sinsen har også næringslokaler, småhusbebyggelse og skoler, og peker mot de helhetlig planlagte drabantbyene som skulles bygges i etterkrigstiden.

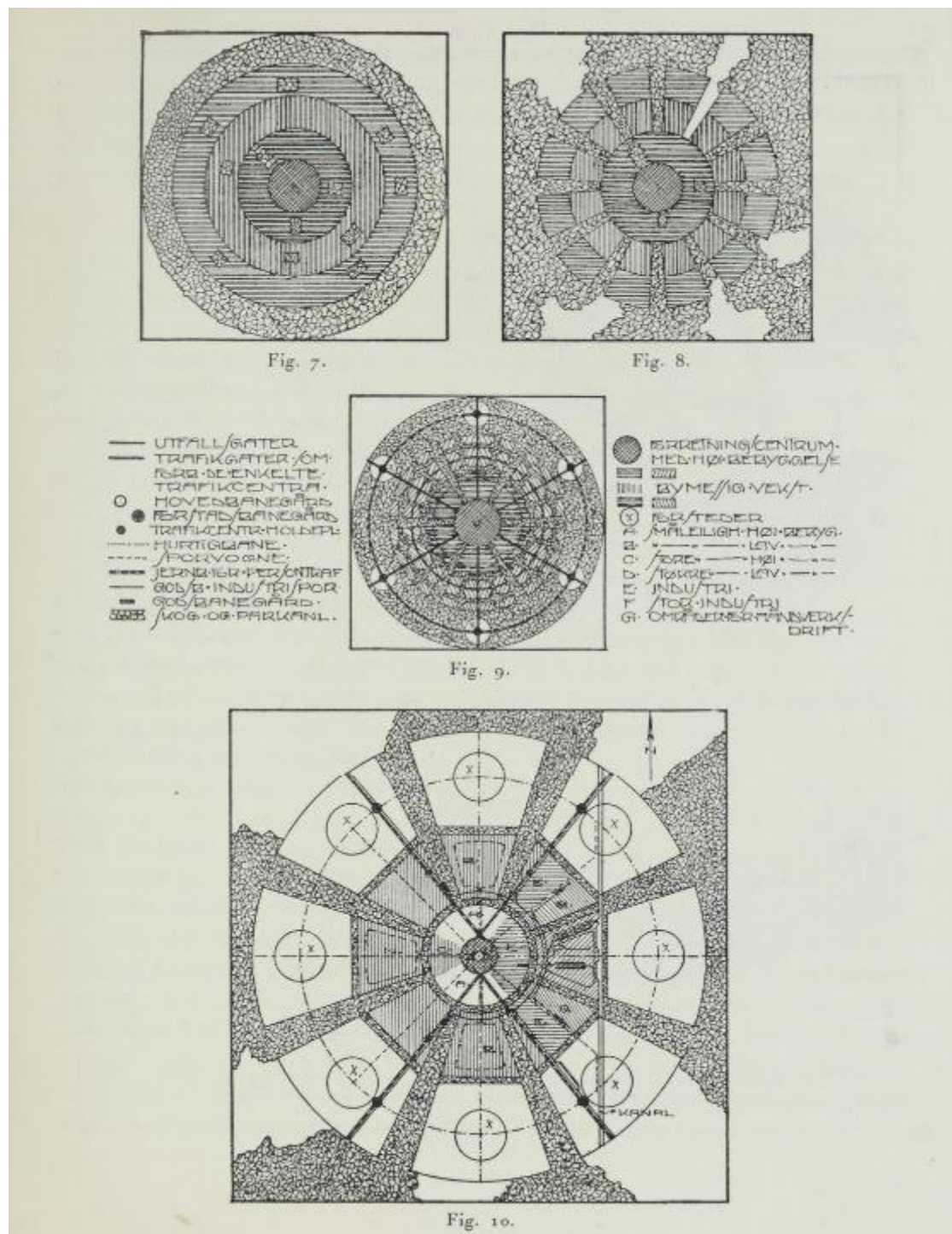
4.3 Byplanlegging - den funksjonsdelte byen som ideal

Med funksjonalismen fulgte også den funksjonsdelte byen som planleggingsprinsipp.

Byplanleggingen skulle legge til rette for å skille ulike funksjoner som bolig, industri og næring fra hverandre i ulike soner i byen. Slike funksjoner var i den historiske byen i stor grad blandet, og dette ble ansett å gi dårlige boforhold.

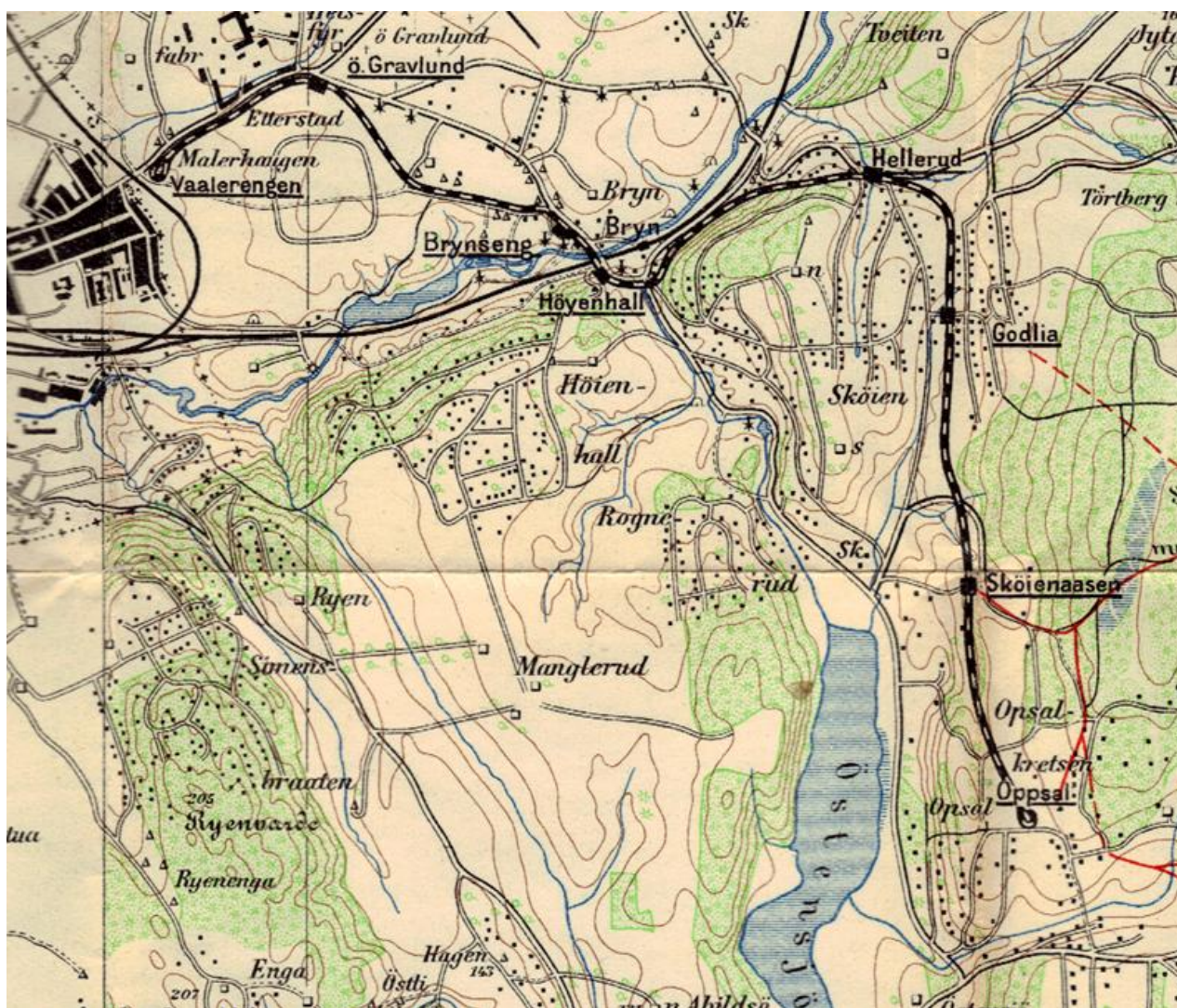
Byplansjef Harald Hals la frem sine planer for byen i «Fra Christiania til Stor-Oslo – et forslag til generalplan for Oslo» i 1929, og i 1934 kom «Stor-Oslo – forslag til generalplan», som var et samarbeid mellom Oslo, Aker og Bærum kommuner. Harald Hals' forslag til generalplan var basert på analyser av trafikk og transport, og la til grunn både et konsentrisk ringveisystem rundt byen, og inn- og utfartsårer som stråler radiallyt ut fra sentrum. Ringveisystemet, som med tiden også skulle bli etablert, består av en indre ring rundt sentrum (Ring 1), Kirkeveiringen (Ring 2) rundt indre by, og en større ringvei (Ring 3) i Aker, landbrukskommunen som omkranset byen. Generalplanen la til rette for byvekst direkte ut fra eksisterende bygrense, mer eller mindre i

belter rundt byen. De realiserte boligutbyggingene i Oslo på 1930-tallet ble i stor grad lokalisert nær Kirkeveiringen, fra Galgeberg i øst via Carl Berners plass, Iladalen, Marienlyst og ned til Skøyen i vest.

Figur fra s. 31 i Harald Hals "Fra Christiania til Stor-Oslo: et forslag til generalplan for Oslo". I sin gjennomgang av "Det som er" i generalplanforslaget fra 1929 viser Harald Hals disse skjematiske figurene som illustrerer både konsentrisk og radial byvekst. Generalplanforslaget fra 1929 handlet først og fremst om Oslos indre by, mens generalplanforslaget fra 1934 var en regionplan.

Forslaget til generalplan for Stor-Oslo behandlet byutviklingen i Oslo sammen med fremtidig utvikling av de omkringliggende kommunene. Planen kombinerte Oslos konsentriske byutviklingsprinsipp med det radiale prinsippet som reguleringsvesenet i Aker benyttet. Aker kommune var før sammenslåingen med Oslo en landkommune preget av gårder, frittliggende villabebyggelse og enkelte tettsteder. De viktigste reguleringsprinsippene i Aker var at kommunen skulle være en forstadskommune til Oslo og at boligområdene skulle planlegges som frittliggende villabebyggelse i parklignende omgivelser. Det radiale prinsippet gikk ut på at nye boligområder skulle etableres i forbindelse med eksisterende og nye forstadsbaner og toglinjer. Allerede i 1919 var det lagt frem forslag til plan for utbygging av forstadsbaner, som ble førende for mye av baneutbyggingen. Eksempler på utbygging av forstadsbaner med tilhørende og etterfølgende boligutvikling finner man langs forstadsbanene mot Røa (forlengelsen av Smestadbanen til Røa åpnet i 1935) og Østensjøbanen fra Etterstad til Oppsal (etablert 1926).

Kart over Østensjøbanen, 1928. Forstadsbanen ble forlenget fra Bryn til Oppsal i 1926.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%C3%98stensj%C3%B8banen_map_1928.jpg

Idealet var at forstadsbanene skulle gi folk mulighet til å kombinere arbeid i byen med bolig i landlige og sunne omgivelser. Reguleringsplanene for boligområder bygget i tilknytning til forstadsbanene tilrettela for frittliggende villabebyggelse på romslige tomter.

På Røa ble det oppført frittliggende boligbebyggelse i forbindelse med etableringen av forstadsbane til Røa i 1935. Boligutbygging langs Harald Løvenskiolds vei sett fra Bærumssiden av Lysakerelva. Foto: Anders Beer Wilse, 1939. Oslo Museum.

4.4 Boligkrisen i etterkrigstiden

Boligkrisen som hadde preget byen hele første halvdel av 1900-tallet ble ikke bedre etter andre verdenskrig, da boligbyggingen hadde stått mer eller mindre stille i fem år. Ved frigjøringen ble det anslått at Oslo manglet ca. 35 000 boliger. Ikke bare bodde folk allerede tett og trangt i byen, folketallet vokste også stadig videre.

I første fase etter krigen var fortsatt generalplanen fra 1934 gjeldende, og nye blokkområder ble bygget langs Ring 2, slik som ved Iladalen og langs Finnmarksgata. I indre by hadde det vært planer om sanering av eldre bystrøk lenge, og noen av disse ble iverksatt i etterkrigstiden.

Vika ble påbegynt sanert allerede på 1930-tallet i forbindelse med rådhusplanleggingen, og dette området ble så etablert som «city» i etterkrigstiden, med kontorer og næring. Saneringen av Vaterland ble påbegynt på 1950-tallet, trehusforstaden på Enerhaugen ble erstattet av høyblokker på 1960-tallet, og Lakkegata ble sanert først på 1970-tallet. Det var imidlertid ikke i sentrum man hadde mest å hente når det gjaldt å dekke behovet for nye boliger. Sanering kunne rett og slett gi færre snarere enn flere boliger, så tett som den historiske byen var bygget, og de øvrige tomtereservene var begrenset innenfor bygrensene. Flere tidligere funksjonsblandede områder i sentrum var heller ikke ansett som egnet til boligområder med den nye sonetekningen som nå rådet, f.eks. Vika.

Det nye «city» (kontor- og næringsområde) fortrenger det funksjonsblandete boligstrøket i Vika, med Victoria terrasse i bakgrunnen. Foto: Sverre Heiberg, 1954. Oslo Museum.

I de første årene etter krigen ble det bygget boliggrunder og blokkbebyggelse spredt rundt i Aker for å bidra til å demme opp for bolignøden. Eksempler på dette finnes både vest, nord, øst og sør for byen. En egen boligkooperasjon for Aker, Aker boligbyggelag, stod bak en rekke av disse utbyggingene, så som Manglerud, Lille Ekeberg, Flaen, Myrer, Høybråten, Bakkehaugen og Storo. Aker boligbyggelag ble etablert i 1946, men innfusjonert i OBOS allerede i 1948. Det ble også bygget ut boligområder av private byggeselskap, mindre boligbyggelag og

industribedrifter, selv om OBOS hadde en særstilling etter avtalen med Oslo kommune fra 1935. OBOS skulle imidlertid snart få en betydelig konkurrent, og senere samarbeidspartner.

USBL ble besluttet stiftet på et tettpakket møte i Folkets hus i regi av Leieboersambandet høsten 1948. Mange unge i etableringsfasen ventet på bolig, og manglet som følge av sin alder og stilling ansiennitet i OBOS. Istedenfor å havne bak i køen tok ungdommen selv initiativ, og USBL ble fundert på dugnadsvilje og egeninnsats. Det tok imidlertid noe tid å skaffe byggetomt, men i 1950 ervervet USBL selv tomter på både Stig ved Årvoll og i Lyngåsveien på Kjelsås. Dette ble boligbyggelagets første byggeprosjekter, og begge var innflytningsklare i 1951. Boligtildelingen skjedde på bakgrunn av et poengsystem som regnet inn både eksisterende boforhold og antall dugnadstimer nedlagt.

4.5 Oslo og Aker slås sammen til én storkommune

Boligmangelen i Oslo etter 1945 var så prekær at det måtte tas grep. Samtidig hadde krigen ført til begrenset materialtilgang, og det var ikke plass til det nye boligbehovet innenfor byens grenser. Omkring Oslo lå Aker kommune, med store ubebygde arealer med jordbruk og skog.

1. januar 1948 ble industribyen Oslo og forstads- og landbrukskommunen Aker slått sammen til én, stor bykommune. Dette åpnet for en storstilt satsning, og gjennom siste halvdel av 1900-tallet vokste Oslo ut i det gamle Aker.

Foto av den en gang så landlige Groruddalen, som den gang lå i jordbrukskommunen Aker. Grorud kirke så vidt synlig i bakgrunnen. Foto: Hans Renner Bruun, ca. 1900. Oslo Museum.

4.6 Prinsipper for byutvikling utenfor byen

I 1950 fikk den sammenslåtte bykommunen en ny generalplan, som snudde prinsippene fra 1934-planen på hodet. Byen skulle ikke lenger vokse ut fra bykjernen – det skulle isteden bygges helt nye bysamfunn et stykke utenfor bykjernen, koblet til byens infrastruktur og stadig med byens sentrum som næringskjerne. Denne ideen bygget på sosial boligbygging på kontinentet og Storbritannia fra mellomkrigstiden, herunder tyske Siedlungen og den engelske hagebybevegelsen. Boliger inspirert av hagebybevegelsen har også blitt bygget i Oslo/Kristiania fra 1910-tallet, nettopp som egne byområder utenfor byen. Videreutviklingen av dette i Storbritannia etter andre verdenskrig gikk under begrepet *New Towns*, og de første slike ble påbegynt allerede i 1946. Disse må ses som forbildene for Oslos drabantbyer fra etterkrigstiden og grunntanken i generalplanen fra 1950. Erfaringer fra Sverige fikk også stor betydning, særlig når det gjaldt planlegging, skjønt selve utbyggingen av drabantbyene i Oslo og Stockholm pågikk nokså parallelt.

Hageby	Siedlung	New town
Hagebybevegelsen har røtter i teoriene til Ebenezer Howard om sosial og urban reform	Begrepet omfatter tysk forstadsbebyggelse fra 1920-tallet, bygget utenfor, men i tilknytning til et bysentrum	Nye byanlegg planlagt som egne bysamfunn. Brukt mest om satelittbyer oppført i tilknytning til London i den helt tidlige etterkrigstiden, anført av byplanleggeren Sir Patrick Abercrombie.
I utgangspunktet skulle hagebyer være tett knyttet til både industri og jordbruk, og fungere som suburbane områder knyttet til en bykjerne.	Avgrenset, modernistisk boligstrøk med både blokker og rekkehus	“The New Towns Act” av 1946 la til rette for at myndighetene i Storbritannia kunne utpeke egnede områder til å utvikles som new towns.
I Oslo brukes begrepet gjerne om enhetlige boligutbygginger med rekkehus eller townhouse i kjede, anlagt noe utenfor bykjernen i første del av 1900-tallet, og	Eksempel fra Tyskland: Römerstadt, Frankfurt Eksempel fra Oslo: Nærmest kommer antagelig Sinsenbyen	<i>I 1944 lanserte Abercrombie en ny generalplan for Stor-London. Stor-London består av mange småbyer som var selvstendige bykommuner før de ble innlemmet i storbyen. Abercrombies grunnleggende idé var å la disse småbyene gjenoppstå som lokale sentra, tilnærmet selvforsynte og nærmest som egne byer. (Anne-Kristine Kronborg, “Drabantbyens idégrunnlag: Hvor fikk de det fra?” s. 44-45)</i> Eksempel fra England: Crawley

bygget i engelsk romantisk stil.		Eksempel fra Oslo: Drabantbyen Lambertseter var en slags new town
Eksempel fra England: Letchworth garden city		
Eksempel fra Oslo: Ullevål hageby		

Massebyggeriet i etterkrigstiden er bygget på disse forutsetningene, med vekslende planideologi og arkitektur gjennom tiårene, og etter hvert også med større endringer i boligpolitikken og de økonomiske rammene. I de følgende kapitlene går vi gjennom de ulike utbyggingsfasene i kronologisk orden.

5 1945-1960 Bolignød

5.1 Etter krig, før drabantby

Dette kapittelet handler i første rekke om massebyggeribebyggelsen som ble oppført som feltutbygginger i de første årene etter frigjøringen, men som ikke inngår i den store drabantbyutviklingen etter krigen. Disse boligområdene ble gjerne bygget etter relativt små reguleringsplaner, og kunne inneholde lamellblokker, rekkehus og flermannsboliger, ofte i kombinasjon. De hadde gjerne et lite næringssenter, men ble verken forestilt eller planlagt som helhetlige bysamfunn med alle fellesfunksjoner inkludert. Utbyggingen av mindre boligområder kom i gang før kommunesammenslåingen mellom Oslo og Aker og fortsatte parallelt med de store drabantbyutbyggingene utover på 1950-tallet. Kapittelets tidsomfang er derfor ført helt frem til 1960 for å fange opp disse utbyggingene, som ikke kan kategoriseres som drabantbyer.

5.2 Bolignødsbyggingen begynner

Etter fem okkupasjonsår med lite byggevirkksomhet, begynte gjenreisningen av Norge, og mye av landets ressurser gikk til det. Materialtilgangen til boligbygging i hovedstaden var begrenset. Bolignøden i Oslo var likevel reell, og boligbyggingen tiltok av nødvendighet.

Byggestatistikk fra Boligrådmannen i Oslo er gjengitt i filmen «Kranselag» fra 1951. Her fremgår det at det ble bygget følgende i årene etter krigen:

1945: 23 bygninger, 33 leiligheter
 1946: 154 bygninger, 356 leiligheter
 1947: 387 bygninger, 1498 leiligheter
 1948: 822 bygninger, 2443 leiligheter
 1949: 551 bygninger, 2577 leiligheter
 1950: 712 bygninger, 2733 leiligheter
 Frem til 01.06.1951: 375 bygninger, 1696 leiligheter

Totalt sett hadde ca. 40 000 mennesker fått nye boliger etter krigen frem til juni 1951. I løpet av disse årene hadde Aker og Oslo blitt slått sammen (1948), Erik Rolfsen hadde tatt over som byplansjef for Harald Hals (1947), og Oslo hadde fått en ny generalplan (1950). Disse endringene betød en ny kurs for boligbygging i Oslo inn på 1950-tallet, med helhetlig planlagte drabantbyer. Men allerede før denne kursen var satt, hadde det altså blitt bygget ganske så mye i Oslo/Aker.

5.3 Boligmangel og nye, gode boliger

Oslo Byes vels boligundersøkelser under krigen hadde avdekket misnøye med de typiske toromsleilighetene fra mellomkrigstiden, som både var for små, og hadde for like rom og så små kjøkken at man ikke hadde plass til å spise der. I etterkrigstiden ble det derfor bygget flere

større leiligheter, særlig treroms, med større kjøkken og tydeligere funksjonsdelte rom – bedre tilpasset familiens faktiske dagligliv.

5.3.1 Boligarkitektur og bebyggelsesstrukturer

Lille Ekeberg ble bygget ut med en kombinasjon av åpen blokkbebyggelse og småhus rett etter krigen. Aker boligbyggelag og OBOS stod for utbyggingen. Både bygningstyper og bebyggelsesstruktur er typisk for den tidlige etterkrigstiden. Foto: Widerøes Flyveselskap/Helge Skappel, 1952. Oslo Byarkiv.

Blokkbebyggelsen fra denne perioden går ofte under betegnelsen “åpen blokkbebyggelse”, da det som regel ble bygget frittstående boligblokker med åpne, grønne områder mellom. Selve blokkene var relativt like hverandre i form og uttrykk. Som regel var de i 3-4 etasjer med pusset overflate eller frilagt tegl, tofagsvinduer rytmisk jevnt fordelt i fasadene, og saltak med takutspring. Ofte var blokkene utstyrt med små balkonger. I grunnform og uttrykk er disse blokkene en videreføring av førkrigsmodernismen/funksjonalismen, men de er som regel enklere i form og uttrykk. Flate tak, fasader artikulert med fremspring, avrundede balkonger og variert overflatebehandling, som var typisk for funksjonalismen på 1930-tallet, ble forlatt til fordel for en mer nøktern, saklig og tradisjonelt forankret byggeskikk. Det handlet om å bygge rimelige og velfungerende boliger snarere enn nyskapende arkitektur, og var en pragmatisk respons på knappe ressurser, Husbankens krav og et visst hastverk med å løse bolignøden. Det er likevel mer enn bare knapp ressurstilgang og dårlig tid som ligger bak denne arkitekturen.

Funksjonalismen fra 1930-tallet opererte med et internasjonalt og universelt ideal, mens etterkrigstidens boligblokker er vesentlig mer regionale og nabolagsorienterte. Istedenfor den rene lamellstrukturen med parallelle blokker, ble etterkrigsnabolagene organisert i andre formasjoner, ofte vinkelrett på hverandre, som gjerne resulterte i dannelsen av tun mellom

blokkene, og dermed også nabolagsrom. Ved planleggingen av disse utbyggingene la man mer vekt på etablerte boligvaner, nabolag og regional tradisjon enn man hadde gjort i mellomkrigsmodernismen. Den tidlige etterkrigsmodernismen representerer altså en form for empirisme, det vil si basert på observasjoner av det eksisterende og ikke utelukkende på teorier om det ideelle. Dette står i kontrast til den idealistiske og dogmatiske mellomkrigsmodernismen. Ideen om at det fantes en måte å “bo riktig” på levde imidlertid videre, men noe justert av de observerbare forhold. Dette er et eksempel på den empiristiske dreiningen.

Lille Ekeberg ble bygget på slutten av 1940-tallet. Blokkene i Enoks vei 7-37 er typiske – 3 etasjer, saltak, pusset mur og tofagsvinduer. Blokkene ligger vinkelrett mot hverandre i et sikk-sakk-mønster, som skaper andre typer nabolagsrom enn parallelle lameller. Foto: Wilhelm Råger, 1951. Oslo Museum.

Om etterkrigstidens boligbygging dempet det modernistiske formuttrykket, ble likevel leilighetene enda mer i tråd med funksjonalismens idealer om rasjonelle og hygieniske leiligheter utformet basert på funksjon. Den åpne blokkbebyggelsen var vesentlig tenkt som rammen om familiens sunne liv. Det var familien som stod i sentrum for de hygieniske og mentalhygieniske betraktningene, skriver historiker Edgeir Benum. Han skriver også: Men hygieniske hensyn påvirket også selve bygningene. Fordi sola ga lys og desinfiserte, gjaldt det å bygge slik at den slapp til så godt som mulig også innendørs. Det betydde at ikke bare alle rom måtte ha vindu og orienteres mot sollys. Blokkene burde også være smale, slik at sola slapp så langt inn i rommene som mulig. Og balkonger burde ikke bygges inn i bygningskroppen, men henges utenpå slik at de ikke tok lys fra rommet innenfor.

(Byens “kjempeprogram” s. 17 og 15)

Moritz Nachstern med sin familie på balkongen på Etterstad. Etter alt å dømme nyinnflyttet, kanskje i en treroms leilighet? Foto: Leif Ørnelund, 1949. Oslo Museum.

I tillegg til blokker ble det bygget rekkehus både i mur og tre. Flermannsboliger i tre var også vanlig, og ble ofte planlagt sammen med lamellblokker, men ble også bygget som individuelle boliggrender. Flermannsboligene var som regel enkle, panelte hus med saltak, og likhet med blokkene var flermannsboligene relativt tradisjonelle i uttrykk. En egen type flermannsbolig gikk under navnet «svennskehus», ettersom disse ble importert/donert som ferdighus fra Sverige på grunn av materialknappheten. Uttrykksmessig er de til forveksling like andre flermannsboliger fra samme tid, altså nøkterne, panelte hus i to etasjer med saltak.

Svenskehus

I årene etter 1945 var både materialer og arbeidskraft rasjonert, og det var derfor viktig å finne billige og enkle byggeløsninger. Løsningen ble import av såkalte svenskehus, et system for fabrikkframstilte tomannsboliger av tre, som fire mann kunne klare å montere i løpet av to-tre uker. Av de 500 tomannsboligene som Stor-Oslo Boliglag skulle levere til Oslo og Aker i 1947, skulle ca. halvparten overlates til OBOS og ABL, til oppsetting på tomter som ble festet av de to kommunene på vegne av borettslag som ble datterselskaper av boligkooperasjonene.

Det dreide seg om to typer tomannsboliger: Den ene, kalt type B, var horisontalt delt med en treroms leilighet i hver etasje, og den andre, type C, var vertikalt delt. Hver del var 44 kvadratmeter i to etasjer.

Fra artikkelen "Eksempelet Kalbakken. Realiseringen av en plan" av Grethe Flood

Svenskehus i Brannfjellveiens borettslag på Lille Ekeberg. Foto: Einar Sakariassen, ca. 1950. Oslo Museum.

Svenskehus på Flaen i Groruddalen, Flaenveien. Foto: Byantikvaren, 2025.

5.4 Utbyggingene i grove trekk

I de første etterkrigsårene var den konsentriske og radiale veksten som lå til grunn i generalplanen fra 1934 stadig gjeldende i Oslo, og byggingen av og langs Ring 2 fortsatte etter denne planen. Iladalen var blant de tidligst innflytningsklare nye boliganleggene, og hadde vært under bygging siden før krigen. Det ble også bygget blokker ved Ola Narr og på Tøyenjordene langs Finnmarksgata.

Tidlige etterkrigsblokker i stram lamellstruktur langs Finnmarksgata / Ring 2, som på dette tidspunktet ennå ikke er ført helt over Tøyenjordene. Strukturen med parallelle lamellblokker peker mer tilbake til mellomkrigstidens funksjonalisme enn tundannelsene som er typisk for den første fasen av etterkrigstiden. Foto: Harstad, ukjent dato, antatt rundt 1950. Oslo byarkiv.

På Etterstad, som ble innlemmet i Oslo kommune allerede i 1946, startet OBOS boligutbygging i 1947.

Lamellblokker på Etterstad under bygging i 1949. Ekebergåsen og Vålerenga kirke i bakgrunnen. Foto: Leif Ørnelund, 1949. Oslo Museum.

Også i Aker kommune ble det igangsatt flere tidlige feltutbygginger både i områder rett ved kommunegrensen til Oslo. Fra 1947 startet utbyggingen av enkeltstående boligområder på steder som Keyserløkka, Valle Hovin, Ulven, Teisen, Muselunden, Storo, Nils Bays vei/Rektorhaugen, Bakkehaugen og Hoff.

Det ble også oppført boligblokker på Simensbråten/Lille Ekeberg og på Manglerud i 1947 – noe mindre tilknyttet bykjernen.

Manglerud borettslag fra slutten av 1940-tallet med typiske blokker og småhus, med Akers jordbrukslandskap i bakgrunnen. Dette er før drabantbyen Manglerud ble etablert. Foto: Widerøes flyveselskap/Otto Hansen, 1953. Oslo byarkiv.

Enda lenger ut i Aker ble det planlagt og oppført blokker på f.eks. Myrer/Kjelsås (plan fra 1947) og på Flaen i Groruddalen (plan fra 1946), samt helt ute ved Høybråten (1947). Noe senere ble det også bygget et blokkområde ved Bjerkedalen/Økernbråten.

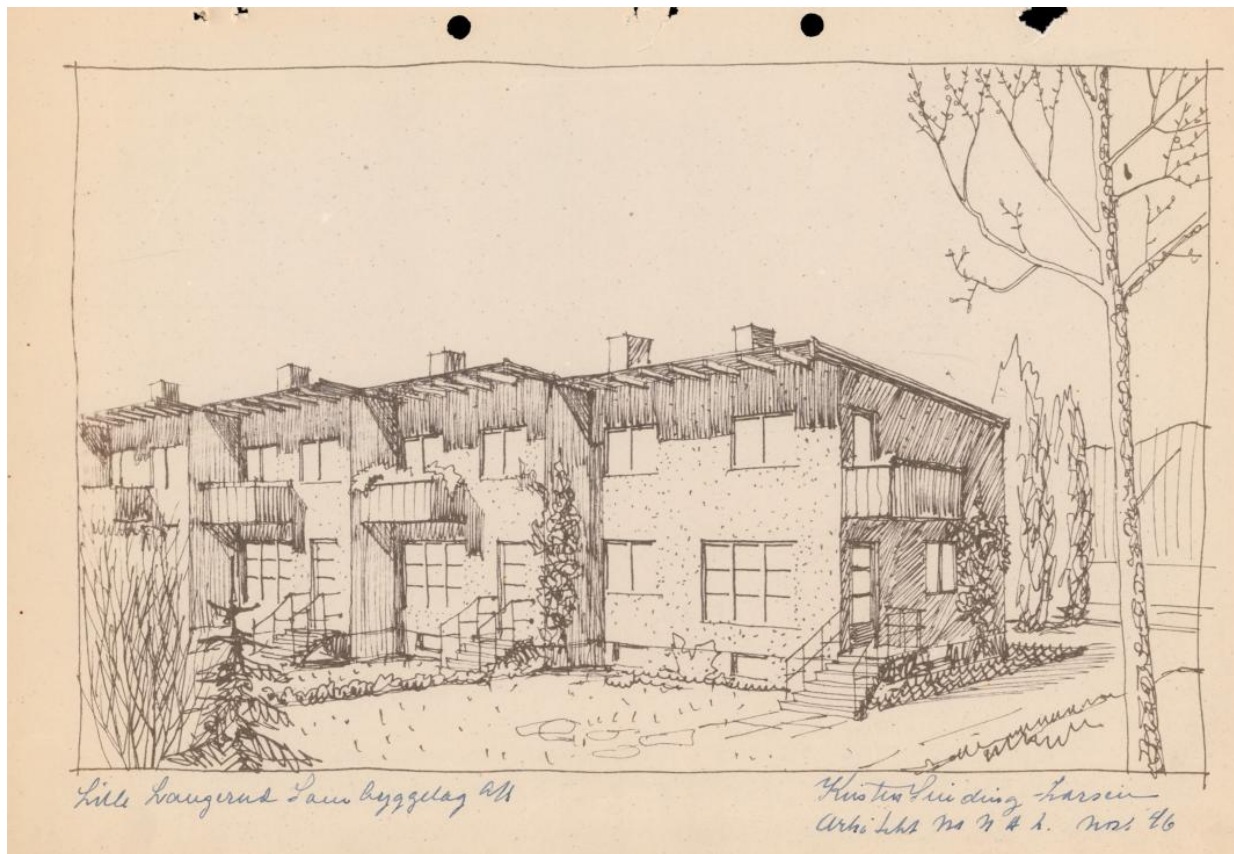
Blokkene på Myrer (Kjelsås) ble tegnet av Narve S. Ludvigsen for Aker boligbyggelag. Reguleringsplanen fra 1947 tilrettela for oppføring av åpen lamellbebyggelse med grønne uteområder, idrettsanlegg og et lite forretningssentrum. Et særtrekk ved blokkbebyggelsen på Myrer er at lamellblokkene er koblet sammen i kjeder. Myrer ligger i nærheten av industrimiljøet på Kjelsås. Foto: Truls Teigen, 1961. Oslo Museum.

På Grorud ble det bygget blokkområder nord for den gamle sentrumsdannelsen ved Trondheimsveien, samt nede ved toglinjen. Her ble det tatt i bruk en annen blokkform, såkalte stjerneblokker. Slike finnes også ved Nils Bays vei/Rektorhaugen på Tåsen/nedre Sogn.

Stjerneblokkene langs toglinjen ved Grorud ble tegnet av arkitektene Bernt Heiberg og Ola Mørk Sandvik og byggemeldt i 1949 for Jernbanens borettslag under OBOS. Gata som betjente blokkene, fikk det selvsagte navnet Stjerneblokkveien. Groruddalen har stadig sin landlige karakter, med noe småhusbebyggelse og spredt industri i dalbunnen. Foto: Widerøes Flyveselskap/Otto Hansen, 1953. Oslo byarkiv.

På Lille Langerud ble det bygget rekkehus i mur, mens det ble bygget en større ansamling av flermannsboliger av tre i området Hellerud/Trasop.

Boligområdet på Lille Langerud ble byggemeldt i 1946 og bygget ut av Lille Langerud Sambyggelag A/S etter tegninger av arkitekt Kirsten Sinding-Larsen. Utbyggingen bestod av 100 leiligheter, grøntområder, garasjerekker, sentralvaskeri og barnehage. Sambyggelaget var organisert som et aksjelag med bindende innskudd for de fremtidige beboerne. Husene ble oppført i betong og lettbetongstein på grunn av vanskelig tilgang på tre som byggemateriale. Pulttaksformen er uvanlig for den tidlige etterkrigsbebyggelsen, og var både et estetisk valg fra arkitektens side og et kostnads- og materialbesparende grep. Fasaderådet ønsket at husene skulle bygges med saltak. På grunn av materialknapphet ble pulttak likevel godkjent. Tegning hentet fra byggesaken i Plan- og bygningsetatens saksinnsyn.

Langs veien Midtåsen på Nordstrand (Øvre Ljan) ble det planlagt og bygget åpen lamellblokkbebyggelse i skoglandskap. Områder med flermannsboliger ble også etablert i de sørlige områdene av byggesonen, ved Ljan, Ljabru og Leirskallen, samt blokker ved Hauketo.

Lamellblokkene på Midtåsen ble oppført mellom 1950-1954 for Øvre Ljan boliglag etter tegninger av Karen og Odd Brochmann i samarbeid med P.A.M. Mellbye og Dag Rognlien. Bebyggelsen har tradisjonelle saltak, fasader i slemmet mur og nøktern detaljering. Terreng og vegetasjon ble ivaretatt ved utbyggingen. Den nære kontakten mellom blokkene og de skogkleddede omgivelsene er fremdeles bevart. Foto: Dagbladet, 1956. Norsk Folkemuseum.

I Vestre Aker ble Husebygrenda og flere andre rekkehusområder i nærheten bygget ut i dette tidsrommet. I områdene rundt Holmen ble det bygget flere områder med blokkbebyggelse, herunder Snippen (Luftforsvarets byggelag), området Vassfaret/Gaupefaret ved Holmenbekken

og flere andre mindre utbygginger. På Røa/Voksen ble det også bygget ut med flermannsboliger og rekkehus, og etter hvert også småblokker.

Rekkehus i Husebygrenda, oppført 1947-1952. Initiativet til Husebygrenda borettslag kom fra lærere som ble internert i Kirkenes etter læreraksjonen mot nazifiseringen av norsk skole under krigen. Sammen utarbeidet en gruppe av dem en visjon om et bomiljø med kollektive løsninger. Borettslaget ble etablert i 1946, og tomt ervervet fra Forsvaret. Bebyggelsesplan utarbeidet av arkitektene Helge Hoel og Bjarne Lous Mohr. Opparbeiding av tomtene ble gjort som dugnadsarbeid. Foto: Einar Sakariassen, ca. 1955. Oslo Museum.

Flyfoto av deler av Holmen fra 1952 viser typiske blokker, rekkehus og flermannsboliger. Foto: Widerøe Flyveselskap/Vilhelm Skappel, 1952. Oslo byarkiv.

Svenskehus ble bygget som en del av Flaen og Lille Ekeberg. Det ble også bygget svenskehus på Grorud, Ulsrud, Prinsdal, Leirskallen/Skullerud, Manglerud/Høyenhall, Hellerud/Trasop, Godlia, Havnaholtet/Korsvollbråtan og Tittutgrenda, og trolig også flere steder.

Aker boligbyggelag (ABBL) stod bak utbyggingen av svenskehus på Flaen og i Magnafaret på Manglerud, lamellblokkene på Myrer og enkelte andre boligområder i Nordre Aker og Østensjø-byen før de i etterkant av kommunesammenslåingen ble innfusjonert i OBOS i 1948. På utbyggerensiden i denne tidlige etterkrigsperioden finner man også en rekke industribedrifter som bygde boliger for sine ansatte, samt offentlige aktører (gjennom OBOS), mindre boligbyggelag og private entreprenører som bygget ut boligområder. Det er også i denne perioden at USBL gjennomfører sine første dugnadsbaserte utbygginger av småhus på Kjelsås og Årvoll, hvor innflytningen startet i 1951.

Både kvinner og menn deltok på byggedugnadene til USBL. Faksimile fra «Pionér i 50 år. USBL fra selvbygging til økologi 1948-1998», s 43.

Mot slutten av 1950-tallet ble det bygget et større blokkområde på nedsiden av Grefsen skole, ved Betzy Kjelsbergs vei / Othilie Tonnings vei (Lillo terrasse). Etter en reguleringsplan fra 1956 ble det oppført høyblokker og lavblokker med både arkitektur og struktur som peker mot det kommende tiårets drabantbybebyggelse, men foruten nye lokalbutikker knyttet det nye blokkområdet seg til eksisterende, eldre fellesfunksjoner, og er ingen egentlig drabantby.

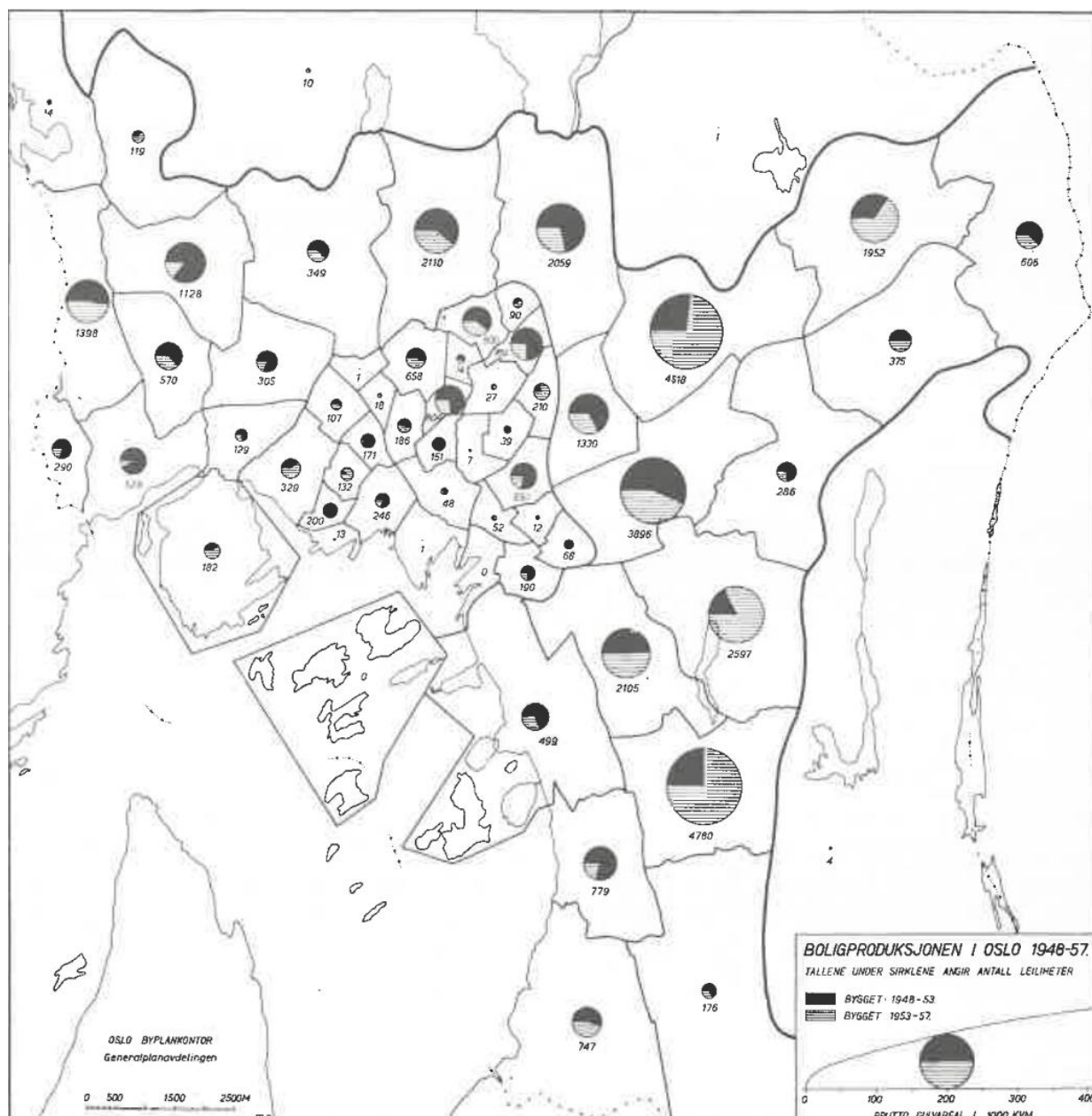
Utbygging av blokkområde på Grefsen/Lillo terrasse, med Grefsen kirke midt i bildet. Blokkbebyggelsen ble oppført av OBOS, etter tegninger av arkitektene Alex Christiansen og Nils Rosland. Foto: ukjent, 1960. Oslo Museum.

Andre høyblokker i form av punkthus, frittliggende eller knyttet til en mindre reguleringsplan, ble oppført steder som Ullernåsen, Smestad og ved Svartdalen i siste halvdel av 1950-tallet. Disse eksemplene har en kors- eller T-form og relativt stor grunnflate.

Hoff terrasse ble bygget ut fra 1949 av entreprenør Nils Stiansen, etter tegninger av arkitektfirmaet Torp og Torp. Utbyggingen var privatfinansiert og bestod av lamellbebyggelse med fasader i frilagt tegl og punktblokk i pusset mur. Punktblokken hadde næringslokaler i sokkeletasjen. I toppleiligheten bodde Trygve Lie. Foto: Mittet & Co, 1955-1960. Oslo Museum.

De enkeltstående feltutbyggingene er geografisk relativt spredte, både tett knyttet til byen og bygget lenger ut i Aker. Utbyggingene i områdene like utenfor byen følger i grove trekk prinsippene i generalplanen fra 1934, mens byggingen av boligområder et stykke utenfor byen bærer bud om ekspansjonen som var under anmarsj. Typisk ligger de ytre utbyggingene nær eller relativt nær eksisterende forstadsbaner eller trafikkårer, eller i tilknytning til tettsteder og industriområder som allerede var etablert i tidligere Aker.

Boligproduksjon 1948-1957 fordelt på bydeler. Boligproduksjonen i nord og vest var størst helt i starten av perioden. I ytre sone øst og sør var boligproduksjonen størst etter midten av 1950-tallet. Figuren er hentet fra Oslo. Planlegging og utvikling, utgitt Oslo kommune ved Byplankontoret, 1960.

6 1950-1960 Drabantbyer – nye bysamfunn

6.1 Oslos nye bysamfunn

«Drabantby» er kanskje det begrepet flest forbinder med etterkrigstidens massebyggeri i Oslo. Begrepet innebefatter et nytt byområde planlagt og bygget ut et stykke utenfor bykjernen som et boligstrøk med eget sentrum og en del basisfunksjoner, næring og arbeidsplasser integrert i byplanen. Som beskrevet tidligere har dette sitt forbilde i Storbritannias «new towns», bygget på 1940-tallet etter nettopp etter dette prinsippet, men der i enda større grad som selvstendige enheter, fortrinnsvis med full dekning av arbeidsplasser, funksjoner og næring.

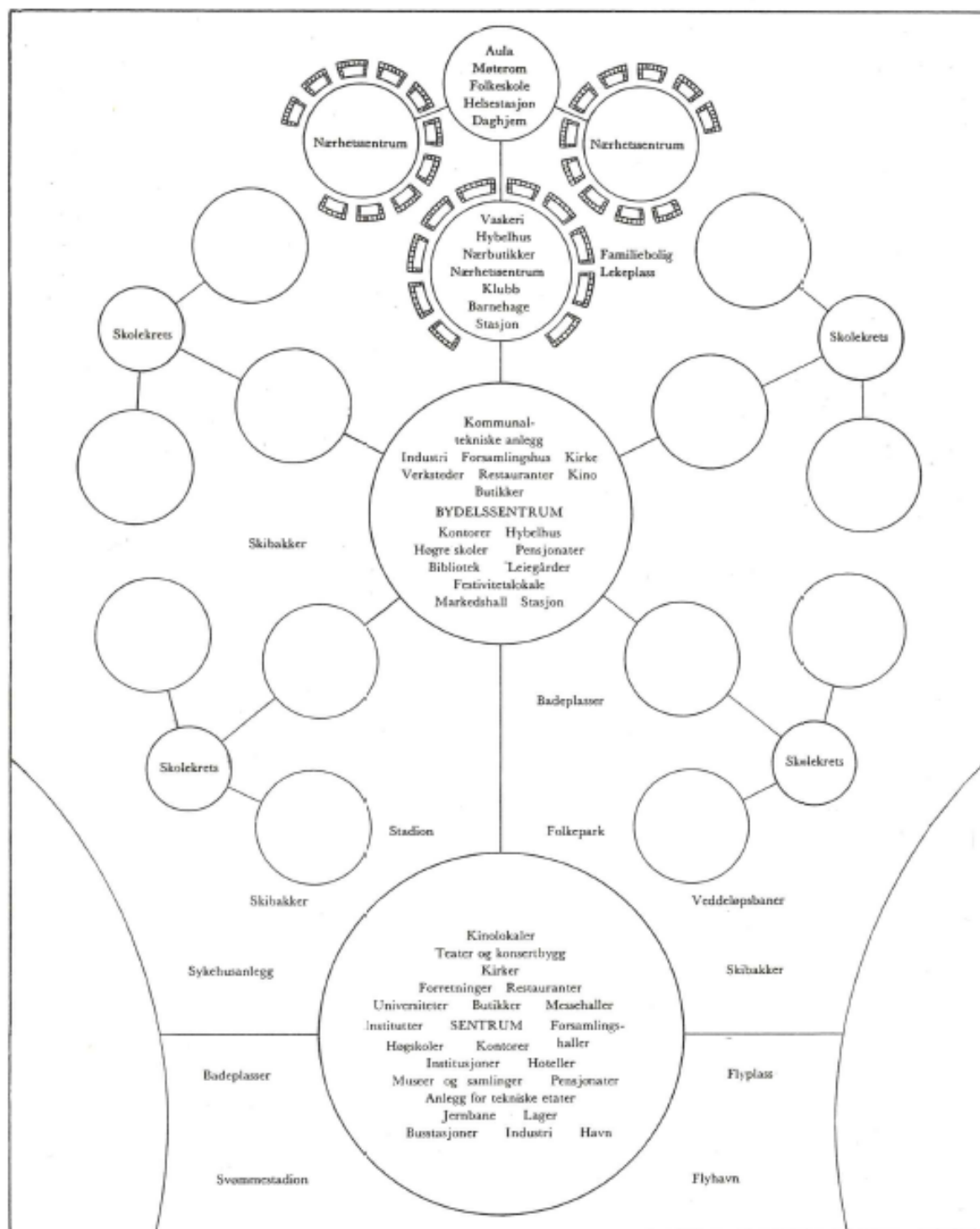
Utbyggingen av arealene som ble tilgjengelige for byutvikling etter sammenslåingen mellom Oslo og Aker i 1948 ble planlagt i en generalplan fra 1950. Generalplanen satte også ord på planleggingsidealene og utfordringene, og la grunnlaget for drabantbyen som byform i Oslos nye bydeler. Erik Rolfsen hadde allerede skrevet om "Det nye Oslo" i *Byggekunst* i 1948, da som relativt nybakt reguleringssjef. Ideene her er gjenkjennelige i generalplanen som kom et par år senere. Tankegodset knyttet til desentralisering og "fjerne boligdistrikter" var godt kjent for Erik Rolfsen, etter hans opphold i både Storbritannia og Sverige i løpet av andre verdenskrig.

Oslos drabantbyer ble riktignok aldri helt selvstendige «new towns», og var heller aldri i detalj planlagt slik. Det akutte boligbehovet var det sentrale. Drabantbyene bygget etter generalplanen skiller seg likevel fra de tidligere utbygde boligområdene utenfor byen ved at de ble planlagt og utbygget med en idé om at de skulle være forsynt med visse tjenester, funksjoner og fellesanlegg, som ble inkorporert i plan og struktur. Planområdene var også klart større. Dette gir en helhet som i større grad er totalplanlagt, basert på tankegodset i generalplanen, sammenlignet med boligstrøkene som ble bygget i årene før, som både er mer tilfeldig plassert og som i større grad var rene boligutbygginger. Slik vi har definert denne kategorien (drabantbyer fra 1950-tallet), er det Lambertseter, Manglerud, Oppsal og Bøler i Østensjøbyen, og Veitvet, Årvoll og Kalbakken i Groruddalen som faller inn under kategorien. I vest ble det ikke bygget noen totalplanlagte drabantbyer i denne perioden.

6.2 Generalplan 1950 – overordnet plan for byutvikling

Generalplanen av 1950 la opp til at bysamfunn skulle bygges i hele det gamle Aker. I byggeområdet skulle det foruten boliger være plass til åpne arealer og parker, trafikklinjer, transportanlegg, lager og fabrikker, offentlige bygninger, forretningsgårder og tekniske innretninger. Med gjennomsnittlig 5 personer pr. dekar og et byggeområde på 140km² ga dette en forventet total Oslo-befolkning etter utbygging på 700 000.

Bebyggelsen skulle innrette seg etter «landskapets bevegede form» og naturlige skillelinjer. Rettesnoren var en gruppering av boligene rundt barnelekeplasser, barnehager og nærhetsbutikker, folkeskoler og større lokale sentrer, forklart med følgende skjema:

Skjematisk system for desentralisering av storbyens funksjoner.

Illustrasjon av planleggingsprinsippet, gjengitt s. 37 i Generalplan for Oslo 1950.

I sentrum av bysamfunnet/drabantbyen ligger et bydelssentrum. Dette inneholder en rekke funksjoner, slik som butikker, kontorer, restauranter, kirke osv. – slike funksjoner som angår hele drabantbyen. Omkring bydelssentrumet kretser nærhetssentra med mer lokale funksjoner, som vaskeri, nærbutikk og barnehage. Bolignabolagene kretser også rundt bydelssentrumet, og er organisert rundt skoler (skolekretser). Bysentrumet er også med i diagrammet, og forholder seg til bydelssentrum slik bydelssentrumet forholder seg til nærhetssentrum, i en funksjonshierarkisk serie. Bydelssentrumet trengte ikke «spesialbutikker av citykarakter».

På side 40 i generalplanen kan vi lese:

«Det er fremdeles debatt blant fagfolk om de moderne boligsamfundene, husgrendene og deres planlegging. Vi må i vesentlig grad innrette oss etter den størrelsen som de sosiale etater bestemmer for barnehager, daghjem og folkeskoler. Når det gjelder utvalg av boligtyper, fordeling av sosiale lag og aldersgrupper i de enkelte strøk, er diskusjonen også i full gang. Prinsipielt må det være riktig at nærhetsgrupper på 1000-2000 mennesker omkring dagligbutikkene og barnehagen har noenlunde ensartet sosial standard, mens aldersfordeling og husholdsstørrelse bør varieres. Folkeskolekretsen, som hos oss skulle omfatte 4-6 nærhetsgrupper, bør derimot være variert også med hensyn til inntektsgrupper, så sant skolen skal være et demokratisk sentrum. Det lokale bydelssenter bør omfatte flere skolekretser for å få størrelse nok til å bli et livlig trafikert sted.

I dag løser spørsmålet om blanding av sosiale lag seg selv på grunn av bolignøden. Arbeidere, funksjonærer, håndverkere, småhandlende, tjenestemenn, profesjonelle og frie yrkesutøvere flytter dit de kan. Standarden er nesten jevn over alle strøk, bestemt av rasjoneringsmyndighetene og Husbanken. Ethvert nytt byggeprosjekt har søkere fra alle leirer, og boliglag med medlemmer fra mange yrker og profesjoner spretter opp både på vestkant og østkant.»

Dette utdraget fra generalplanen illustrerer planens grunnidé godt. De nye samfunnene skulle være «boligsamfund», men er samtidig organisert helt konkret rundt fellesfunksjoner ved å dele opp samfunnet i nærhetsgrupper orientert rundt barnehage og butikk. Et visst antall nærhetsgrupper utgjør en skolekrets, og et visst antall skolekretser gir grobunn for et bydelssenter. Slik skulle samfunnene konstrueres på vitenskapelig og rasjonelt grunnlag, og planleggingen av hvert strøk skulle ta utgangspunkt i denne skjematiske strukturen. Videre illustrerer utdraget den bakenforliggende sosialdemokratiske ånden, og hvordan likhet sikres av standarder bestemt av myndighetene og organisering i boligbyggelag (kooperasjoner).

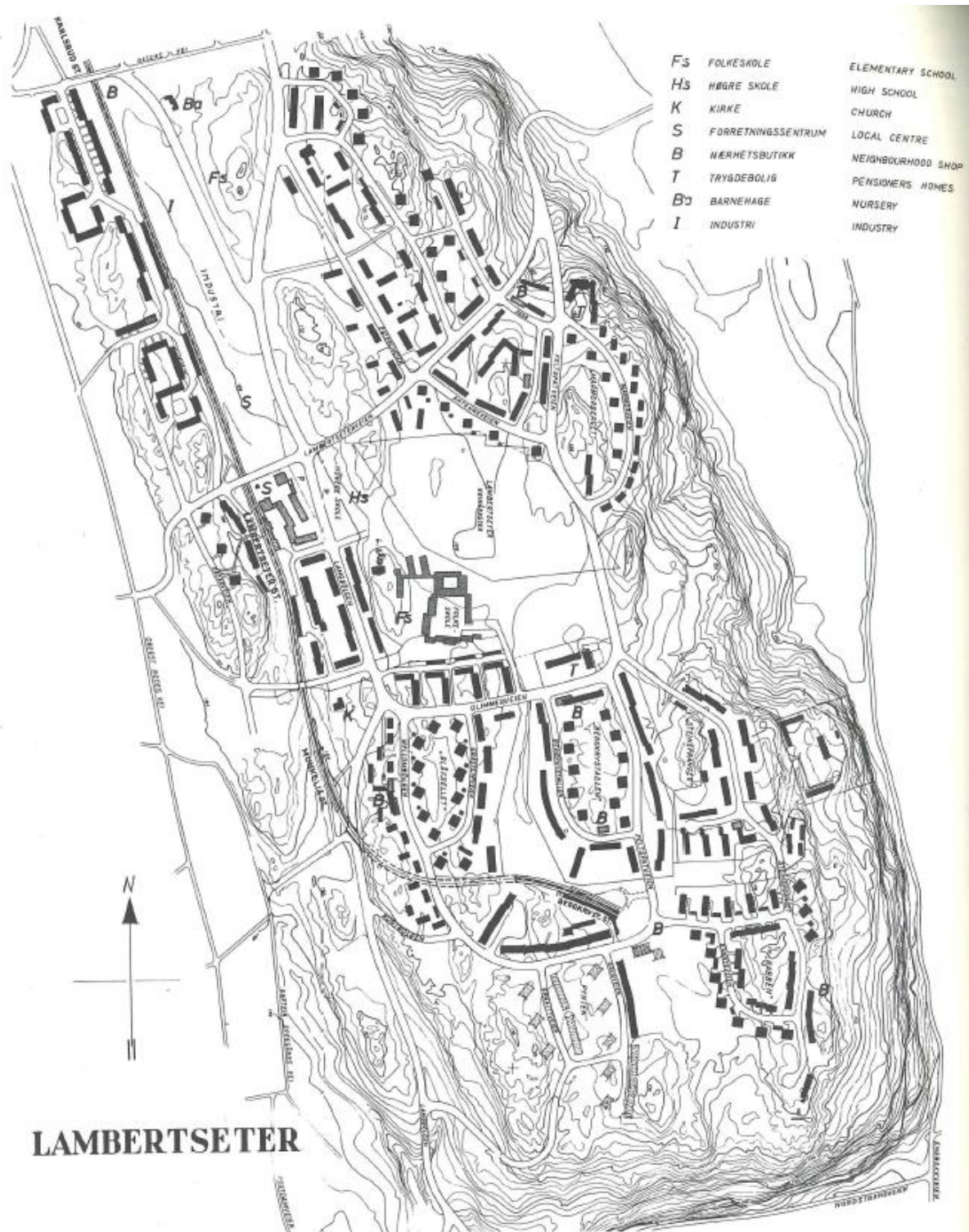

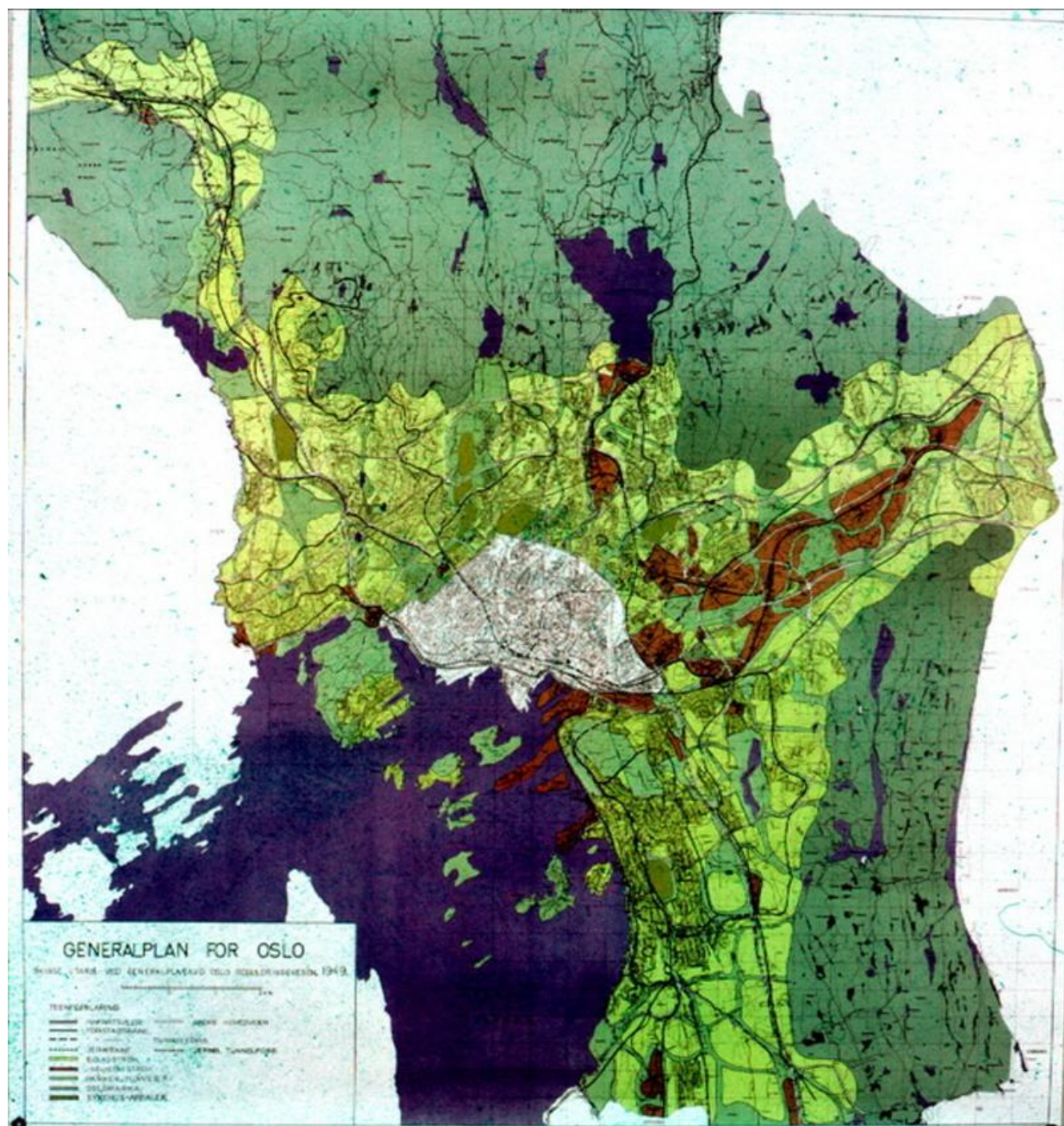
Fig. 19. PLAN OVER LAMBERTSETER

Boligene er gruppert i nabolag som tilsammen danner en større enhet (forstadsby). Slike enheter blir planlagt med skoler, butikker, institusjoner og service-anlegg, i likhet med det man finner i en mindre selvstendig by. Planen viser ferdige boligbygg (svart), bygg under oppførelse (prikket) og med forskjellige signaturer andre former for arealbruk.

Fig. 19. PLAN OF THE 'SUBURB TOWN' OF LAMBERTSETER

The residential units or 'suburb towns' in the Outer Zone are fairly homogeneous and self-contained, complete with schools, shops and other service and institutional buildings that one would expect to find in a small town. Dwellings are arranged in neighbourhood units. (The plan shows dwellings constructed (black), those under construction (dotted) and other land uses.)

Ideen om at bolig og arbeidssted skulle koordineres stod også sterkt. «Funksjonærer og arbeidere bør i alminnelighet skaffes hus nær arbeidsstedet.» (s. 40) Industriområder skulle derfor planlegges sammen med bysamfunnene, men «reserveres bedrifter som ikke volder ulempe for omgivelsene». (s. 40) Dette ble strukturen for Østensjøbyen, der mindre industriområder ble planlagt nær drabantbyene der det lot seg gjøre. I Groruddalen bygde generalplanen på tidligere planer for industri i dalbunnen, og la opp til videreutvikling med et sammenhengende industribelte i hele dalens lengde. Da ble det isteden nødvendig å bedømme behovet for boligarealer i nærheten av industrien. Spørsmålet var da snarere hvordan man kunne huse industriens arbeidere og funksjonærer og samtidig beholde «et vel balansert samfunn». I generalplankartet ble den kommende utviklingen av Aker-arealene tegnet opp. Sentrum er uten markering i kartet (sentrum skulle senere få sin egen soneplan), mens de nye arealene ble delt inn i soner for boligstrøk og industristrøk. Mellom de ulike strøkene slynger det seg et nettverk av parker og turveier (grøntområder). Dette var basert på en egen plan for parksystem fra 1949. Friluftsliv fra fjord til skog ble tatt på alvor i generalplanen.

Avfotoografering av generalplankartet fra 1950. Publisert av Oslo byarkiv. Boligområder vist med lys gul skravur, industriområder i rødt og turveinnett, parker og marka er grønne.

Boligstrøkene er tegnet inn rundt bykjernen i hele den sammenslåtte kommunen, begrenset av marka, men inklusiv Sørkedalen. Maridalen ble spart. De innregulerte boligstrøkene i vest, med unntak av området mellom Ullernåsen, Holmen og Voksen, samt vestsiden av Holmenkollåsen og Sørkedalen, var allerede bebygget med småhus. Det samme gjaldt i stor grad nord for bykjernen og på Nordstrand i sørøst. Det store utbyggingspotensialet i planen lå altså i Sørkedalen, Groruddalen, rundt Østensjø og sørover, samt Søndre Nordstrand. I generalplanen ble det satt av store arealer for industristrøk i dalbunnen i Groruddalen, men det ble også tegnet inn mindre industristrøk i tilknytning til planlagte, nye boligstrøk i Østensjøbyen og Søndre Nordstrand.

Eksisterende industristrøk langs Akerselva og i områder som Skøyen/Hoff, Lilleaker, Ensjø og Økern ble videreført med muligheter for arealutvidelser. Generalplanen satte også av areal til fortsatt industri- og havneområder langs fjorden fra Bjørvika til Ormøya. Med unntak av Sørkedalen, som aldri ble bygget ut, følger byutviklingen og etterkrigstidens massebyggeri helt frem til 1990 i grove trekk denne planen.

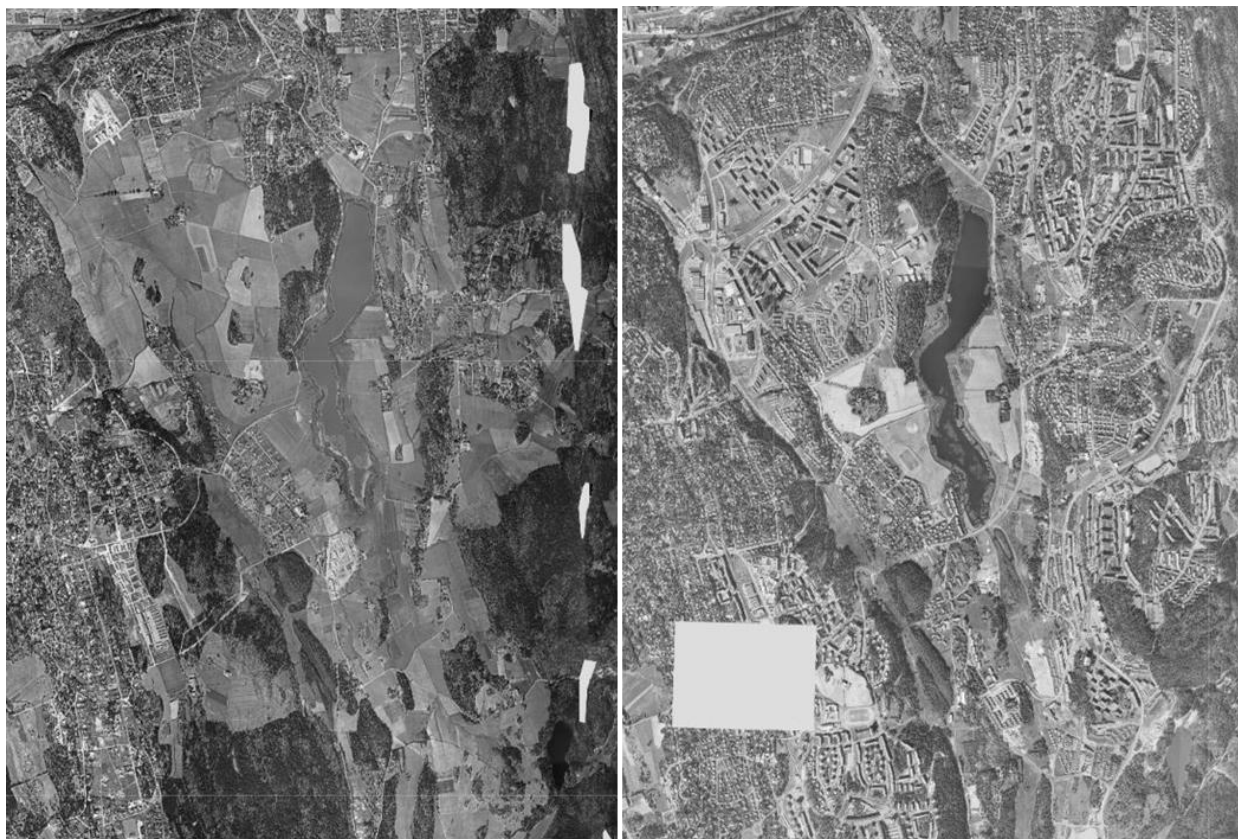
6.2.1 Forstadsbaner og trafikkårer som premiss for utbygging

Transportårer og teknisk infrastruktur var viktige premiss for bolig- og byutvikling. Plan for forstadsbaner og trafikkårer inngikk derfor også i generalplanen. De eksisterende forstadsbanene både i øst og vest gikk i områder med småhusbebyggelse, og var bygget ut i løpet av 1900-tallets første del. Nye baner ble planlagt inn i Sørkedalen og Groruddalen, samt forlengelse av Østensjøbanen og anleggelse av Lambertseterbanen i Østensjøbyen. Dette skulle berede grunnen for utbyggingene her.

6.3 Drabantbyene bygges

6.3.1 Østensjøbyen

Østensjøbyen ble det første tyngdepunktet for den nye byutviklingen med new towns/drabantbyer, og Groruddalen fulgte like etter. Ettersom både jernbanen og viktige utfartsveier gikk gjennom dalbunnen i Groruddalen, var det her mer anlagt for de industri- og næringsområdene som i utgangspunktet skulle være integrert i drabantbyutviklingen som egne soner. Noe industri var allerede etablert her, og det forelå påbegynte planer om videre industriutvikling langs hele Groruddalen. Generalplanen fra 1950 videreførte dette, og la boligområdene i begge dalsidene. I Østensjøbyen ble også industri- og næring integrert i egne soner, men ikke i et sammenhengende belte.

Flyfoto: Østensjøområdet i 1947 (til venstre) og i 1971 (til høyre). Området rundt Østensjøvannet ble gjennom 1950 og -60-tallet totalforandret fra jordbrukslandskap og skogkledde skrenter til en stor boligby bestående av flere drabantbyer. Utsnitt av flyfoto som er tilgjengelig fra flere kilder som Finn.no, 1881.no og Oslo kommunes planinnsyn.

Lambertseter var det første nye bysamfunnet som ble bygget, etter en disposisjonsplan fra 1950 utarbeidet under ledelse av arkitekt Frode Rinnan. Ambisjonen var å «ordne bysamfunnet i hensiktsmessige enheter og gruppere befolkningen i riktige proporsjoner omkring fellesanleggene.» - som det heter i heftet «Lambertseter – en forstad til Oslo med 10000 innbyggere» (s. 7). I det samme heftet viser Rinnan frem reguleringssjef Erik Rolfsens skjemaer for «prinsipp og arbeidsmetode når det gjelder reguleringen av bydelen som helhet.» (s. 8 og 9) – som ligger svært tett opptil skjemaene i generalplanen fra samme år. Lambertseter ble planlagt basert på denne skjematikken og bygget ut av OBOS. Boligene er organisert som en serie nabolag med individuell arkitektur (tegnet av ulike arkitekter) og struktur innenfor tidens formrepertoar av nøktern etterkrigsmodernisme, tundannelser og rekkehusgrender. Alle nabolag har fokus på forholdet mellom vei, bebyggelse, bokvalitet og utomhusområder:

I Lambertseterplanen har det vært en hovedide å søke å belaste hver vei med størst mulig boligmasse med bibehold av gode belyningsforhold og utsiktsmuligheter for den enkelte bolig. De minste avstander mellom hus har man således fått omkring veiene, mens alle hus til motsatt side av veien har åpen park, enten mot friarealene eller mot romslige indre gårder. Veien er så vidt mulig benyttet direkte som boligadkomst.

Systemet krever av boligplanleggeren at der må utarbeides spesielle boligtyper ettersom inngangsside og utsiktsside faller sammen eller ei. (s. 17)

Fjellrabber og furuskog ble bevart mellom bebyggelsen, noe som gir Lambertseter en egen karakter. På utvalgte punkter ble det oppført punkthus, for å markere sentrum eller konkrete sosiale funksjoner, som alderstrygdeboliger.

Til tross for de bakenforliggende idealene, lot fellesfunksjonene vente på seg da Lambertseter ble bygget ut. Planen var at disse skulle stå klare samtidig med boligene, men å skaffe boliger var prioritert, og Husbanken ga heller ikke lån til annet enn boliger. Det medførte at fellesfunksjonene ble forsinket sammenlignet med boligutbyggingen.

Oversiktsfoto av drabantbyen Lambertseter. Typiske lamellblokker organisert i ulike nærhetsgrupper, med et bydelssenter ved t-banen øverst til venstre i bildet, markert med en punktblokk. Punktblokka nærmest billedkanten markerer et nærhetsentrum med butikk i den sørlige delen av Lambertseter. Både punktblokka ca. midt i bildet og i utkanten av bebyggelsen nordøst for denne, var alderstrygdeboliger. Nord for bydelssenteret er det avsatt areal til industri og næring. Foto: Widerøes Flyveselskap/Edmond Jaquet, 1961. Oslo byarkiv.

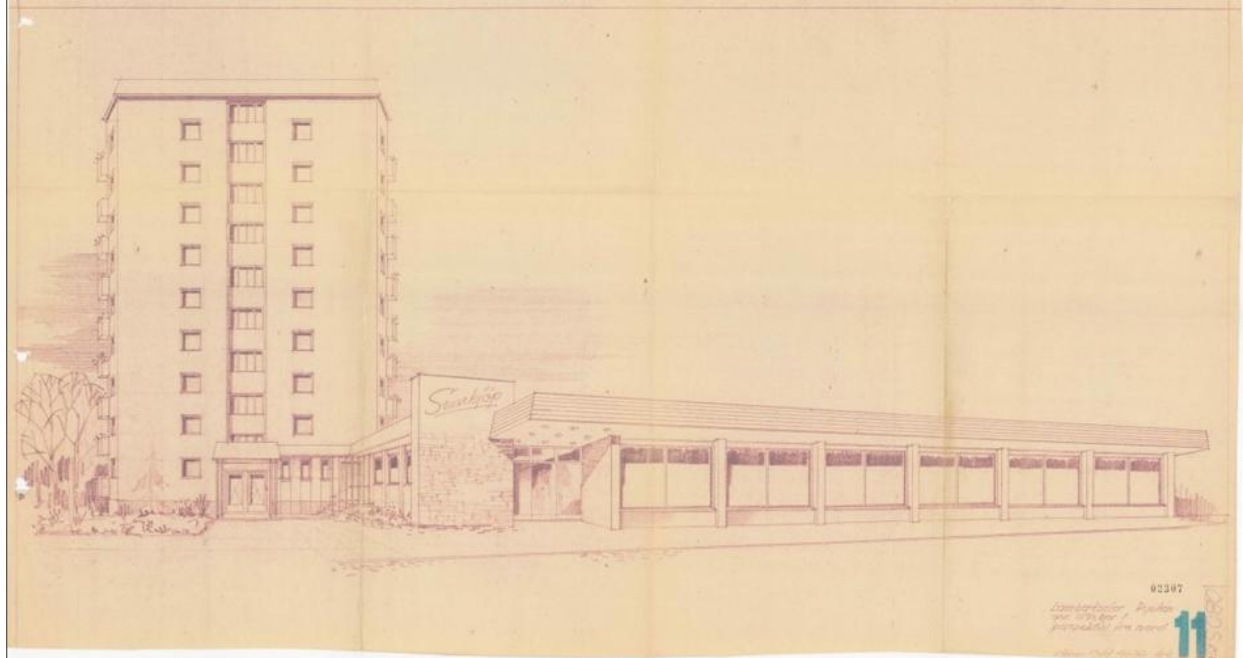

Lambertseter bydelssenter i 1962, med punktblokk i tilknytning. Lambertseter senter åpnet ikke før i 1958, flere år etter at boligbyen hadde blitt bygget. Handlesentrene fra 1950/60-tallet var som regel åpne, som en handlegate eller et torg. I dag har mange av disse blitt bygget inn. Foto: Randulf Knure, 1962. Oslo byarkiv.

De andre drabantbyene i Østensjøbyen fulgte like etter Lambertseter, og var i grove trekk basert på tilsvarende planidealer og bebyggelsesstrukturer. Innen midten av 1950-tallet var Manglerud, Oppsal og Bøler påbegynt, og mange nye boliger var allerede flyttet inn i. Disse drabantbyene utgjorde Østensjøbyen, som dermed ble det klare tyngdepunktet for drabantbysatsningen på 1950-tallet. En rekke borettslag ble imidlertid ikke fullført før inn på 1960-tallet.

OBOS stod for utbyggingen av Manglerud og Oppsal (i hovedsak). Både Lambertseter og Manglerud karakteriseres av typisk OBOS-byggeri, selv om det er visse arkitektoniske variasjoner innenfor de ulike nabolagene. OBOS var gjennom sitt tette bånd til Oslo kommune den klart største boligkooperasjonen, og bygde store mengder boliger i denne perioden. OBOS satset på relativt trygge, velkjente bolig- og bebyggelsesformer, som regel 3-4 etasjes frittliggende blokker med saltak – en videreføring av arkitekturen fra 1940-tallet. Blokktypene varierer imidlertid noe mer i drabantbyene, med relativt stort innslag av blokker med kvadratisk (eller tilnærmet kvadratisk) grunnplan, og varierende takform, herunder pulttak, valmtak og skjevt røstede saltak. Blokkene var orientert rundt tun og langs gater. Høye punktblokker ble plassert i sentrale deler av byplanen, eller for å markere sentrum, nærsentrum og spesifikke sosiale

funksjoner, ofte med forretning i et tilknyttet volum i én etasje. Rekkehus, som regel i tre, ble bygget i randsonene.

Tegning av Mellombølgen 141-143 på Lambertseter, byggemeldt som forretningsbygg og boligblokk i 1958. «Snarkjøp» i det lave volumet og boliger i punktblokk, som markerer nærhetssenteret, illustrerer en typisk situasjon fra drabantbyene. Hentet fra Plan- og bygningsetatens saksinnsyn.

Interiørfoto fra Snarkjøp på Lambertseter. Foto: Leif Ørnelund, 1955. Oslo Museum.

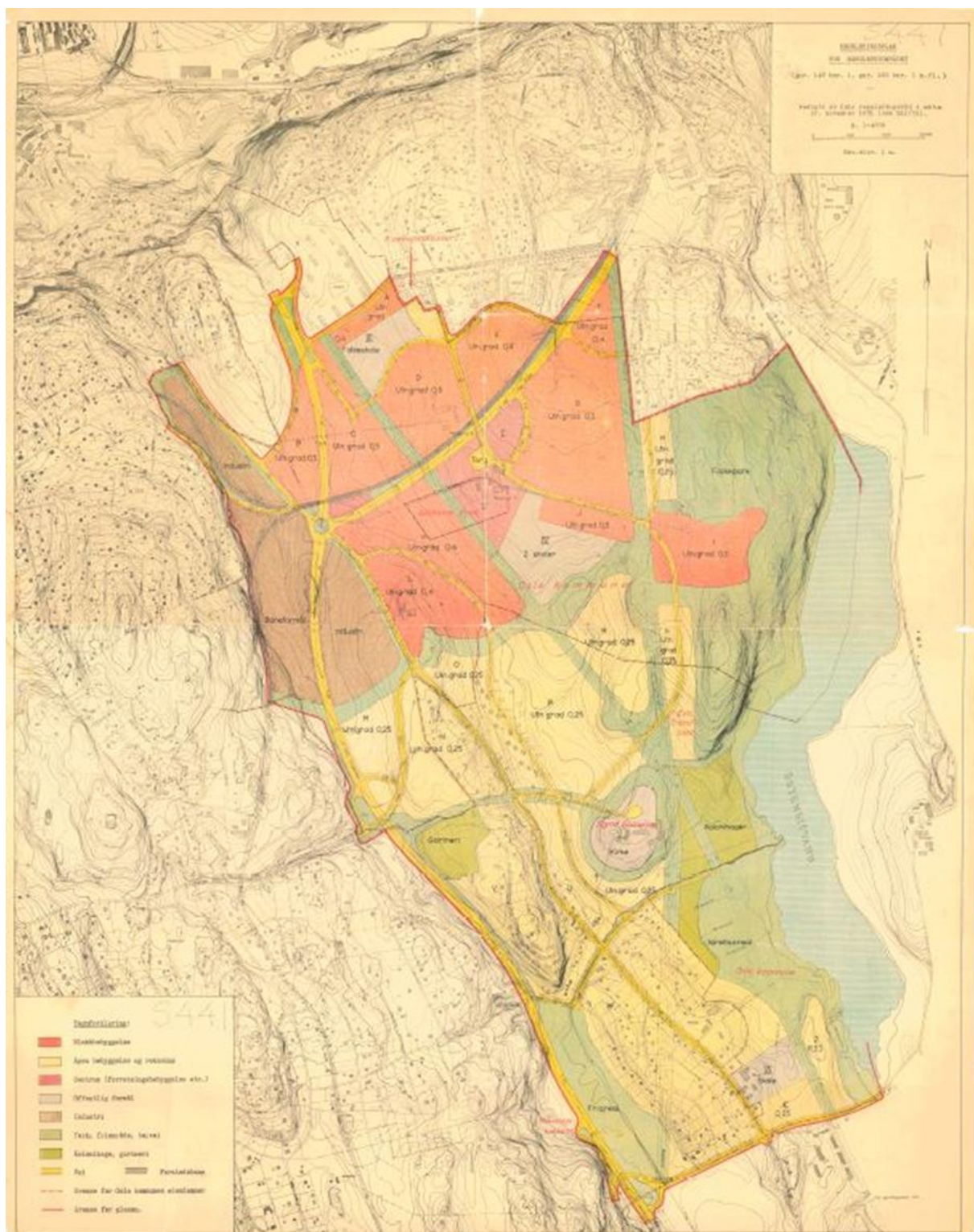

Marmorberget borettslag (Antenneveien fra Østerliveien) på Lambertseter. Tre etasjer, små balkonger og saltak, helt typisk for OBOS-bebyggelsen. Marmorberget ble tegnet av arkitekt Erling Viksjø. Foto: Leif Ørnelund, ca. 1956. Oslo Museum.

Typiske OBOS-blokker på Manglerud. Den gamle gården er bevart (ca. midt i bildet) og kirken er oppført, mens shoppingsenteret ikke står ferdig. Forstadsbanen (snart t-bane) går tvers gjennom området. På den andre siden av skinnene ligger Plogveien borettslag fra slutten av 1950-tallet, bestående av blokker med pulttak, og bakenfor der igjen det eldste borettslaget på Manglerud fra 1940-tallet. Foto: Widerøes Flyveselskap/Ukjent, 1964. Oslo Byarkiv.

Manglerud ble påbegynt allerede som en del av den første utbyggingsfasen etter krigen, med Manglerud borettslag fra 1947. Resten av Manglerud fikk reguleringsplan i 1952, etter at OBOS hadde fått festeavtale for hele området i 1951. Planen fra 1952 er den av drabantbyplanene som kanskje i størst grad følger prinsippene fra Generalplan 1950. Områdene på Ryen ble satt av til industri, og arealene nordvest for dette ble planlagt med blokkbebyggelse. I sentrum av blokkbebyggelsen ble det planlagt et torg som forstadsbanen skulle passere. Skoletomter er også markert i plankartet, spredt ut i planområdet. I den sørøstre delen av området, mot Abildsø og Østensjøvannet, ble det planlagt store arealer med mindre utnyttelsesgrad hvor det ble bygget rekkehus. Midt i drabantbysentrumet ble det også bygget et nokså stort kjøpesenter på 1960-tallet, som var tilfelle i flere av drabantbyene.

Plankartet for Manglerud (og Abildsø) fra 1952. En "mønsterplan" basert på generalplanen. Rødt: Blokkbebyggelse. Gult: Rekkehus. Mørk rosa: Bydelssentrum. Lys Rosa: Skoler og kirke. Brun: Industri. Kirken ble til slutt plassert nærmere bydelssentrumet, og ikke på Nordre Abildsø gård, som isteden er bevart og i dag fredet etter kulturminneloven. Hentet fra Plan- og bygningsetatens saksinnsyn.

Rekkehus i Vekterveien, bygget i sonen for åpen bebyggelse og rekkehus i reguleringsplanen for Manglerud fra 1952. Disse rekkehusene ble byggemeldt først litt inn på 1960-tallet, noe som er synlig i det arkitektoniske formspråket. Ferdigstillingen av drabantbyene tok tid, og selv om planen er typisk for 1950-tallet, kan arkitekturen strekke seg inn i et nytt tiår. Foto: Byantikvaren, 2019.

På den andre siden av Østensjøvannet ble det også bygget en stor drabantby, Oppsal. Oppsal skilte seg noe fra de andre OBOS-drabantbyene når det gjaldt topografi og eksisterende infrastruktur. Også det arkitektoniske ble det eksperimentert med på Oppsal:

I tillegg til vanlige blokker og småhus ble det etter henstilling fra Boligrådet stilt til disposisjon et areal for bygging av hus etter ingeniør Arne Sandes system som var falt gunstig ut på Vestlandet og som her skulle avpasses etter Østlandets klimatiske forhold. (s. 39 i Oslo bolig- og sparelag: 1929-1954)

De såkalte «Sandehusene» bestod av to vertikaldelte leiligheter, den ene oppå den andre, med en utvendig altangang utenfor.

Innflytting i et såkalt «Sandehus» på Oppsal. Sandehusene har adresse Vetlandsveien, Kampheimveien og Bjartveien. Foto: ukjent, 1954. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Østsjøbanen fra Etterstad til Bryn ble etablert av AS Akersbanene i 1923 og forlenget til Oppsal allerede i 1926. I 1958 ble Bøler ny endestasjon. På 1960-tallet ble Østsjøbanen ytterligere forlenget til Skullerud og bygget om fra trikk til t-banestandard med strømskinne-system. Den nye T-banestrekningen åpnet i 1967. OBOS-bebyggelse i Haakon Tveters vei og Skøyenåsveien på Oppsal i bakgrunnen på bildet. Foto: Erik Næss, 1965. Oslo byarkiv.

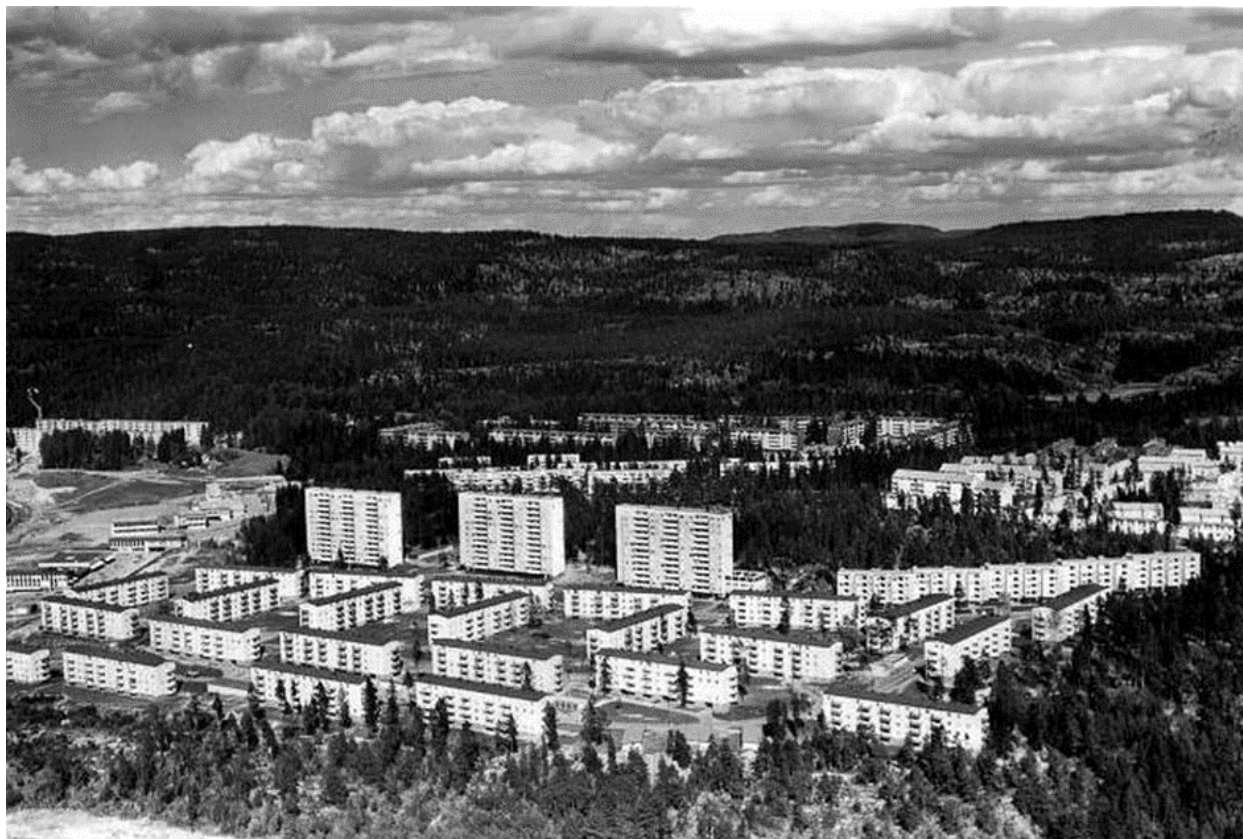
På Bøler ble utbyggingen delt mellom OBOS og USBL, med innslag av flere mindre boligbyggelag, eksempelvis Politiets selvbyggerlag. USBL var mer eksperimentvillige enn OBOS, og bygde blant annet Bølerskogen borettslag, tegnet av Preben Krag og Jens Selmer, bestående av tre høye skiveblokker og en kurvet lavblokk. Begrepet skiveblokk brukes om blokker som er formet som høye, langstrakte "skiver", med betongskiver som hovedkonstruksjon. Bølerskogen borettslag var det første boliganlegget med denne bygningstypen. Borettslaget er utypisk for 1950-tallet i Oslo, men viser fremover mot 1960-tallet hvor skiveblokker ble et karakteristisk element i de store utbyggingsområdene. Forbildet var imidlertid i tiden, Le Corbusiers boligtype «unité d'habitation», hvis første eksempel stod ferdig i Marseille tidlig på 1950-tallet. Blanding av typiske OBOS-borettslag, USBLs mer banebrytende arkitektur og de mindre byggelagens egen karakter, gjør Bøler mer sammensatt enn Østsjøbyens øvrige drabantbyer.

Skiveblokkene i Bølerlia (Bølerskogen borettslag) stod ferdige i 1958. Foto: Teigens fotoatelier, 1959.
DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

Rekkehusene oppført av Politiets selvbyggerlag (Bølerskogen) er eksempel på de mange mindre byggelagene som også deltok i oppføringen av etterkrigstidens massebyggeri. Boligene i Bølerskogen ble oppført i 1955, og er tegnet av arkitekt Kirsten Sinding Larsen. Et særtrekk ved rekkehusene er at de har integrert bilgarasje i sokkeletasjen, noe som vitner om en yrkesgruppe som disponerte bil før 1960. Rundt omkring i byen finner man mange eksempler på selvbyggerlag med yrkestilhørighet. Foto: ukjent, 1963. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

USBLs bebyggelse langs Bølerlia, med både nybrottsprosjektet Bølerskogen borettslag, med tre skiveblokker og en kurvet lavblokk, og mer typisk blokkbebyggelse i borettslaget Kollen. Foto: Widerøes Flyveselskap/Tveit-Hansen, 1961. Oslo byarkiv.

Utbyggingen av t-banenettet var et viktig premiss for drabantbyutbyggingen, men hang noe etter boligbyggingen. Lambertseterbanen åpnet som forstadsbane/trikk i 1957, og ble bygget om til t-bane som åpnet i 1966. Banen gikk forbi både Manglerud og Brattlikollen (også bygget ut på 1950-tallet) før den gikk videre til Lambertseter. Østensjøbanen hadde vært forstadsbane frem til Oppsal helt siden 1926, og ble forlenget til Bøler i 1958. Strekningen åpnet som t-bane i 1967, da forlenget til Skullerud. Dermed var hele Østensjøbyen betjent med t-bane.

Manglerud fikk stoppested på Lambertseterbanen da banen fra Høyenhall til Bergkrystallen åpnet i 1957. De første årene var banen betjent med trikk, som på bildet. I 1966 ble banen tatt i bruk som t-bane. Foto: Per Lyng, ca. 1960. Oslo byarkiv.

Ny t-bane ved Ryen vognhall, som ligger i industri- og næringsarealene som ble innregulert sammen med Manglerud i 1952. I bakgrunnen ses både næringsbebyggelse fra etterkrigstiden og drabantbybebyggelsen på Manglerud. Foto. Per Lyng, Oslo Byarkiv.

6.3.2 Drabantbyutbygging i Groruddalen

Utbyggingene i Groruddalen ble i likhet med Østensjøbyen påbegynt i første del av 1950-tallet, men her ble det bygget noe mer spredt, på Veitvet, Årvoll og Kalbakken. Grorudbanen åpnet som t-bane først i 1966.

Skråningen fra Grefsenkollen ned mot Årvoll gård ble påbegynt utbygget med småhus allerede i første del av 1900-tallet. USBLs selvbyggerboliger på egenervervet tomt på Stig ble neste utbyggingstrinn, og dannet grobunn for USBLs videre utvikling av Årvoll utover på 1950-tallet.

Dugnadsbygde rekkehus og flermannsboliger i Selvbyggerveien på Årvoll. Foto: Widerøes Flyveselskap/Rolf Ingelsrud, 1952. Oslo byarkiv.

USBL vokste fort de første årene, og etablerte blant annet sitt eget entreprenørselskap Ungdomsbygg i 1950. Da USBL i 1951 fikk tildelt kommunale tomter på resten av Årvoll, hvor det samtidig ble utarbeidet en reguleringsplan med høyere krav til utnyttingsgrad, måtte USBL ansette profesjonelle byggearbeidere og tenke større enn de hadde gjort tidligere. USBL satset på en ny byggemetode med prefabrikkerte betongelementer og byggekraner, og gikk dermed i bresjen for den industrielle boligbyggingen som skulle komme til å dominere i tiden fremover. Satsningen innebar investeringer og eksperimenter, blant annet med provisorisk elementfabrikk på Årvoll. I 1957 etablerte USBL en permanent elementfabrikk på Skedsmo.

Dugnadsarbeidet fortsatte parallelt med elementbyggeriet en kort tid før USBL gikk helt over til profesjonalisert boligbygging. Årvoll ble det store startpunktet for USBLs satsning, og Tonsenjordet borettslag lengst nordvest på Årvoll er det første borettslaget hvor bygningene i sin helhet var bygget av prefabrikkerte betongelementer.

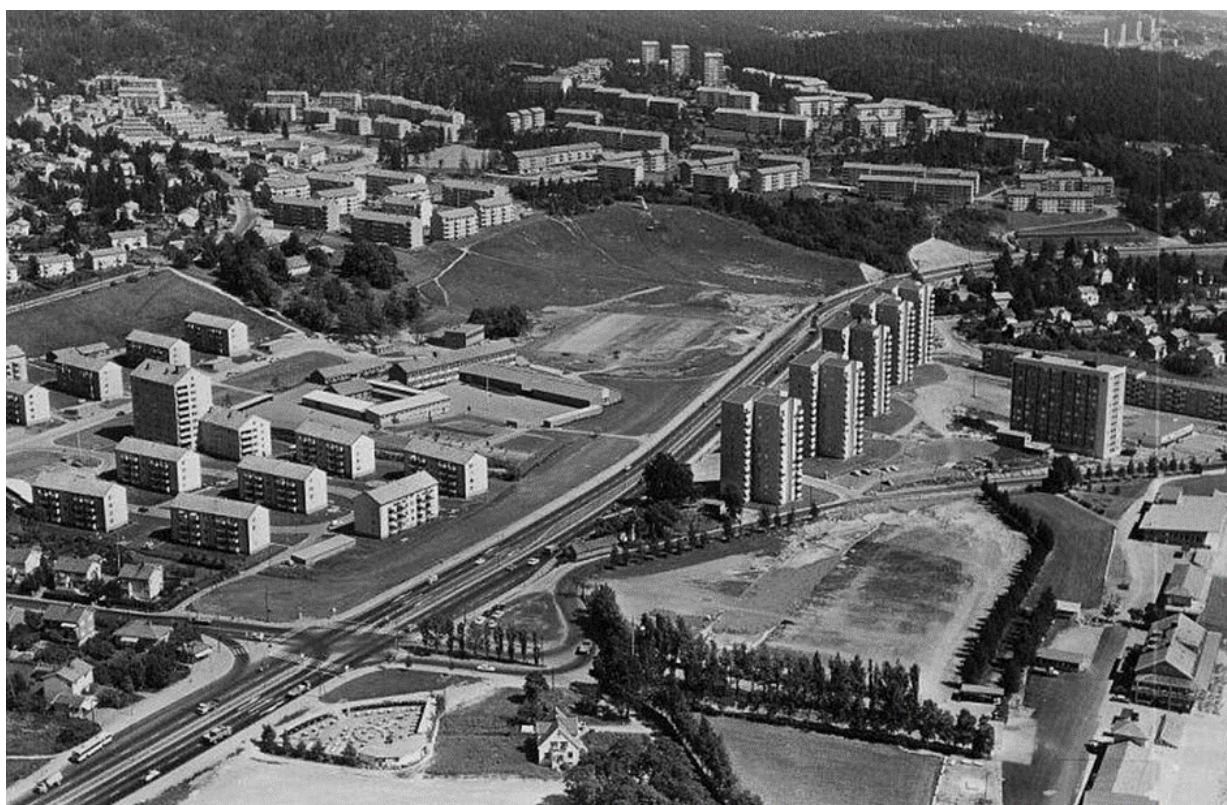
Bygging med prefabrikkerte betongelementer i Tonsenjordet borettslag (Traverveien) på Årvoll i 1954. Foto: Bjørn Winsnes, 1954. Hentet fra Oppdag Groruddalen.

Modell over reguleringsplan for Årvoll, utarbeidet av arkitektene Heiberg & Sandvik i 1951. Tonsenjordet borettslag, lengst nordvest i planen, er her forestilt som punkthus, mens de ble gjennomført som elementbygde lamellblokker. Punktblokkene på sørsiden av Trondheimsveien ble bygget som i reguleringsplanen og er i dag viktige landemerker på vei inn i Groruddalen fra byen. Foto: ukjent, ca. 1951. Oslo byarkiv.

Tonsenhagen helt opp mot Marka ble bygget som en siste fase av drabantbyen Årvoll/Tonsenhagen, og var ikke med i planmodellen fra 1951. Årvoll/Tonsenhagen er bygget på ulike terrengnivåer, delvis på tidligere åkermark og delvis i skogen.

Hvorvidt Årvoll/Tonsenhagen er å betrakte som en drabantby eller ikke kan diskuteres. Selvbyggerboligene på Stig ble igangsatt uten en bakenforliggende plan for et helt nytt bysamfunn (drabantby), og de ulike borettslagene ligger såpass adskilt, blant annet på grunn av ulike terrengnivåer, at den enhetlige drabantbysammenhengen er noe uklar. Årvoll mangler også t-banestasjon. Reguleringsplanen fra 1951 danner likevel et strukturerende bakteppe for Årvolls utvikling gjennom 1950-tallet. Ved å få feste kommunale tomtearealer gikk USBL inn i denne helhetlige planleggingen, selv om det ikke var utgangspunktet. De viktigste fellesfunksjonene er også til stede på Årvoll. Prinsippene om et bydelssentrum med fellesfunksjoner er ikke like markant som i de typiske OBOS-drabantbyene, men alderstrygdeboliger, skole, idrettsplass og handlesenter var plassert nede ved Trondheimsveien, i tillegg til kirke ved Tonsenjordet og senere bibliotek på Bjerke. Et eget nærhetssenter ble etablert på Stig (Tonsenhagen torg), og en egen skolekrets ble etablert på Tonsenhagen da denne delen av drabantbyen ble bygget ut.

Sett fra lufta henger Årvoll og Tonsenhagen godt sammen som en helhetlig drabantby. Foto: Widerøes Flyveselskap/Edmond Jaquet, 1954. Oslo byarkiv.

Boligkooperasjonene var viktige aktører på utbyggersiden, men også private aktører gjorde seg gjeldende. Den viktigste enkeltaktøren var ingeniør Olav Selvaag. Selvaag var en betydelig offentlig stemme for å bygge mer rasjonelt og rimelig enn det som ble gjort. Han mente at de

typiske OBOS-blokkene var for tungvinte og dyre, og ønsket å utfordre enkelte tekniske krav i byggeforskrifter og bygningslov. Selvaag lot bygge et eksperimenthus på Ekeberg som stod ferdig i 1948, der hans tekniske og rasjonelle ideer ble anvendt. Blant annet var huset bygget med lett bindingsverk i stedet for massive yttervegger og med isolasjon i ytterveggene. Dette huset fikk stor betydning for norsk boligbygging i tiden som kom, og er i dag fredet etter kulturminneloven.

Altangangblokkene i Bestumveien 2a-t ble oppført med to-etasjers leiligheter. Atkomst til leilighetene i 3. etasje via utvendig vindeltrapp og åpen altangang/svalgang. Foto: Leif Ørnelund, 1956. Oslo Museum.

I 1951 ga Selvaag ut den lille boka «bygg rasjonelt» hvor han lanserte ideen om et altanganghus, hvor to vertikaldelte «rekkehus» er plassert oppå hverandre, med tilgang til den øvre delen fra en altangang - temmelig likt «Sandehusene» på Oppsal fra ca. samme tid. Altanganghusene, eller altangangblokkene, hadde etasjedekker og tverrgående bærevegger i støpt betong, mens øvrige vegger var lett bindingsverk, i kontrast til tidens typiske byggeri. Altangangblokker ble først bygget på Bestum (Bestumveien 2a-t, 1952), men ble så tatt i bruk i stor skala på Veitvet, som ble bygget ut etter en reguleringsplan godkjent i 1951. Veitvet består i første rekke av altangangblokker plassert ut i det tidligere ravinelandskapet. Strukturen er typisk for 1950-tallet, med grønne nabolagsrom mellom blokkene. En hageby i tre ble også bygget på Veitvet. Veitvet ble en demonstrasjon av Selvaags visjoner og ideer om rasjonell boligbygging, og skiller

seg også fra de andre drabantbyene ved å være bygget ut av et privat byggeselskap, ikke en kooperasjon (eller flere). Fordelingen av boliger ble imidlertid gjort etter avtale med kommunen.

Selvaags altangangblokker på Veitvet ble oppført etter samme prinsipp som altangangblokkene på Bestum. Den elegante, åpne spiraltrappen fra Bestum fikk Selvaag ikke bruke på Veitvet. Her ble det isteden benyttet enkle, lukkede, utenpåliggende trapperom. Foto: Leif Ørnelund, 1959. Oslo Museum.

Veitvet hageby er typisk for Selvaags småhusbyggeri med sitt knappe og enkle uttrykk. Liggende kledning, slake saltak og knappe takutspring er trekk som gjentas i Selvaags småhus og rekkehus gjennom hele etterkrigstiden. Foto: Dagbladet, 1956. Norsk Folkemuseum.

Kalbakken er Groruddalens eneste OBOS-drabantby fra 1950-tallet. Kalbakken ble lagt ved det allerede utbygde blokk- og svenskehusområdet på Flaen, og ble bygget som en typisk OBOS-drabantby med blokker i tun, fellesfunksjoner sentralt, og småhusområder i randsonen. Fra slutten av 1950-tallet og inn på 1960-tallet ble nordøstre del av Kalbakken bygget ut av NBBL i en arkitektur som er mer typisk for denne perioden.

Drabantbyen Kalbakken under bygging. Typiske lamellblokker med saltak dominerer, med flermannsboliger i tre i randsonen. Kalbakken fikk også fellesfunksjoner som kjøpesenter, samfunnshus, bibliotek og skole. I øvre venstre billedkant ligger det litt eldre boligområdet på Flaen. I øvre høyre billedkant ble det fra slutten av 1950-tallet og inn på 1960-tallet bygget en ny del av drabantbyen, da med flate tak og annen fasadeutforming. Bredtvet gård i forgrunnen til venstre ble revet for oppføring av Bredtvet gymnas og Bredtvet kirke på 1970-tallet. Foto: Widerøes Flyveselskap/Otto Hansen, 1955. Oslo byarkiv.

6.3.3 De gamle Akergårdene

Ved utbyggingen av både Østensjøbyen og Groruddalen ble jordene fortrent til fordel for drabantbyene, også ved ekspropriasjon der kommunen anså det som nødvendig for å gjennomføre de store boligutbyggingene. Flere av de gamle gårdstunene ble revet, men mange ble også bevart inne blant bebyggelsen.

Bildet viser Årvoll gård i full drift i 1919, lenge før drabantbyen ble bygget. Foto: Ukjent, 1919. Oslo Museum.

Bildet viser Årvoll gård (midt i til venstre) bevart ved siden av den nyoppførte drabantbybebyggelsen i 1955. Årvoll gård er i dag et viktig samlingspunkt i lokalsamfunnet. Foto: Widerøes flyveselskap/Otto Hansen, 1955. Oslo byarkiv.

De bevarte gårdstunene er kulturminner som forteller historien om disse områdenes historie før drabantbyene kom, men de har også blitt inkorporert i drabantbyene. Bildet av en gård omringet av blokkbebyggelse har blitt nærmest et symbol for drabantbyutbyggingen.

I varierende grad har gårdene med tiden blitt en del av drabantbyene også funksjonelt, f.eks. som barnehager, og noen av gårdene har blitt viktige samlingspunkter og aktivitetssentre for lokalsamfunnet.

En gammel gård blant modernistiske blokker har blitt et typisk bilde av drabantbyutbyggingen. Dette ble praktisert ved byggingen av de første drabantbyene på 1950-tallet, og det fortsatte videre inn i etterkrigstiden, som her på Ammerud bygget på 1960-tallet. Foto: Henrik Ørsted, 1965-1970. Oslo Museum.

7 1960-1970 Rasjonell boligbygging og internasjonal modernisme

1950-tallets drabantbyer var ikke alle helt ferdige da 1960-tallet tok til, så grensen mellom tiårene er ikke skarp. De nye drabantbyene som ble planlagt og oppført i Groruddalen og Østensjøbyen på 1960-tallet fortsatte å følge arealdisposisjonen fra generalplan 1950. En ny generalplan kom i 1960, men medførte ikke i seg selv noen vesentlig dreining. Det var stadig snakk om å bygge nye bysamfunn utenfor sentrum – noe den nye generalplanen kalte et «sub-senter prinsipp, en kombinasjon av hagebytanken (i en modifisert form) og nabolagsideen.» (Oslo – *planlegging og utvikling*, 1960, s. 32).

Oslo hadde fortsatt underskudd på boliger. I tillegg var det i forbindelse med sanering av boligområder som Vika behov for erstatningsboliger for innbyggerne fra saneringsstrøkene. Det var stadig kooperasjonene som i første rekke gjennomførte utbyggingene i de østre bydelene. Likevel er det en markant forskjell på både hvordan 1960-tallets drabantbyer ble planlagt, og hva slags bebyggelse den bestod av, sammenlignet med tiåret før. Idealet om nabolaget som grunnkomponent i drabantbyen stod ikke lenger sterkt, og erfaringene med de forsinkede og uteblivende servicefunksjonene medførte at man nå i mindre grad baserte planene på slike.

I tillegg til de store drabantby- og boligfeltutbyggingene i Groruddalen og Østensjøbyen, ble det bygget ut boligfelt i bydel Nordstrand og i bydelene nord og vest for sentrum. Her spilte de store boligkooperasjonene OBOS og USBL en mindre betydningsfull rolle. I stedet ble mange prosjekter bygget ut av mindre byggelag, bedrifter og private aktører. Uavhengig av hvem som var utbygger, fikk hensynet til moderne og effektive byggemetoder og tilrettelegging for privatbilisme økt betydning for planlegging av boligområder på 1960-tallet.

7.1 Prefabrikasjon og industrielle byggemetoder

1960-tallets massebygging er særlig kjennetegnet av en stadig mer rasjonalisert byggeprosess, noe som kommer til uttrykk i boligområdenes bebyggelsesstrukturer, arkitekturuttrykk og materialbruk. En mer industriell byggeteknikk, som særlig USBL gikk i bresjen for allerede på 1950-tallet, ble videreutviklet og i økende grad tatt i bruk utover på 1960-tallet. Prefabrikkerte betongelementer i kombinasjon med armert, plasstøpt betong tok i løpet av 1960-tallet over for murstein og lettbetongblokker som foretrukne byggemetoder og byggematerialer for blokkbebyggelse. Byggemetoden med tverrgående bærevegger og yttervegger i lett bindingsverk, som Selvaag hadde benyttet ved utbyggingen på Veitvet, ble tatt i bruk av andre utbyggere som OBOS og USBL på 1960-tallet, og ble etter hvert standard byggemethode. Bærende yttervegger i mur eller betongstein ble erstattet med ikke-bærende fasader kledd med prefabrikkerte plater i betong, eternitt, metall eller med trekledning.

USBL, OBOS og Selvaag bygget dels opp egne fabrikker og gikk i kompaniskap med ferdighusprodusenter for å komme frem til rasjonelle, rimelige og effektive byggemetoder. Betongelementer ble produsert på fabrikk og montert på byggeplassen med hjelp av store kraner. Byggevirkomheten ble industrialisert, effektivisert og rasjonalisert, og bebyggelsen økte i skala.

Oppføring av boligblokk på Haugenstua. Blokkene ble oppført med bærende konstruksjoner i plasstøpt betong. Ikke-bærende fasader ble deretter kledd med prefabrikkerte betongelementer. Foto: Dagbladet, 1968. Norsk Folkemuseum.

Murere i sving på Manglerud. I de første etterkrigsårene ble det bygget med tradisjonelle byggemetoder og materialer. Foto: Leif Ørnelund, 1947. Oslo Museum.

Overgangen fra håndverksmessig murte blokker til den industrielle byggeteknikken med betongelementer reduserte antall timesverk pr. leilighet betraktelig (fra 2700 til 500!). Standardisering og rasjonalisering av byggeprosessen med bruk av prefabrikkerte moduler og ny byggeteknikk var både raskere og vesentlig billigere, men de modulbaserte løsningene la føringer for leilighetsstørrelse, bygningsdybder og fasadebredder. Hensynet til effektiv byggeprosess påvirket også hvordan bygningene ble plassert i landskapet og i forhold til hverandre.

Skinnegående kraner ble brukt for å heise på plass prefabrikkerte elementer. Planlegging for bruk av kraner og kranbaner/skinnegang la føringer for hvor bygninger ble plassert i terrenget og i forhold til hverandre, noe som favoriserte frittliggende lamellbebyggelse. Her fra USBLs utbygging i Olav Nygards veg på Ulsrud. Foto: Leif Ørnelund, 1961. Oslo Museum.

Kringsjå studentby under oppføring. De bærende konstruksjonene i betong er synlige på blokkene som bygges. Nede til høyre blokkbebyggelse med ferdigstilte fasader med tidstypisk, langsgående brystninger med balkonger og vindusbånd. Gjennom hele etterkrigstiden ble det oppført boligområder med blokker tilrettelagt for spesifikke grupper, så som studentbyene på Sogn og Kringsjå, men også søsterblokker knyttet til sykehusene o.l. Alderstrygdeboliger ble som regel integrert i drabantbyene. Foto: Ukjent, 1968. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

7.2 Nye bygningstyper etter internasjonal inspirasjon

På 1950-tallet kombinerte man gjerne lavblokker og rekkehus med enkelte punkthus. På 1960-tallet fortsetter man å kombinere høye og lave blokker med rekkehus, men utformingen av bygningstypene endres. En særlig karakteristisk bygningstype for 1960-tallets boligutbygginger var de store skiveblokkene. Bygningstypen ble første gang brukt i USBLs utbygging i Bølerlia i 1958, og representerte en ny storskala i massebyggeriet. Blokkene på Ammerud, Skøyenåsen, Bogerud, Linderud, Rødtvet, Haugenstua og Tveita er alle eksempler på denne bygningstypen, men den ble også benyttet utenfor drabantbyene, som ved saneringen av Enerhaugen.

Skiveblokkene i Nåkkves vei på Tveita er blant Oslos mest kjente blokkbebyggelse. De tre store blokkene ble oppført for OBOS i 1967 etter tegninger av arkitekt Hans Backer Fürst. Blokkene inngår i reguleringsplan for Tveita sammen med småhusbebyggelse, lavblokker, grøntanlegg, skoler og kjøpesenter. Foto: Dagbladet, 1969. Norsk Folkemuseum.

Skiveblokken som bygningstype var inspirert av internasjonale forbilder og var nært knyttet til de modernistiske idealene om lys, luft og grønt til beboerne. Le Corbusiers boligtype «*unité d'habitation*», hvis første eksempel stod ferdig i Marseille tidlig på 1950-tallet, var en milepæl, men blokker av slike dimensjoner var ikke ukjent fra 1930-årene lokalt heller, som f.eks. Marienlystblokkene. Skiveblokken ble likevel ikke anvendt i den tidlige etterkrigstiden, hvis planleggere heller vendte seg mot nabolagsideen og søkte en menneskelig, familievennlig skala, med kun enkelte høyhus i form av punktblokker. Byplansjef Rolfsen og den toneangivende planleggeren Frode Rinnan var imot høyhus som bebyggelsesform, og kooperasjonen OBOS støttet dette.

Det var likevel noen stemmer som var for høyhus i debatten, så som P.A.M. Mellbye, som så høyhuset som en redning fra de monotone og ensartede drabantbyene med blokker i 3-4 etasjer. Christian Norberg-Schulz (arkitekturteoretiker og mangeårig redaktør for *Byggekunst*) roset skiveblokken for sine kvaliteter:

Den store blokken har også miljødannende muligheter som den middelstore mangler. Utviklingen ute i verden går for øvrig i retning av en kombinasjon av meget store og meget små enheter, de

siste gjerne som tette grupper av «atriumhus». Den store eneboligs tid er derimot forbi, både økonomisk og byplanmessig. Tettheten og målestokken i dagens samfunn krever nye former.

Etter flere erfaringer og undersøkelser fra utlandet og etter hvert også i Norge, samt en byggteknologisk utvikling som gjorde høyhuset mer kostnadseffektivt å bygge, slo høyhuset i form av skiveblokken for alvor gjennom i Oslo på 1960-tallet. Typisk for 1960-tallets drabantbyer i Groruddalen og Østensjøbyen er en sekvens med skiveblokker sentralt i bebyggelsen, omgitt av lavblokker og småhus. I reguleringsplanen for Tveita planla nå selv Frode Rinnan (for OBOS) nettopp tre store blokker sentralt i drabantbyen, og fikk støtte fra de sosialdemokratiske representantene i bystyret. Det ble likevel debatt, og Høyre mente at 20 etasjer var altfor høyt. Særlig ble det ytret bekymring over barn og barnefamilies vilkår i de øvre etasjene. Kompromisset ble 14 etasjer.

Gjennom 1960-tallet økte igjen skepsisen til høyhus og særlig skiveblokker, og etter 1970 ble ikke denne bebyggelsestypen lenger anvendt. Den store boligblokkens tiår ble derfor 1960-tallet.

Tett-lav boligbygging er også typisk i 1960-tallets drabantbyer og boligområder i Oslo utover på 1960-tallet. Den tette og lave boligbebyggelsen var i likhet med skiveblokkene inspirert av internasjonale tendenser. Begrepet tett-lav bebyggelse brukes om boligfelt med ensartete småhus plassert i så tett struktur at utnyttelsen likevel er ganske høy. Inspirasjonen for den tette og lave boligbyggingen ble hentet særlig fra Japan, Danmark, USA og middelhavslandene. Det ble på 1960-tallet eksperimentert med nye boformer i tett lav-segmentet, ofte med ulike typer rekkehus og kjedehus, men også nyvinningen atriumhus, som fikk relativt stor utbredelse i Oslo. Mens de store skiveblokkene først og fremst hadde sin begrunnelse i høy utnyttelse i kombinasjon med store, åpne grøntarealer, er småhusbebyggelsen på 1960-tallet tette boligmiljøer.

Det var en vanlig oppfatning blant arkitekter og planleggere i denne perioden at man kunne bygge opp et sosialt fellesskap gjennom arkitektur alene. Atriumhuset hadde mange av de egenskapene som nå ble verdsatt, med en familieorientert, introvert kjerne som hegnet om privatlivet, og samtidig et landsbyaktig nabolagsrom utenfor, skapt av den konsentrerte bebyggelsen anlagt som en klynge av lave, like hus. Atriumhuset – som har antikke røtter – kom til Norge fra Danmark, og ble lansert på en utstilling i København i 1954. Et klart skille mellom private og offentlige uteområder og et helt privat uterom, ble vektlagt som gode kvaliteter. Dessuten var husene arealeffektive og ga god utnyttelse av tomtene. Det finnes en rekke eksempler på atriumhus rundt omkring i Oslo, som oftest i små felt. På Ammerud ligger den største ansamlingen av atriumhus, som også inngår i drabantbyplanen. Denne introverte, familiesentrerte småhustypen står i sterk kontrast til skalaen i de store boligblokkene.

Atriumhusene i Alunsjø borettslag på Ammerud like etter ferdigstillelse. Husene var tegnet av Håkon Mjelva. Foto: Teigens fotoatelier, ca. 1966-72. DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

Atriumhusene på Ammerud var vendt mot et lukket atrium, hvor familielivet skulle utspille seg. Mot gatene var det ikke vinduer. Foto: Teigens fotoatelier, ca. 1966-72. DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

På Haugerud ligger Sankthansfjellet borettslag, som er en annen stor ansamling atriumhus. Disse er av en annen type enn på Ammerud, men også med OBOS som utbygger. Atriumhusene i Sankthansfjellet borettslag er oppført i to etasjer, og er tilpasset det skånende terrenget. Bergknauser og vegetasjon ble bevart mellom husene, som også var noe mindre lukket utad enn på Ammerud. Prosjektet fremstår som et typisk tett lav-prosjekt og foregrep noen av innvendingene som skulle komme mot drabantbymiljøene utover på 1970-tallet.

Sankthansfjellet borettslag på Haugerud ble tegnet av Paul Cappelen og Torbjørn Rodahl for OBOS. Foto: Teigens fotoatelier, 1971. DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

Lavblokkene var stadig en viktig del av drabantbyene, men fikk et mer modernistisk uttrykk, oftest med flate tak. Lavblokkene var også bygget med rasjonelle byggematerialer og -teknikker, og var gjerne kledd med plater. Man gikk også over til mer skjematisk lamellstruktur med parallelle lavblokker, snarere enn nabolagstun. Det nabolagsorienterte, regionalt tuftede massebyggeriet fra 1940/50-tallet går altså over i en mye klarere modernistisk, internasjonalt orientert arkitektur og struktur på 1960-tallet. Denne perioden er også mer formalistisk, og man planla gjerne blokkene som geometriske formasjoner i landskapet.

Kringsjå borettslag ble byggemeldt av arkitektene Paul Cappelen og Torbjørn Rodahl i 1960 og har en klart modernistisk utforming med langsgående balkonger med betongbrystninger i kombinasjon med treverk og glass. Foto: Harriet Flaatten, 1966. Oslo Museum.

Ammerudveien 51-91 er tegnet av Håkon Mjelva og er på folkemunne kjent som «bananblokka». Den buede blokka rammer inn uteområdet til Ammerud skole og har en viktig rolle i Ammeruds geometriske plan. Bygningen er også et raffinert og slående eksempel på modernistisk betongarkitektur. Foto: Teigens fotoatelier, 1962-70. DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

7.2.1 Terrasseblokker som terrengtilpasset storskalabyggeri

Utviklingen av boligarkitekturen skjedde på 1960-tallet i større grad enn tidligere også andre steder enn i de store drabantbyplanene. Ett eksempel er Selvaags terrasseblokker i Øvre Ullern terrasse. Her fortsatte han sin eksperimentering med rasjonell boligbygging med et vellykket prosjekt for bygging i bratt terreng. I en noe mer alminnelig tapning skulle terrasseblokker bli en velbrukt boligform for Selvaag fra slutten av 1960-tallet og inn i de påfølgende tiårene.

Selvaags første terrasseblokker ble oppført på en «umulig» tomt i Silurveien på Ullern. Blokkene er tegnet av Anne-Tinne og Mogens Friis og stod ferdig i 1963. Foto: Teigens fotoatelier. DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

I bydel Nordstrand ble det bygget terrasseblokker både ved Ljabru og i Herregårdsveien i løpet av 1960-tallet. Prosjektene fra Nordstrand var ikke i regi av de store boligbyggelagene eller større private aktører som Selvaag og Stiansen. I stedet er de eksempler på massebyggeri oppført av mindre boligbyggelag med en mer lokal tilhørighet. Ljabru terrasse ble tegnet av Brochmanns arkitektkontor for Ljabru boligbyggelag mens arkitektkontoret Thorup og Thorup tegnet for Thorup og Grønvold og Herregårdsterrassen a/s.

7.3 Planlegging for bilen

Sammen med rasjonalisering av byggeprosessen, ble tilrettelegging for privatbilismen et viktig premiss i planlegging av både drabantbyer og mindre boligområder på 1960-tallet. Ved drabantbyutbyggingen på Lambertseter rett etter krigen hadde man tilrettelagt for én parkeringsplass per sju husstander. Dette viste seg å være altfor lite. Bilene satte et større preg på boligområdene enn antatt. I 1960 ble rasjonaliseringen av privatbiler opphevet. Erfaringene fra Lambertseter og den raskt økende privatbilismen medførte at det måtte settes av plass til parkering og garasjer i mye større målestokk enn i de foregående utbyggingsårene.

Parkeringsproblemer i de nye drabantbyene på Lambertseter og Manglerud ble dokumentert av Dagbladet på slutten av 1950-tallet. Bildet viser Rugveien på Manglerud. Foto: Dagbladet, 1958. Norsk Folkemuseum.

Drabantbyene og feltutbyggingene som ble planlagt fra slutten av 1950-tallet og utover på 1960-tallet tilrettela for den kommende privatbilismen. Reguleringsplanen for Rødtvet og Øvre Kalbakken (vedtatt 1958) satte av plass til parkering og garasjer i tilknytning til den nye boligbebyggelsen. Store arealer avsatt til parkering er typisk for de store boligutbyggingene på 1960-tallet. Parkeringen ble løst på terreng, enten i form av store parkeringsplasser eller som rekker av masseproduserte enkeltgarasjer.

Ved utbyggingen på Rødtvet ble det lagt til rette for privatbilisme og parkering i direkte tilknytning til boligblokkene, med garasjerekker og parkeringsplasser på terreng langs grøntarealene mellom blokkene og gi tilknytning til innganger. Foto: BlomUrbex 2023. Hentet fra Oslo kommunes planinnsyn.

I boligområdene som ble planlagt på 1950-tallet, var gående og kjørende i liten grad atskilt. Med økt biltrafikk i boligområdene, ble det etter hvert viktig å skille biltrafikk fra myke trafikanter. De

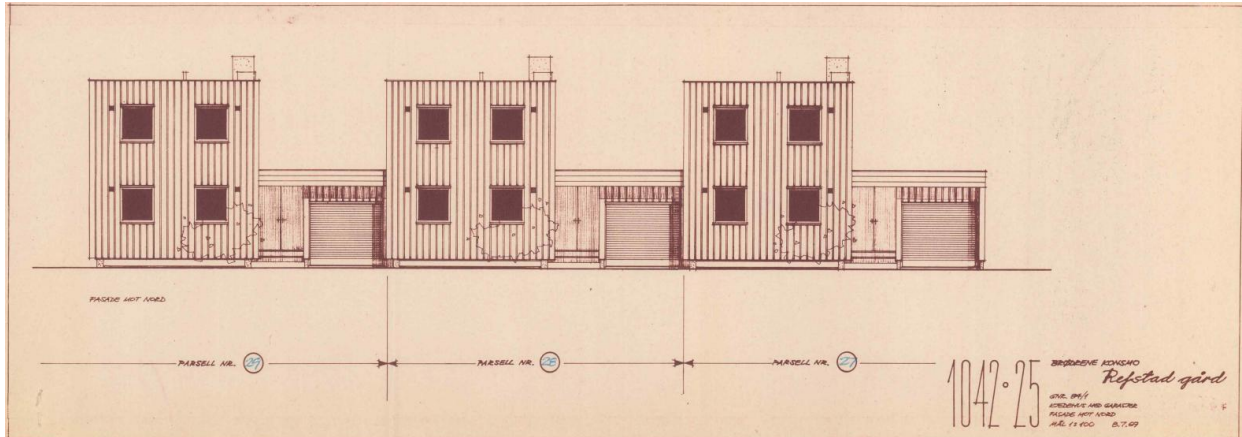
store boligområdene fra 1960-tallet skjermes for trafikk ved å samle parkeringsarealer og garasjer i randsonen og tilrettelegge for bilfrie gangveier og grøntarealer mellom boligene. Denne trafikkseparasjonen er en videreutvikling av det såkalte Radburn-prinsippet, oppkalt etter et boligområde som ble bygget ut i USA på 1920-tallet. Prinsippet går ut på at bilveien går i slynge rundt boligstrøket, som vender seg inn mot grønne arealer og gangveier. Adskilte arealer for biler og fotgjengere finner man som planleggingsprinsipp i de fleste store utbyggingsområdene som ble planlagt fra 1960-tallet og fremover. Trafikkseparasjon som planleggingsprinsipp er til stede på Ammerud og områdene bygget ut etter Tokerudplanen, men er særlig konsekvent gjennomført på Tveita.

På Tveten (Tveita) la reguleringsplanen fra 1963 opp til at biltrafikken skulle ledes utenom boligområdene via en matevei (dagens Sigrid Undsets vei) lagt i ytterkant av utbyggingsområdet. Fra mateveien går det boliggater som ender i vendesløyfer i utkanten av de ulike boligfeltene. Kommunikasjonen mellom de ulike boligfeltene er via bilfrie gangveier og grøntdrag. Foto: Fjellanger Widerøe, 1987. Oslo Byarkiv.

I feltutbygginger med småhus fra 1960-tallet ble trafikkseparasjonsprinsippet mindre konsekvent gjennomført og mange områder er planlagt for bilkjøring helt frem til egen dør, med garasje og carport gjerne sammenbygget eller integrert i boligbebyggelsen. Dette gjelder blant annet for atriumbebyggelsen på Ammerud og kjedehusbebyggelsen på Refstad. I rekkehusområdene på Stovner og Haugerud er bilparkering og garasjer samlet i ytterkant av boligområdene, med bilfrie gangveier mellom husene. Rekkehusmiljøene har oftere felles parkeringsplasser og garasjerekker, mens områder med atriumhus og eneboliger i kjede gjerne

har garasje eller carport i direkte tilknytning til den enkelte bolig. Rekkehusmiljøene er mindre grad planlagt på bilens premisser og fremstår som tettere nabolag.

Bebyggelses- og tomtedelingsplan for tomter fradelt fra Refstad gård ble vedtatt i 1969, og tilrettela for en helhetlig utbygging av kjedehus med carport mellom boenhetene. Arkitekt Odd Jebe tegnet kjedehusene, som ble oppført av Brødrene Konsmo. Tegning hentet fra Plan- og bygningsetatens saksinnsyn.

St. Hansfjellet borettslag på Haugerud ble oppført på slutten av 1960-tallet. Prosjektet viser fremover mot utbyggingsprinsipper som ble viktige i de siste tiårene av massebyggeriet. Bilkjøring og parkering ble samlet i utkanten av boligområdet, med bilfrie gangveier og stier mellom boligene i det kupert terrenget. Foto: Teigens fotoatelier, 1971-1976. DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

7.4 Drabantbyene bygges videre

Hovedtyngden av 1960-tallets massebyggeri ble oppført i Østensjøbyen og Groruddalen. Utbygging av forstadsbaner og t-banelinjer ble gjennomført etter tidligere overordnede planer og drabantbyene og de store boligområdene i Groruddalen og Østensjøbyen ble bygget ut langs banenettet. I Østensjøbyen ble Østensjøbanen oppgradert til t-banelinje og forlenget sørover fra Bøler til Bogerud og Skullerud i 1967. Bogerud ble bygget ut etter samme lest som var brukt ved utbyggingen av Bøler på 1950-tallet, med høye skiveblokker, lavblokker og rekkehus. Skullerud og boligområdene vest for Østensjøvannet ble derimot hovedsakelig bygget ut med lavblokker og småhusbebyggelse.

Skiveblokker, lavblokker og ulike varianter av kjedete småhus var typiske for tiårets byggeri. Småhusbebyggelse ved Langerud gård og Rustad skole nederst i bildet. Skiveblokkene på Bogerud, Bøler og Tveita synes godt i landskapet. Foto: Widerøes Flyveselskap, 1970. Oslo byarkiv.

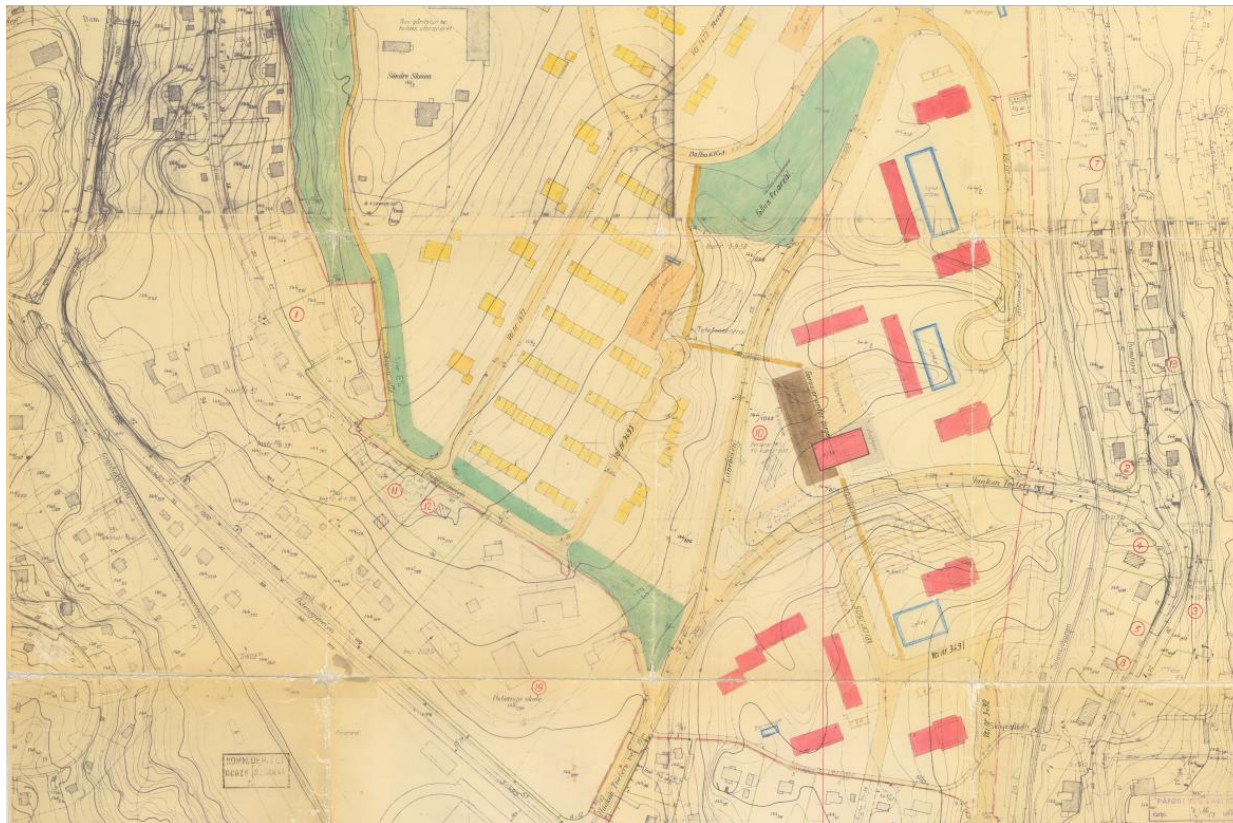

Rekkehus, lavblokker og skiveblokker på Bogerud. Bogerud er typisk for 1960-tallet, med sine fire sentrale skiveblokker og enkle, modernistiske lavblokker rundt. Bogerud ligger mellom Bøler fra 1950-tallet og Skullerud, som også ble bygget ut på 1960-tallet. Foto: Rigmor Delphin, 1965. Oslo Museum.

På Skullerud, helt sør i Østensjøbyen, og opp mot Langerud ble det bygget ulike typer tett lav boligbebyggelse, både rekkehus, atriumhus og tettstilte eneboliger. Bildet viser rekkehus på Skullerud. Foto: Atelier Rude, 1971. Oslo Museum.

Vest for Oppsal ble Søndre Skøyen / Skøyenåsen oppført, med skiveblokker på nedsiden av t-banelinjen, i tillegg til lavblokker, rekkehus og et shoppingssenter med innebygget bilgarasje.

Utsnitt av reguleringsplan for Søndre Skøyen/Skøyenåsen vedtatt i 1964, med tett-lav bebyggelse (gult) side om side med høyblokker og lavblokker (rødt). Hentet fra Plan- og bygningsetatens saksinnsyn.

I Groruddalen fortsatte utbyggingen av drabantbyer og nye boligområder langs de nye t-banelinjene på begge sider av dalen. Grorudbanen åpnet i 1966, og ble forlenget helt ut til Vestli i 1975. Langs Grorudbanen, på nordsiden av Groruddalen, ble ledige arealer fylt ut med 1960-tallets typiske massebyggeri, ved Linderud, Rødtvet og østre Kalbakken.

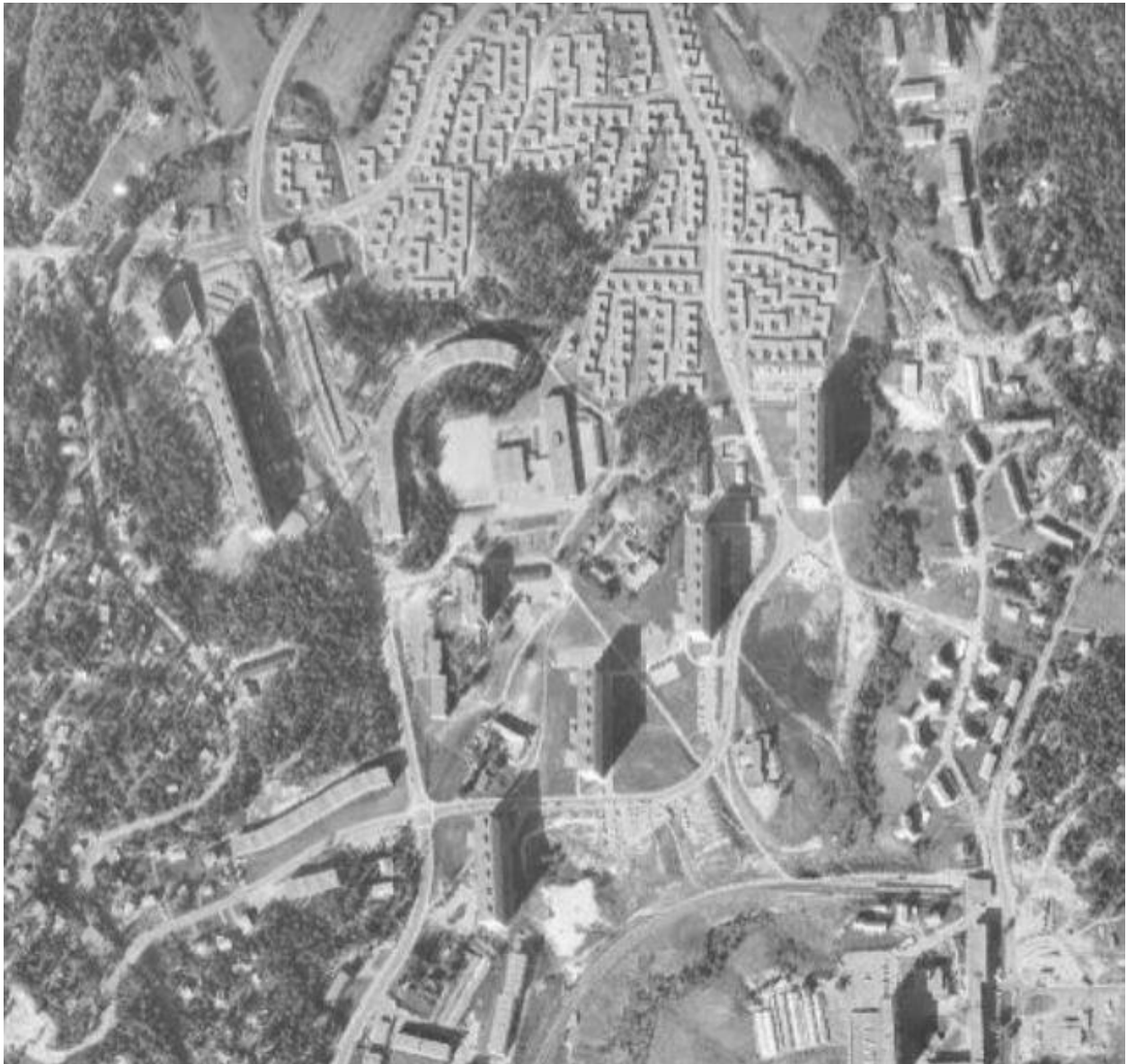

Linderud med den gamle lystgården fra 1700-tallet i midten, typiske skiveblokker til høyre, tett lav boligbebyggelse til venstre, og like nedenfor gården ligger de modernistiske skoleanleggene, typisk utformet med flate tak og lave høyder. Foto: Fjellanger Widerøe, ukjent dato. Oslo Byarkiv.

Rødvet i 1964, med skiveblokker, lavblokker og skole. Oppe i venstre bildekant ser man også et område som ble bygget ut med ulike former for småhus, som også inngikk i reguleringsplanen fra 1958. Foto: Widerøe/fotograf ukjent, 1964. Oslo Byarkiv.

Ammerud ble bygget av OBOS som den største, enhetlige drabantbyen fra 1960-tallet på denne siden av Groruddalen. Områdeplanen for Ammerud ble utarbeidet av arkitektene Håkon Mjelva og Per Norseng og tilrettela for boligbebyggelse som lamellblokker og tett lav atriumbebyggelse. Planen regulerte også arealer til pleiehjem, folkeskole, barnehage, daghjem, lekeplasser, butikk, grøntdrag og turvei langs Alnaelva og i retning marka. Deler av Grorud sentrum og Grorud t-banestasjon inngikk også i reguleringsplanen.

Flyfoto fra Ammerud i 1971. Blokkene er plassert ut i landskapet som en geometrisk komposisjon. Atriumhusene i nord ligger i tette klynger. Utsnitt av flyfoto som er tilgjengelig fra flere kilder som Finn.no, 1881.no og Oslo kommunes planinnsyn.

Reguleringsplanen har en geometrisk karakter, med de fire store skiveblokkene som sentralt motiv, og flere omkransende blokker, hvorav den ene slynger seg i en svak S og “bananblokka”

kurver rundt det sentrale rommet der skole og pleiehjem ble lagt. Lengst nord, mot marka, ble den store klyngen med atriumhus plassert.

Innenfor reguleringsplanen for Ammerud ble det lagt til rette for oppføring av skiveblokker i 14 etasjer, atriumhus i én etasje og enkelte blokker i tre til ni etasjer. Foto: Ukjent, 1969. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

De fire 14 etasjers høye skiveblokkene i Ammerudlia borettslag har i ettertid ofte blitt brukt som illustrasjon for 1960-tallets massebyggeri. Blokkene ble oppført av Ungdomsbygg med fasader i prefabrikkerte betongplater som var laget hos A/S betongelementer på Skedsmokorset. Både Ungdomsbygg og A/S betongelementer var eid av USBL. Gavlfasadene mot dalen fikk kunstnerisk utsmykning i betong, tegnet av kunstner Knut Steen.

Skiveblokkene på Ammerud har siden byggeår blitt rehabilitert med innglassede balkonger mot vest. De karakteristiske betongfasadene med Knut Steens kunstneriske utsmykning er bevart. Foto: Berit Johanne Henjum, 2008.

Lengst nordøst i Groruddalen og i Oslos ytterkant mot Gjelleråsen ble det i 1963-1964 utarbeidet områdeplan for et større jordbruks- og skogsområde som i dag utgjør størsteparten av bydel Stovner. Områdeplanen ble kalt Tokerud-planen etter Tokerud-gårdene. Tokerud-navnet er videreført som strøksnavn mens Haugenstua, Vestli og Stovner er benyttet for de nye drabantbyområdene, som også omfatter stedsnavnene Fossum og Smedstua.

Påtegnet flyfoto fra ca. 1960 viser omfanget av Tokerudplanen, langs Trondheimsveien i nord, hovedbanen i sør og Gjelleråsen i øst (bildet er ikke orientert mot nord). Foto: Ukjent, ca. 1960. Byplankontorets samling, Oslo byarkiv.

Tokerudplanen var inndelt i en rekke utbyggingsfelt hvor det ble vedtatt egne, mer detaljerte bebyggelsesplaner. Feltutbyggingene ble fordelt på flere ulike utbyggere og OBOS, Selvaagbygg, USBL og byggmester Stiansen fikk ansvar for ulike felt innenfor områdeplanen. Selvaag bygget ut det største feltet omkring Tokerud-gårdene, men valgte å bruke Vestli som betegnelse for sin boligutbygging.

Stovner/Fossum, Vestli, Smedstua og Stigenga ble bygget ut etter Tokerudplanen. I høyre bildekant ser man også Smedstua og Haugenstua skoler, og flere områder med rekkehus samt Stovner skole bakenfor. Foto: Fjellanger Widerøe, 1972. Oslo byarkiv.

Vestli ble bygget ut fra siste del av 1960-tallet, men ble slutført først inn på 1970-tallet, med blant annet åpningen av skolen i 1973 og t-banestasjonen i 1975. Selvaags terrasseblokker på Vestli skulle også bli toneangivende utover på 1970-tallet. Det handler derfor mer om Vestli i neste kapittel.

Blokkene på Haugenstua med Stig gård bevart på toppen av det fallende, åpne landskapsrommet som omkranses av blokkene. OBOS-logoen er godt synlig på gavlveggen på blokka lengst til venstre i bildet. Foto: Terje Akerhaug, 1988. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

De ulike feltene innenfor Tokerudplanen er av varierende størrelse og karakter. Utforming av bebyggelsen ble preget av de ulike utbyggerne i tillegg til de planmessige føringene. Blokkene på Haugenstua inngår i en av de større bebyggelsesplanene og fikk i likhet med Ammerudblokkene et internasjonalt format og uttrykk. Fasadeutforming med prefabrikkerte betongelementfasader og kunstnerisk utsmykning av Knut Steen er også felles, selv om detaljeringen er ulik. Blokkene på Haugenstua ble i henhold til bebyggelsesplanen lagt vinkelrett på hverandre rundt et stort, sammenhengende og fallende grøntområde, og dette skapte et av de mest markante og dramatiske drabantbyrommene fra 1960-talet i hele Oslo. Grøntområdet ble i forbindelse med utbyggingen programmert med ulike brukssoner, blant annet ulike idretts- og lekeplasser og parsellhage.

Barn og voksne steller parsellhagen på Haugenstua. Knut Steens utsmykning ses på gavlveggen. Foto: ukjent, 1973. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Nils Stiansens blokker på Stovner/Fossum var enklere og plassert i en mer tradisjonell tunformasjon, men typiske nok for tiden med skiveblokker og lavblokker i kombinasjon. Dette var nokså likt som på f.eks. Rødtvet. USBL bygde lavblokker og mindre punkthus fra Fossum og ned mot Smedstua. Sørøst i planen ble det bygget flere felt med rekkehus, tett opp mot det eldre småhusområdet som i dag kalles Gamle Stovner. Først på midten av 1970-tallet kom det store kjøpesenteret “Stovner senter”, som den gang var Norges største.

Selvaag bygg AS stod for byggingen av Stovner senter som del av Selvaags utbygging innenfor Tokerud-planen. Senteret, som rommet både butikker, banker, legesenter og bibliotek, er senere utvidet og er fortsatt et viktig lokalsenter i Groruddalen. Foto: Paul Andreas Røstad, 1982. DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

Arealene lengst øst i planområdet, Rommen, ble bygget ut med industri og næring, som en videreføring av industribeltet i dalbunnen. Det ble samtidig gjort relativt store endringer av terrenget. Det tidligere ravinlandskapet ble transformert og forflatet for å legge til rette for industri- og næringsutbyggingen.

På sørsiden av Groruddalen utgjorde Tveita og Haugerud den store drabantbyutbyggingen på 1960-tallet. Utbyggingen fulgte utviklingen av t-banelinjen i retning Ellingsrudåsen. Furusetbanen åpnet til Haugerud i 1970, og ble siden bygget videre i etapper gjennom hele 1970-tallet. Hellerud hadde riktignok vært stoppested på Østsjøbanen allerede fra 1926.

Drabantbyen Tveita ble bygget av OBOS på de tidligere jordene til Tveten gård. Plangrepet er basert på et særlig gjennomført trafikkseparasjonsprinsipp. Høyblokkene i Nåkkves vei stod i sentrum for høyhusdebatten på 1960-tallet, men planen består også av lavblokker og rekkehus. Her sett fra Bryn, med lavblokkene i Kristins vei forkant av høyblokkene Foto: Paul Andreas Røstad, 1968. DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

Drabantbyen på Haugerud ble oppført hovedsakelig i regi av OBOS i siste halvdel av 1960-tallet. Bebyggelsen består av senterområde, skoler, idrettsanlegg, punktblokker, lavblokker og småhusbebyggelse.

Haugerud fotografert fra gangbroen ved t-banestasjonen. Haugerud senter til venstre. Utbyggingen på Haugerud bestod av ni punktblokker i 12 etasjer, kombinert med mindre blokker, småhus og bilfrie gangveier gjennom boligområdene. Foto: Teigens fotoatelier, 1970. DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

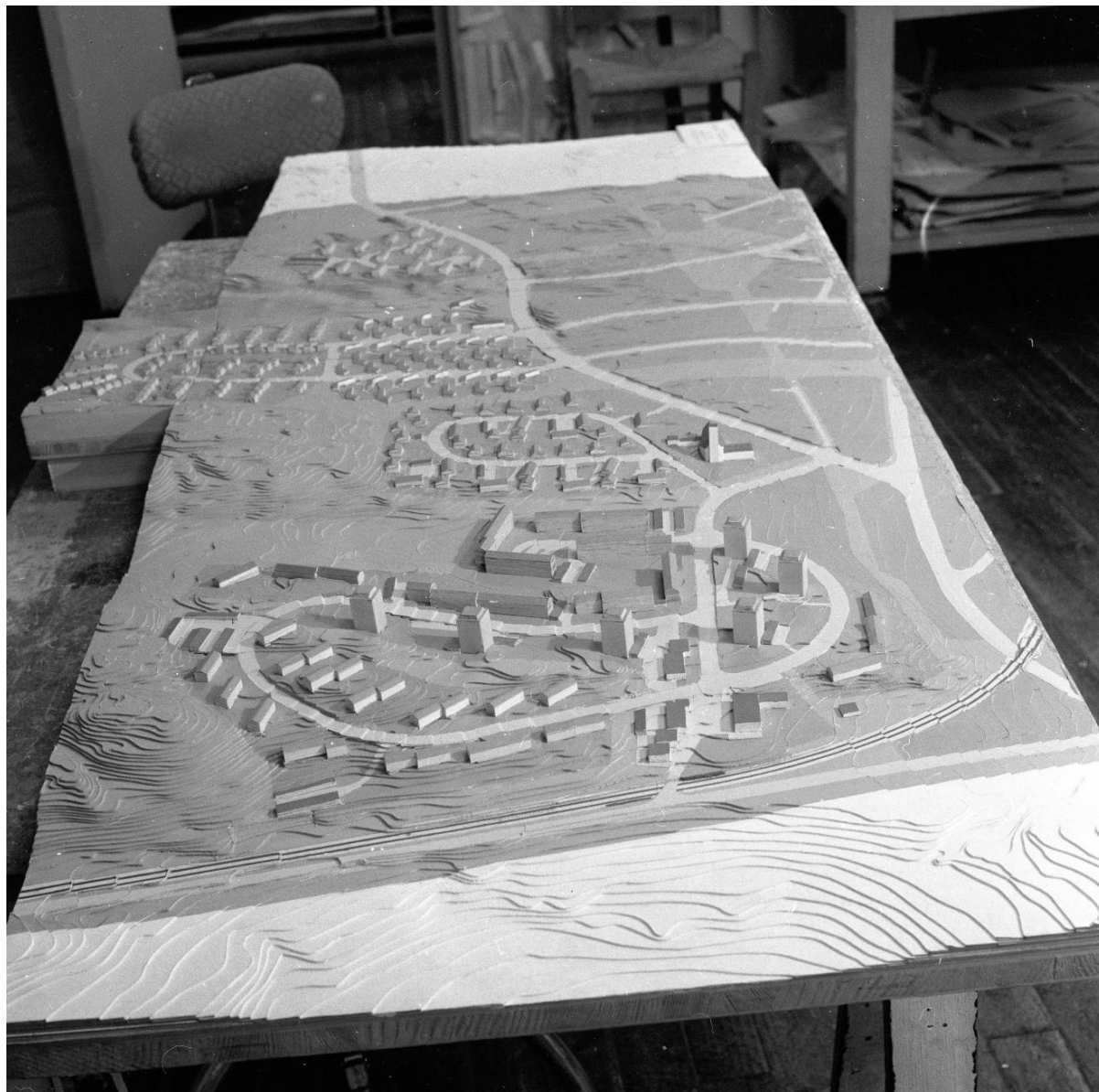
Særlig interessant er Solfjellet borettslag, som består av hele ni punktblokker i vifteformasjon oppover dalskråningen, og det tidligere omtalte St. Hansfjellet borettslag, som består av tett lav atriuminspirert småhusbebyggelse i et kupert skogsterreng på grensen til Østmarka.

Utomhusplan for Solfjellet borettslag med den karakteristiske organiseringen av punktblokkene. Landskapsplanen er datert 1965, og er hentet fra Plan- og bygningsetatens saksinnsyn.

7.5 Nye boligområder i nord og vest

De ubebygde, tidligere jordbruksarealene i Groruddalen og bydel Østensjø var de viktigste utbyggingsområdene på 1960-tallet. Nord og vest for sentrum ble det oppført småhusbebyggelse, lavblokker og terrassehus, men ikke egentlige drabantbyer med fellesskapsfunksjoner og senterområder. De største feltutbyggingene nord og vest for sentrum fant sted ved Markagrensen på Kringsjå/Korsvoll i Nordre Aker og i de sørvendte åssidene på Ullernåsen/Montebello i Ullern, samt Voksen. Utbyggingen på Kringsjå bestod av småhusbebyggelse, lavblokker og skiveblokker ved Sognsvannsbanen, etter en plan som ligger tett opp mot typiske drabantbyplaner, men i mindre skala. På Korsvoll ble det bygget tett og lav småhusbebyggelse tilrettelagt for privatbilisme.

Modell av bebyggelsesplan for Kringsjå, Nordre Aker. Høyest utnyttelse med lavblokker, punktblokker og rekkehus nærmest t-banelinjen. Småhusområdene Langmyrgrenda og Grinda i bakgrunnen. Foto: Dagbladet, 1958. Norsk Folkemuseum.

Eneboliger i kjede i Langmyrgrenda. Foto antakelig brukt i reklame for takshingel. Foto: Atelier Rude, 1966. Oslo Museum.

7.6 Ammerudrapporten – kritisk blick på planleggingen av nye bydeler

I 1969 ble den såkalte Ammerudrapporten publisert. Rapporten var utarbeidet av arkitektene Thorbjørn Hansen og Anne Sæterdal for Norges byggforskningsinstitutt og omhandlet planleggingen av nye bydeler i Oslo. De to arkitektene hadde valgt den nylig gjennomførte Ammerud-utbyggingen som case for å undersøke hvordan de nye områdene ble planlagt fra overordnet planstrategi til bygge- og bruksfase. Rapporten la vekt på hvilket kunnskapsgrunnlag og hvilke hensyn som var lagt til grunn for planleggingen av bydelen. Blant annet ble det rettet kritikk mot at det ikke var noe system for kunnskapsoverføring eller erfaringsutveksling fra de ulike utbyggingsområdene, at generalplanen fra 1950 fortsatt ble tillagt stor vekt selv om rammevilkårene ble endret, at planene ble for statiske og at det var lagt for lite vekt på beboermedvirkning og faglige undersøkelser og analyser.

Rapporten fikk stor oppmerksomhet og bidro til den offentlige debatten om Oslos drabantbyer. Funnene fra undersøkelsen var sammen med andre kritiske innspill til byplanleggingen med på å endre byplanprinsipper og planleggingsprosesser utover på 1970-tallet, med vektlegging av brukermedvirkning og de sosiale aspektene ved boforhold. Det kritiske blikket på Ammerud må

også ses i en bredere kontekst av generasjonsbrytning og opprør på slutten av 1960-tallet, og en generell vending av det politiske fokuset inn på 1970-tallet. Slik sett tangerer Ammerudrapporten både kulturelle og politiske strømninger i tiden.

Samfunnsengasjerte ungdommer demonstrerer mot apartheid og rasisme i forbindelse med tenniskamp mellom Danmark og Sør-Afrika i 1964. Foto: Paul Andreas Røstad, 1964. DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

8 1970-1980 Kritikk, reaksjon og variasjon

1970-tallet var en motsetningsfylt periode for massebyggeriet. Tiåret markerer på den ene siden høydepunktet i massebyggeriperioden med tanke på antall oppførte boliger. Parallelt med den store byggeaktiviteten ble det stilt kritiske spørsmål ved bokkvalitetene i etterkrigstidens boligområder. De kritiske røstene bidro til endring i utformingen av de enkelte drabantbyene og boligområdene som ble bygget i de påfølgende tiårene.

Etter at Oslo kommune i samarbeid med ulike utbyggere og boligbyggelag på 1960-tallet hadde oppført store boligprosjekter basert på modernismens idealer om luft, lys og grønt i det åpne jordbrukslandskapet i Groruddalen og Østensjøbyen, begynte byutviklingen og planleggingsidealene å møte motstand både i Oslo og internasjonalt. I Oslo bidro både Ammerudrapporten og et generelt økt fokus på stedsidentitet, tilhørighet og miljøvern til en større debatt om byplanlegging og stedsutvikling.

Vektlegging av medvirkning og bomiljøer medvirket til at den rasjonaliserte og elementbaserte storskalautbyggingen i løpet av 1970-tallet ble gradvis forlatt til fordel for andre utbyggingsgrep og arkitektoniske ideer. Utvikling av bomiljøer som kunne tilrettelegge for lokal tilhørighet og samhold ble særlig viktig, og hadde innvirkning på hvilke bygningstyper og bebyggelsesstrukturer som ble planlagt. Den danske arkitekten Jan Gehls bok *Livet mellom husene* ble utgitt på dansk i 1971. Boka var i utgangspunktet en kritikk av funksjonalismens byer og boligområder, men Gehls studier av hvordan fysisk utforming av gater og uterom fungerer som sosiale omgivelser fikk stor betydning internasjonalt. I Oslo fikk blant annet idealet om fotgjengerbyen betydning for planleggingen av nye boligområder på 1970-tallet og 1980-tallet i Oslo. De endrete idealene om å tilrettelegge for mellommenneskelige forhold vises tydelig i prosjektene som ble bygget og planlagt i løpet av 1970-tallet. Områder bygget ut på begynnelsen av tiåret fulgte opp 1960-tallets store reguleringsplaner mens utbyggingene i siste halvdel var basert på nyere reguleringer og andre planleggings- og arkitekturideal.

De store grepene i massebyggeriet og byutviklingen fulgte fortsatt hovedlinjene i generalplanen fra 1950, med utvikling langs eksisterende og nye forstadslinjer. 1970-tallets store boligutbygginger i Oslo fant i første rekke sted i Groruddalen, hvor de store utbyggingene skjedde langs Vestlibanen/linje 5 (Romsås og Vestli/Stovner) og Furusetbanen/linje 2 (Lindeberg, Furuset, Trosterud og Ellingsrud). Vest for byen var Hovseter, Lysejordet og Ullernåsen de største utbyggingsområdene. Hovseter regnes som den eneste drabantbyen vest for byen, og ble etablert i tilknytning til den eksisterende Røabanen. OBOS, USBL og Selvaag stod for alle de største boligområdene i Groruddalen og vest for byen. I de øvrige delene av byggesonen i ytre by stod ulike private utbyggere, foreninger og mindre boligbyggelag for mesteparten av boligbyggingen.

8.1 Reaksjon på modernismens byplanlegging og boligbygging

1960-tallet hadde vært et tiår hvor storskalaprojekter som Ammerud og Tveita hadde tilført byen en helt ny bygningstypologi og måte å bo på. Områdene hadde vært planlagt av arkitekter, ingeniører og arealplanleggere etter funksjonalistiske idealer og hensynet til rasjonell og kostnadseffektiv utbygging. De store boligblokkene i de åpne landskapene innebar en ny måte å bo på og representerte noe helt annet enn den tette, historiske byen. Generalplanen og reguleringsplanene for de nye drabantbyområdene hadde vært tuftet på funksjonalismens tankegods om den sonedelte byen og sunne boligområder med lys, luft og grønt.

De nye byområdene var i stor grad utarbeidet som en reaksjon på bo- og arbeidsforholdene i den tette, historiske byen hvor arbeidsplasser og boliger lå tett og hvor særlig industriarbeidsplassene med støy og forurensning bidro til dårlig bomiljø. For å oppfylle de politiske målsettingene om å skaffe boliger til folk flest hadde planleggere, arkitekter og utbyggere i de første etterkrigstidene fokusert på å bygge boliger raskt og kostnadseffektivt. Dette innebar at man ikke bare hadde lagt vekt på hva som ville gi gode bomiljøer, men også på effektivisering av byggefasen. Utvikling av modulbygging og heisekranenes betydning i byggearbeidene la føringer både for selve arkitekturen, men også for bebyggelsesstrukturene og internveiene i de nye boligområdene.

Utover på 1970-tallet ble det stilt spørsmål ved om endringen fra den historiske måten å bo og leve hadde vært for radikal. Den ensartede arkitekturen og strukturene i de nye bydelene og boligområdene ble kritisert for å være fremmedgjørende, lite varierte og ikke tilpasset menneskelig skala. De la heller ikke til rette for å oppfylle folks behov for fellesskap og sosial interaksjon. Store avstander mellom boliger, servicetilbud og arbeidsplasser bidro til å gjøre beboerne avhengig av bil og kollektivtransport til daglige gjøremål. Manglende fellesfunksjoner, servicetilbud og uformelle møteplasser gjorde at de nye boligområdene ikke ivaretok menneskers behov for sosiale møteplasser.

Samtidig som planleggingen av de nye, funksjonalistisk-inspirerte boligområdene og drabantbyene ble sett på som et brudd med fortidens måte å bo på, var mange av de nye nabolagene svært tradisjonelle i at de var planlagt utfra premisset om den hjemmевærende husmoren. I de tidlige etterkrigsårene og frem til begynnelsen av 1960-tallet gikk de fleste kvinner ut av arbeidslivet når de giftet seg og fikk barn. Økt likestilling og flere yrkesaktive kvinner medførte behov for andre funksjoner og tilrettelegging av hverdagslivet i de nye nabolagene. At de fleste planleggerne og beslutningstakerne i de første etterkrigsårene hadde vært menn, bidro til kritikken om at beboerne i for liten grad hadde vært delaktige i planleggingen av sine fremtidige hjem.

Økonomiske nedgangstider som følge av internasjonale konflikter og oljekrise påvirket også boligbyggingen på 1970-tallet. Først gjennom økt offentlig støtte til boligbygging som et

motkonjunkturgrep, deretter til innstramming i finansieringen av boligbygging gjennom Husbanken.

Økt bevissthet omkring miljøvern satte også sitt preg både på den offentlige debatten og planlegging av boligområder på 1970-tallet. Miljøvern kom til uttrykk i form av økt bevissthet om å ta vare på natur og dyrkbar jord, men også som en sterkere problematisering av bilens rolle i byutviklingen. Kulturminnevern kom på agendaen som et undertema under miljøvern, og fikk betydning både i planlegging av nye boligområder og i bevaring av eksisterende bebyggelse og kulturlandskap.

8.2 Fra boliger til bomiljøer

Planleggingen av drabantbyene hadde helt fra de tidlige etterkrigsårene tilrettelagt for servicefunksjoner, skoler og samlingssteder som kirker og samfunnshus i tilknytning til boligområdene. Fellesskapsfunksjonene kom av ressursmangel og prioritering av boligbyggingen som regel ikke på plass samtidig med boligene i de tidlige utbyggingene, men var inkludert i overordnede planer og kom på plass etter hvert. På 1970-tallet ble fellesskapsfunksjonene koblet til ideen om sosial tilhørighet og nabolag og tillagt større betydning som premiss for en vellykket byutvikling og for likestilling mellom kjønnene. Å legge til rette for sosialt fellesskap og gode lokalmiljø ble dermed viktigere i planleggingen av nye bydeler og boligområder.

I drabantbyene og de store boligutbyggingene på 1970-tallet ble det satt av tomter til daghjem, barnehager og parkanteplasser i tilknytning til boligene. Dette var et viktig premiss for å tilrettelegge for yrkesaktive mødre. På Hovseter ble det regulert inn tomter til barneinstitusjoner. Hovseter daghjem (barnehage), tegnet av Helge Thams og Per Gaare for OBOS, ble oppført i 1974 som del av drabantbyutbyggingen på Hovseter. Foto: Ukjent, 1975. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Dreiningen fra boliger til bomiljøer var særlig tydelig hos USBL. USBL hadde fra etableringen i 1948 vektlagt sosial boligbygging, men hadde brukt standardisering og forenkling av byggemetoder for å kunne tilby rimelige boliger til sine boligsøkende medlemmer. Fra starten av 1970-tallet endret de fokus fra å utvikle rasjonelle og rimelige produksjonsmetoder for boligbyggingen til i økende grad å vektlegge beboermedvirkning, service- og nærmiljøtiltak i sine utbyggingsområder, med grendehus, servicesentraler og felles vaktmestertjenester tilknyttet borettslagene.

“Kollektivet” i Hovseterveien 96-102 ble bygget som kollektivhus på initiativ fra Oslo Krets av Norske Kvinnelige Akademikere, Oslo Kvinnesaksforening og Oslo Yrkeskvinnens Klubb, her representert ved Karen-Sofie Brynhildsen og Kari Husabø. Borettslaget ble bygget med kollektivløsninger som supplement til leilighetene. Fellesrom, gjesterom og middagsservering inngikk i konseptet. Kollektivløsningene er fortsatt i aktiv bruk i borettslaget. Foto: Ukjent, 1976. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Vektlegging av lokalmiljø sammen med terrengforholdene på de tilgjengelige utbyggingsområdene endret planleggingen av de nye drabantbyene og boligområdene. Endringen påvirket utformingen av bebyggelsesplaner, bygningstyper og utearealer i de nye boligområdene. I stedet for å tilrettelegge for høy og spredt bebyggelse, ble tett-lav bebyggelse det viktigste planleggingsprinsippet utover på 1970-tallet. Gatenett, torg, nærsenter og nabolagsfunksjoner ble tillagt stor vekt som sosiale arenaer. Rommene mellom bebyggelsen ble i større grad definert og programmert som møteplasser. 1960-tallets prinsipper om å skille gående og kjørende ble videreført, med bilfrie gangveier som forbindelser gjennom boligområdene.

8.3 Byggemetoder og typologi

Selv om planleggingen av nye boligområder og drabantbyer endret seg med økt fokus på fellesskap og lokalmiljø i løpet av 1970-tallet, bidro høye bygge- og investeringskostnader og prisregulering av boligmarkedet til at kostnadseffektive byggeprosesser fortsatt ble vektlagt. I de store utbyggingsområdene og drabantbyene fra 1970-tallet var lamellblokker i 3-8 etasjer, rekkehus, atriumhus og terrasseblokker de vanligste bygningstypene. Den arkitektoniske utformingen av boliger på 1970-tallet videreførte i stor grad et nøysomt og rasjonelt preg og de store boligprosjektene ble formgitt med tanke på masseproduksjon, system- og modulbyggeri.

Boligblokkene ble oppført med bærevegger og dekker i betong, men prefabrikkerte betongfasader ble i mindre grad benyttet gjennom 1970-tallet. De vanligste fasadematerialene var i stedet treverk, teglstein og ulike varianter av platekledning. Dører, vinduer og balkongfronter var stort sett standardprodukter som ikke var formgitt og produsert spesifikt for de ulike utbyggingene.

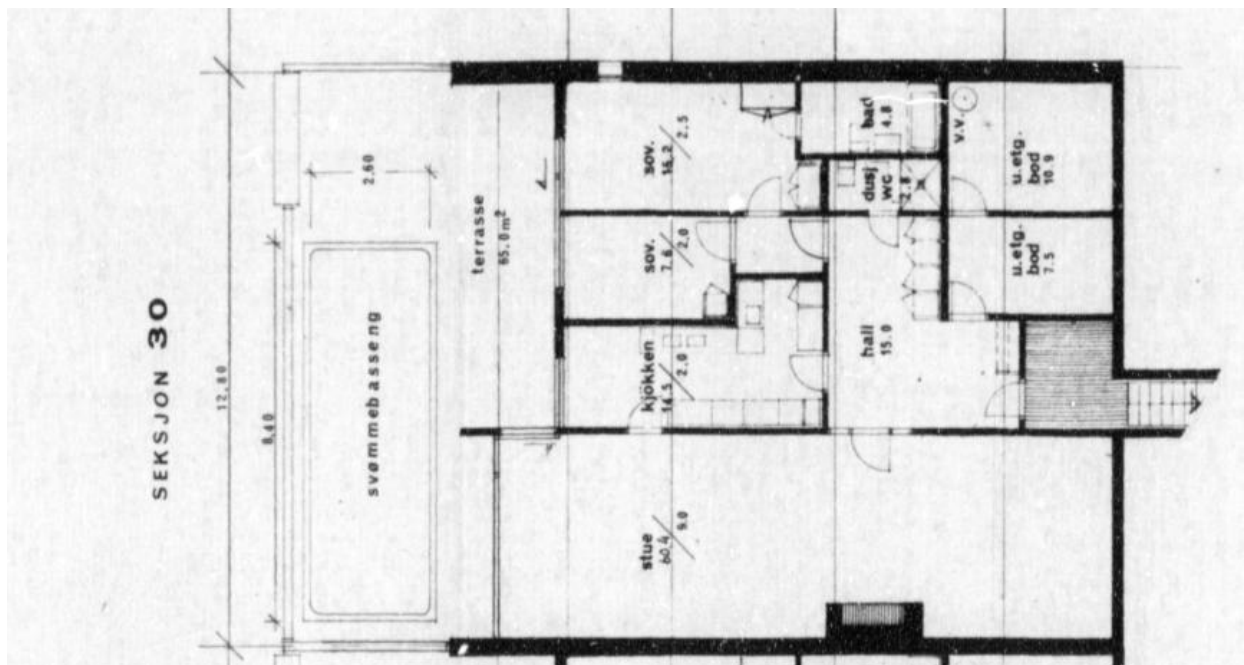
Rekkehus og småhus ble hovedsakelig oppført med tre som hoved- og fasadematerial. Takformer kunne variere, og både slake saltak, pulttak og flate tak ble brukt på småhus i denne perioden. For å tilrettelegge for effektive byggefaser ble løftekraner fortsatt brukt og kranenes rekkevidde innvirket på planleggingen av feltutbyggingene. På Romsås og Lysejordet ble kranbanene gjenbrukt som internveier etter ferdigstillelse av bygningene.

De store og frittliggende skiveblokkene som hadde vært så karakteristisk for 1960-tallet ble ikke videreført som bygningstype i 1970-tallets områdeplaner og utbygginger. De høye og brede blokkene passet dårlig sammen med idealet om sosiale møteplasser mellom tett og lav bebyggelse. I tillegg hadde bygningstypen hadde allerede på 1960-tallet møtt politisk og folkelig motstand blant annet i Tveita-utbyggingen. De store blokkene var heller ikke spesielt godt egnet for 1970-tallets mer brattlendte og kupert utbyggingsarealer, hvor det var enklere å innpasse terrasseblokker eller punktblokker.

Selvaags utvikling av terrasseblokker som typologi er et godt eksempel på rasjonell boligbygging som både utnyttet fordelene ved prefabrikasjon, ga beboerne store, private terrasser, parkeringskjeller og omgikk krav til heis ved å legge inngangsetasjen over de nederste boligetasjene der terrenget tillot det.

Etter at Selvaag i 1963 hadde fått oppført de første terrasseblokkene i Silurveien på Ullern, ble bygningstypen benyttet i en rekke drabantbyer og boligområder på 1970- og 1980-tallet. Blokkene i Søndrevegen ved Montebello ble tegnet av arkitekt John Engh og oppført i første halvdel av 1970-tallet for Søndre Huseby Boligstiftelse. Foto: Atelier Rude, 1975. Oslo Museum.

Terrasseblokkene i Søndrevegen er eksempel på privatfinansiert boligbygging med større leiligheter og høyere boligstandard enn i Husbankfinansierte prosjekter. Leilighetene i første etasje har private svømmebasseng på terrassen. Utsnitt av plantegning, hentet fra Plan- og bygningsetatens saksinnsyn.

8.4 Natur og miljø i fokus

Etterkrigstidens fremtids- og teknologioptimisme ble på 1970-tallet utfordret av økonomiske nedgangstider med oljekrise i 1973 og økt kunnskap og oppmerksomhet omkring miljøkonsekvensene av økt velstand. Privatbilismen som hadde skutt fart fra starten av 1960-tallet viste seg å resultere i økt forurensning, støy og arealbeslag knyttet til veiutbygging.

Utover på 1970-tallet problematiseres den bil- og banebaserte byutviklingen. De store avstandene mellom bolig og arbeidsplasser og tilnærmet monofunksjonelle boligområder («sovebyer») bidro til at mange var blitt avhengige av bil i hverdagen. I boligområder med få barnehageplasser eller barnepark, kunne det være vanskelig for begge foreldrene å være i arbeid. Dette vanskeliggjorde likestilling mellom kjønnene, og det var ofte mor som ble hjemme med barn.

En måte å bidra til større opplevelsesverdier og særpreg i de nye boligområdene, var å utnytte områdenes naturlige særpreg i form av topografi og vegetasjon. Dette kom særlig til uttrykk i de nye drabantbyene og boligområdene som ble bygget i dal- og åssider, og ble stadig tydeligere mot slutten av 1970-tallet. I planleggingen av de nye boligområdene ble de mer utfordrende byggetomtene snudd til en positiv verdi, ved at de tilrettela for økt variasjon og hadde potensial til å gi lokalt særpreg til de ulike utbyggingsområdene.

Arkitekturteoretiker og redaktør i *Byggekunst* Christian Norberg-Schulz var tonegivende i debatten om lokalt særpreg og bevaring av stedenes særpreg. Han stilte spørsmål ved kvalitetene i stedsutviklingen i Norge. Ifølge ham foregikk det et stedstap gjennom by- og stedsutvikling som ikke bygget videre på stedets kvaliteter og identitet. I arkitekturvernåret 1975 skrev Norberg-Schulz i arkitekturtidsskriftet *Byggekunst*:

Under presset av den tiltagende miljøløshet, er det i dag under utvikling et sterkt og allment krav om å verne om og styrke det som ennå er bevart av lokal egenart. Dette betyr at stedet blir viktigere for arkitektene enn abstrakte bygningstyper og personlige idiosynkrasier. Bare ved en ny forståelse og respekt for stedet kan arkitekturen igjen få kontakt med virkeligheten.

Både hos Norberg-Schulz og i arkitekturdebatten ble det stedegne, samhörighet med omgivelsene og kvaliteter i den regionale arkitekturen og byggeskikken vektlagt. Landsbyen og den historiske byen ble trukket frem som formingsideal og sosial ramme omkring menneskers liv. Debatten i Oslo tok utgangspunkt i drabantbyutbyggingene, men stedsutvikling med ferdighus i nye boligfelt utenfor byer og tettsteder ellers i landet ble også debattert i arkitekturdebatten, da med vekt på at ferdighusprodusenter som Block Wathne og Moelven Bruk med sine motepregete boligtyper medvirket til stedstap i etablerte boligmiljøer og tettsteder.

8.5 Utbygging av de siste, store drabantbyene i Groruddalen

Flyfoto av terrasseblokker og rekkehus på Vestli. Foto: Rune Nylund.

Vestli T-banestasjon ble åpnet i 1975, etter at linjen hadde blitt forlenget fra Grorud, via Romsås og Rommen. Vestli/Stovner ble bygget ut som del av den store Tokerudplanen (vedtatt 1964), med USBL, OBOS og Selvaagbygg som utbyggere. Her bygget Selvaag fra 1967 til 1974 frittliggende terrasseblokker med store, åpne grøntområder. Selvaags terrasseblokker var rasjonelt byggeri basert på seriefremstilling. Til sammen 4300 leiligheter ble oppført etter samme modul med bruk av plass-støpt betong og prefabrikkerte betongelementer i kombinasjon med bindingsverk og standardiserte vinduer og dører.

De frittliggende terrasseblokkene inneholder gjennomgående leiligheter og er omkranset av bilfrie grøntområder. De karakteristiske betongblomsterkassene til terrasseblokkene ble laget av A/S Betongelement. Foto: Frits Solvang, 1972. DEXTRA Photo, Sparebankstiftelsen DnB NOR.

Utbyggingen på Vestli og Stovner var første gang Selvaag fikk oppført de karakteristiske, frittliggende terrasseblokkene med parkering i sokkeletasjen og gjennomgående leiligheter med balkonger og terrasser. Bygningstypen tilrettela for bilfrie boligområder og sjenerøse uteplasser for hver leilighet, men bebyggelsesstrukturen med frittliggende blokker i det åpne landskapet på Vestli hadde tydelige likhetstrekk med storskalaprojektene fra 1960-tallet. I tillegg til terrasseblokkene bestod Selvaags utbyggingsområde av rekkehus, skoler, barnehager, sykehjem og Stovner senter.

Rekkehus i Jacobine Ryes vei, med terrasseblokker på Tokerudberget i bakgrunnen. Rekkehusene og ikke-bærende vegger i terrasseblokkene ble oppført i bindingsverk med ytterkledning i liggende panel. Foto: Knudsens Fotosenter, 1973. DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

Omtrent samtidig bygget OBOS fra 1969 til 1974 Romsåsbyen med 2600 leiligheter. Romsås er bygget i skogkanten opp mot og delvis innenfor Marka og det kupert skogsterrenget er bevart mellom borettslagene. Etter utbyggingen av Romsås ble Markagrensen for alvor politisk etablert som yttergrensen for byutviklingen i Oslo. Opprinnelig var det planlagt en utbygging med småhusbebyggelse og lavere blokker, med til sammen 1400 boenheter. Romsåsutbyggingen forutsatte imidlertid store investeringer til offentlig infrastruktur, og den planlagte utnyttelsesgraden ble av politikerne vurdert til å gi for store investeringskostnader per bolig. Reguleringsplanen ble derfor omarbeidet for høyere utnyttelse. Med krav om høy utnyttelse på

Romsås ble de høyeste blokkene oppført i åtte etasjer, men høydene varierer fra tre til åtte etasjer og boligblokkene er gruppert omkring tun.

Folkeliv på Romsås. Barn og voksne til fots og på sykkel på de bilfrie internveiene. Parkeringshus ("bilbrygge") i venstre billedkant. Nærbutikk midt på bildet. Foto: Frits Solvang, 1974. DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

All biltrafikk ble lagt til en ringvei omkring drabantbyen, med parkering samlet i parkeringsanlegg ("bilbrygger") i ytterkant av boligområdene. Bilfrie internveier fungerte som kommunikasjonsledd gjennom boligområdene og tilrettela både for trafikksikre boligområder, men også for uformelle møter mellom naboer på vei til og fra hjemmet. Boligtunene mellom

blokkene ble utformet som møtesteder for beboerne, med en tydeligere sosial funksjon og programmering enn grøntarealene i 1960-tallets utbygginger.

Tiurleiken skole. Foto: Frits Solvang, 1974. DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

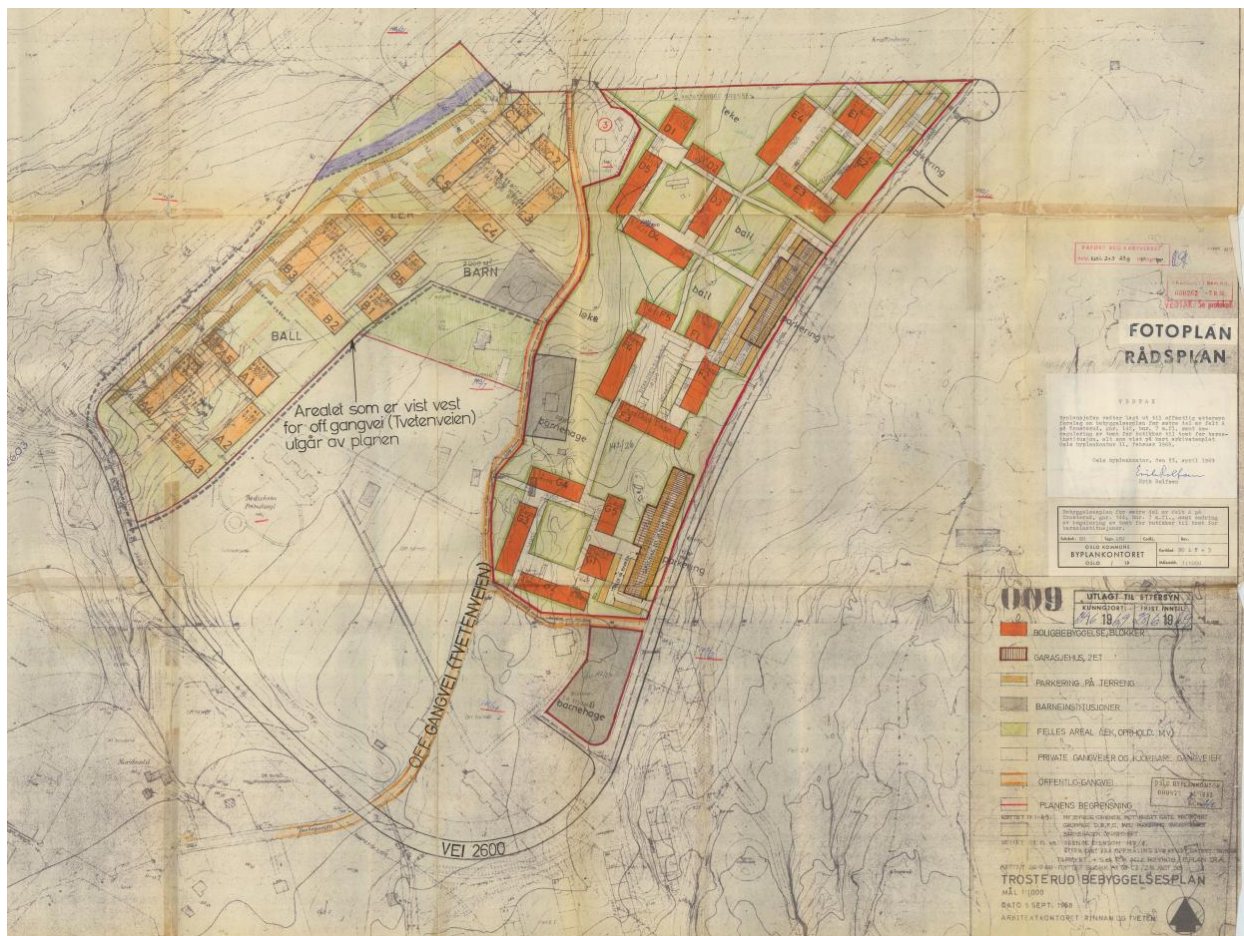
For å sikre nær kontakt mellom skoler og nabolag ble det oppført seks skoler på Romsås. Svarttjern og Ravnkollen ble oppført som daghjem og småskoler for 1.-3. trinn og Tiurleiken skole som barneskole med daghjem. Skolene for småskoletrinnet er karakteristisk for 1970-tallets drabantbyer og var ment å bidra til tilhørighet og fellesskap innenfor de ulike nabolagene. De omtales gjerne som grendeskoler fordi de er knyttet til boliggrrender som planleggingsideal. I tillegg til grendeskolene ble det bygget en mellomskole for 4.-6. trinn og to ungdomsskoler på Romsås. Den sørlige ungdomsskolen inngikk i Romsås senter sammen med sykehjem, bibliotek,

nærbutikker og svømme- og idrettshall. Senteret, som ble bygget over atkomsten til T-banestasjonen, inneholdt fellesfunksjoner som skulle betjene hele drabantbyen.

Interiørfoto fra Romsås senter. Foto: Terje Akerhaug. 1975. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

På sørsiden av Groruddalen fulgte utbyggingene fremdriften på Furusetbanen, hvor Trosterud stasjon åpnet i 1974, Furuset i 1978 og Ellingsrudåsen stasjon i 1981. Trosterud ble bygget ut i første halvdel av 1970-tallet av OBOS etter reguleringsplan for Trosterud fra slutten av 1960-tallet. Utbyggingen bestod av velprøvde typologier som lavblokker i tre-seks etasjer, småhus (hovedsakelig rekkehus) i én til tre etasjer og punktblokker i opptil 16 etasjer. Punktblokkene på Trosterud er eneste eksempelet på boligbebyggelse over 10 etasjer fra 1970-tallet med bebyggelse over 10 etasjer.

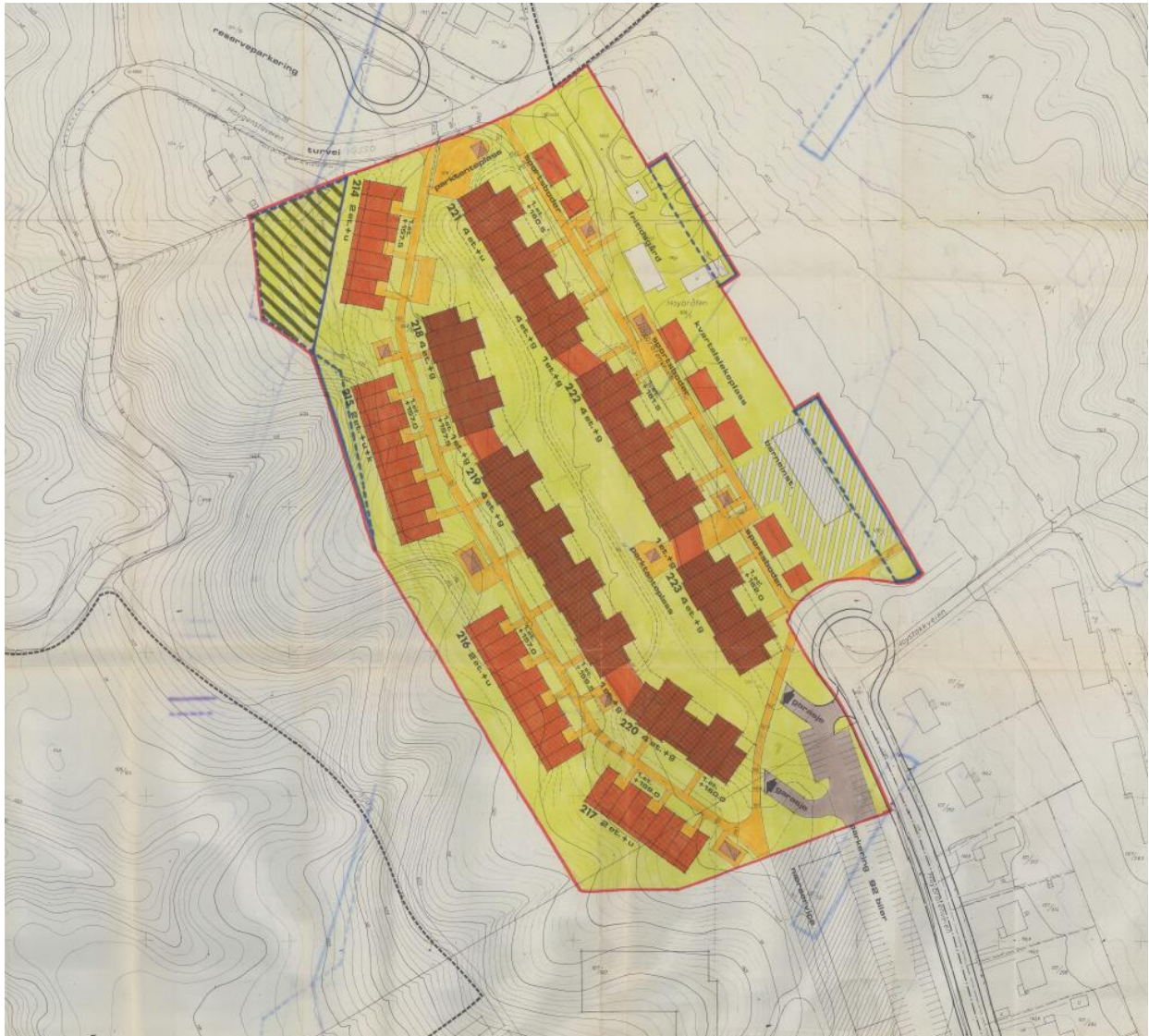

Bebyggelsesplan for felt A av Trosterud, utarbeidet av Rinnan og Tveten. Blokkbebyggelsen er organisert omkring tun, med arealer for lek både internt på tunene og i de store grøntområdene mellom borettslagene. Nærsenteret ved t-banestasjonen på Trosterud ligger rett nord for planavgrensningen for bebyggelsesplanen. Den historiske Tvetenveien ble videreført som hovedgangvei og bilfri forbindelse mellom Trosterud, Haugerud og Tveita. Utsnitt av vedtakskart for bebyggelsesplan 26269, vedtatt 07.08.1969. Hentet fra Plan- og bygningsetatens saksinnssyn.

Stubberudlia barnehage på Trosterud med lavblokk, punktblokk og Dr. Dedichens privatasyl i bakgrunnen. Barnehagen er én versjon av en typebarnehage arkitektene Helge Thams og Per Gaare utviklet flere varianter av i løpet av 1970-tallet. Foto: Ukjent, 1976. Arbeiderbladet, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Etter Trosterud fulgte utbyggingen av Furuset. Furusetplanen (Disposisjonsplan for Furusetområdet) ble vedtatt i 1972 og ble fulgt opp med mer detaljerte bebyggelsesplaner for utbygging av Furuset og Lindeberg. Boligområdene fikk grendeskoler, barnehage, sykehjem og handlesenter/nærsenter. Bebyggelsen innenfor Furusetplanen ble organisert som boliggrunder bestående av rekkehus og lavblokker langs bilfrie internveier. Internkommunikasjonen gjennom boligområdene prioriterte gående og syklende mens bilister ble henvist til omkjøringsveier og parkeringsplasser i utkant av boligområdene. De ulike bebyggelsesplanene for Furuset viser hvordan idealene for nye boligområder endres utover på 1970-tallet.

Eksempel på bebyggelsesplan fra Furuset, med rekkehus og lavblokker som følger terrenget og er organisert langs gangveier. Sandlekeplasser og kvartalslekeplasser er plassert langs gangveiene. Alle borettslagene på Furuset var tillegg planlagt med parktante plass, her plassert i nordenden av den østligste husrekken. Utsnitt av vedtakskart for bebyggelsesplan for Høybråtenveien 13-33, vedtatt 11.04.1973. Hentet fra Plan- og bygningsetatens saksinnsyn.

Arkitektene Klippgen, Holm og Halvorsen hadde ansvaret for utbyggingen av Furuset, med OBOS som byggherre. I deres beskrivelse av bebyggelsesplan for Høybråtenveien 13-33 er 1970-tallets ideer om nabolag, grender og sosiale treffsteder tydelig til stede. Det vektlegges at stedets topografi og karakteristikk er forsøkt ivaretatt. Blant annet var deler av Akergården Øvre Høybråten gård foreslått bevart som "fritidsgård" med forskjellige klubbaktiviteter for beboerne, med mulighet for beboerne selv senere å vurdere om bygningene bør rehabiliteres, rives eller bygges nytt.

Sandlekeplass og blokkbebyggelse i Granstangen 32, Furuset. Foto: Atelier Rude, 1980. Byhistorisk samling, Oslo Museum.

Lavblokker og bilfrie internveier på Furuset, tegnet av arkitektene Klippgen, Holm & Halvorsen. Foto: Teigens fotoatelier, 1978. DEXTRA Photo/Teknisk Museum.

Selv om Furuset-utbyggingen med sine lavblokker og grender skilte seg fra storskalabyggeriet på 1960-tallet, møtte nedbyggingen av jordbruksarealet i dalbunnen kritikk i samtiden. Kritikken

må ses i sammenheng med samtidens økte oppmerksomhet omkring økologi og miljøvern, og at Furuset var siste rest av de store jordene etter Akergårdene i Groruddalen.

Innenfor samme reguleringsplan, men på andre siden av motorveien, ble Lindeberg bygget ut i regi av USBL. Utbyggingen av Lindeberg var første prosjekt hvor beboermedvirkning og sosiale tiltak ble vektlagt av USBL i planlegging og prosjektering av nye boligområder. For å tilrettelegge for medvirkning, ble halvparten av boligene på Lindeberg tildelt allerede ved vedtak av utbyggingsplanen for området. Selv om mesteparten av planleggingen fortsatt ble styrt av de profesjonelle aktørene, fikk beboerne innflytelse blant annet på at boligområdene skulle være bilfrie. Som på Furuset og Romsås ble barnehager og flere mindre skoler integrert i boligområdene, tilgjengelig fra boligene via bilfrie gangveier. Lindeberg senter ved t-banestasjonen ble utformet som et nærsenter med blant annet nærbutikk, helse- og sosialsenter og ungdomsklubb.

Lindeberg består av boligbebyggelse organisert som bilfrie tun eller boliggrender, og med fellesfunksjoner som skoler, helsehus og butikker i tilknytning til Lindeberg t-banestasjon. Bilveier er lagt i randsonen omkring boligbebyggelsen. Her fra nærsenteret som ligger i tilknytning til bilvei ved borettslaget Asken. Foto: Ukjent, 1976. Arbeiderbladet, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Lindeberg ble planlagt og bygget ut med lavblokker og rekkehus organisert i tun og nabolagsgrupper. Fellesfunksjoner som servicesentral uthøvet med rød skravur i kartet. Bebyggelsesplan for felt J innenfor Furusetplanen, vedtatt 27.05.1974. Vedtakskart hentet fra Plan- og bygningsetatens saksinnsyn.

I planleggingen av området vektla USBL både rasjonelle byggemetoder, brukermedvirkning og etablering av fellesskapsfunksjoner. Lindebergområdet ligger i kupert terreng, og som del av planleggingsarbeidet utviklet Ungdomsbygg A/S et nytt byggesystem for blokker og rekkehus egnet til bruk i skiftende terrengforhold. Bebyggelsens tilpasning til terrenget bidro til å skape variasjon og særpreg i de ulike boliggruppene.

Bebyggelsen på Lindeberg er oppført i et kupert landskap med store grøntarealer, bilfrie internveier og tun. Foto: Byantikvaren, 2023.

Ulike byggehøyder og boligtyper bidrar til variasjon på Lindeberg selv om boligbebyggelsen er basert på samme byggesystem. Foto: Byantikvaren, 2023.

Den siste store boligutbyggingen langs Furusetbanen skjedde rundt endestasjonene på Ellingsrudåsen. Planleggingen av Ellingsrud strakk seg over lang tid og utbyggingen foregikk i to faser. Ellingsrud øst ble regulert på slutten av 1960-tallet og bygget ut på begynnelsen av 1970-tallet mens Ellingsrud vest ble bygget ut helt på slutten av 1970-tallet og starten av 1980-tallet.

T-banestasjonen på Ellingsrudåsen er endestoppet på Furusetbanen. Stasjonen, som ligger langt under fjellet, ble åpnet i 1981. Atkomst til stasjonen er fra nærsenteret på Ellingsrudåsen, som består av lav bebyggelse omkring et lite torg. Foto: Ukjent, 1981. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

De to utbyggingsfasene viser tydelig hvordan planlegging av boligområder endret seg i løpet av 1970-tallet. Bebyggelsen på Ellingsrud øst består av frittliggende punktblokker og buede lamellblokker mens de senere boligområdene i større grad er organisert omkring bilfrie tun og gangveier som på Lindeberg, Furuset og Romsås. Mye av den naturlige topografien og vegetasjonen på Ellingsrudåsen ble bevart under utbyggingen på slutten av 1970-tallet. Nærheten til skogen er et fellestrekk med Romsås og de naturlige omgivelsene er fremdeles en viktig del av særpreget her.

Bebyggelsen på Ellingsrud består av boliger, skoler, barnehager, nærsenter og kirke. Her representert ved Frydenlund borettslag på Ellingsrudåsen. Ellingsrudåsen kirke øverst til venstre i bildet. Foto: Terje Akerhaug, 1983. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

8.6 Drabantby og grendepriinsipp i ytre vest

Hovseter ble i likhet med boligområdene i Groruddalen bygget som bilfrie miljøer, med gangveier som internforbindelser. Boligblokkene til høyre tilhører Kollektivet borettslag. Foto: Thorbjørn Skotaam, 1978. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

I de vestlige bydelene var utbyggingen på Hovseter helt klart størst og boligområdet regnes ofte som den eneste drabantbyen på vestsiden av byen. Hovseter ble bygget ut av OBOS og USBL mellom 1972-1976 med boligblokker, barnehager, ungdomsskole, nærsenter, sykehjem og trygdeblokk i gangavstand fra t-banelinjen mot Røa. Bebyggelsen består av frittliggende lamellblokker med bilfrie uteområder og parkering i utkanten av boligområdene. Nærsenteret og Hovseter skole ligger ved et offentlig torg som også fungerer som skolegård.

Tett og lav bebyggelse med bilfri internvei på Lysejordet. Foto: Byantikvaren, 2023.

Fra 1976 bygget OBOS ut Lysejordet i bydel Ullern med terrasseblokker og rekkehus med grendeprikket som overordnet plangrep. Bebyggelsen ligger tett langs smale, bilfrie internveier i skrånende terreng mellom Ullernåsen og Lysakerelva. Bebyggelsesstrukturen, den modulbaserte byggemåten og arkitekturuttrykket er typisk for 1970-tallets boligbyggeri og gjenspeiler tidens idealer. Området er organisert etter grendeprikket og består av terrasseblokker, rekkehus, skole, barnehage, sykehjem og lokale servicetilbud.

Bebyggelsesplan og bygninger på Lysejordet ble tegnet av arkitektene Alf Bastiansen, Alex Christiansen, Bergsvein Normann og Sven Erik Svendsen og oppført av OBOS. Både Christiansen og Bastiansen hadde erfaring fra utbyggingen av Romsås, hvor de hadde vært del av «Romsås-teamet». Som på Romsås ble dimensjonering og plassering av gangveiene tilpasset kranbanene for å tilrettelegge for rasjonell og effektiv utbygging, med kraner som kunne brukes til å bygge hus på begge sider av gangveiene. Skillet mellom boligtypene er på Lysejordet forsøkt dempet med samme konstruksjonsmodul og materialer for både rekkehus og terrassehus. Rækkehusene i to etasjer ble dimensjonert slik at de fleste skulle kunne påbygges med én ekstra etasje når forholdene lå til rette for det.

I tillegg til de store områdeutbyggingene ble det i løpet av 1970-tallet oppført en rekke mindre blokk- og småhusområder som i bygningstyper og formspråk hører til massebyggeriets verden. Disse mindre utbyggingsområdene ble oppført som fortettingsprosjekter på ledige eller lediggjorte tomter innenfor byggesonen i ytre by. Selvaag, USBL og OBOS var representert på byggherre- og utbyggersiden her også, men mange av prosjektene er oppført av mindre utbyggere, byggeselskap/boligbyggelag og enkelte industribedrifter og fagforeninger/interesseorganisasjoner.

8.7 Ny interesse for den historiske byen

Sonedeling og nye, praktiske boligområder med lys, luft og grønt hadde vært grunnleggende prinsipper i planlegging av bykjernen og nye boligområder i ytre by siden mellomkrigstiden. Byens selvgrodde forsteder og tette murgårdskvartaler var ment å vike for moderne byplangrep og tidsmessig bebyggelse, som i Vika med rådhusreguleringen. I påvente av tilsvarende områdesaneringer, forfalt boligstrøkene og leiegårdene i indre by øst. Boforholdene i enkelte strøk av Oslo sentrum i etterkrigsårene var blant de verste i landet, med dårlig vedlikeholdte boliger og mangelfulle sanitærforhold.

Flyfoto av Grünerløkka med Schous bryggeri midt i bildet og Sofienbergparken øverst til venstre i bildet. Den historiske kvartalsstrukturen var ansett som saneringsverdig på 1950- og 1960-tallet og foreslått revet til fordel for modernistisk lamellbebyggelse. I løpet av 1970-tallet fikk den historiske bystrukturen fornyet interesse. Foto: Widerøes Flyveselskap/Helge Skappel, 1956. Oslo byarkiv.

På tross av nedprioritering og lav teknisk standard på bebyggelsen, fikk den historiske byen økende, positiv oppmerksomhet i løpet av 1970-tallet. Den tette og heterogene byen hadde kvaliteter som ikke var videreført i de nyetablerte boligområdene og drabantbyene. Dette inngikk i kritikken av de totalplanlagte områdene. I byen kjempet beboere og aksjonister for

bevaring av historiske bygninger og områder. Gamle forsteder som Rodeløkka og Vålerenga gikk ved hjelp av folkelig engasjement fra å være saneringsområder til å bli bevaringsverdige. Kvartalsbebyggelsen på Grünerløkka og Grønland fikk fornyet interesse.

Strømsveien 47 på Vålerenga under oppussing i arkitekturvernåret 1975. Foto: Ukjent, 1975. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

I 1976 ble Lov om byfornyelse i tettbygde strøk vedtatt og i 1978 ble aksjeselskapet Oslo Byfornyelse opprettet med Oslo kommune som hovedaksjonær. I regi av Oslo byfornyelse ble det gjennomført en politisk styrt oppgradering av boligbebyggelse indre by øst fra 1978 og gjennom hele 1980-tallet. Byfornyelsen gjennomførte både oppgraderingsprosjekter hvor gammel bebyggelse ble tatt vare på og punktsaneringer hvor eldre bygninger ble revet til fordel for nybygg med høyere utnyttelse og moderne standard. Selv om enkeltbygninger ble revet, videreførte byfornyelsesprosjektene ofte den historiske byens kvartalsbebyggelse og de nye bygningene ble i stor grad innpasset i den historiske byens bebyggelsesstruktur.

Grønlands torg med Grønlandsleiret og blokkene på Enerhaugen i bakkant. Blokkene på Enerhaugen ble oppført etter sanering av den selvgrodde trehusbebyggelsen og bygget omtrent samtidig med de tidligere omtalte skiveblokkene på Bøler. Utbyggingen av Enerhaugen representerte et tydelig brudd med den historiske byens bebyggelse. Foto: Paul Andreas Røstad, 1982. DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

Grønland t-banestasjon ble etablert under Grønlands torg og torget bebygget bolig- og næringsbebyggelse. Bebyggelsen består av to storgårdskvartaler som flankerer den bilfrie gågaten Smalgangen. Foto: Petter Maus, 1990. Oslo Museum.

9 1980-1990 Nye nabolag

Boligområdene som ble bygget i ytre by i første halvdel av 1980-tallet fulgte i stor grad opp tendensene fra 1970-tallet, med vektlegging av sosiale forhold og etableringen av varierte og bilfrie boligområder. Etter å ha bygd ned store deler av jordbruksbygda Aker tidligere i etterkrigsperioden, ble det på 1980-tallet bygget svært lite på tidligere dyrket mark. Krav om vern av dyrket mark og ønsket om å fortette på tidligere ubebygda areal innenfor byggesonen førte til at mange av boligområdene som ble regulert på seint 1970-tall og bygget ut i første halvdel av 1980-tallet ligger i bratt eller kupert terreng.

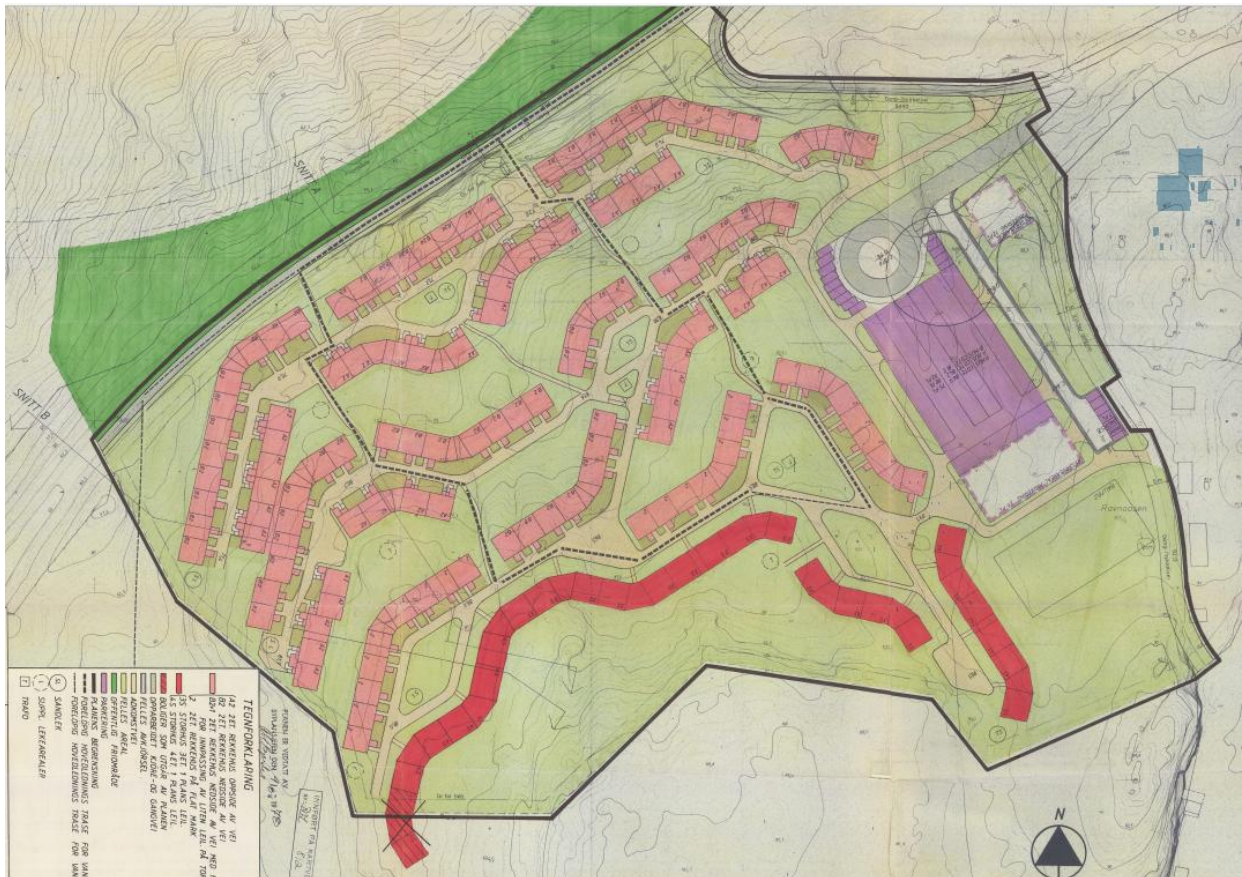
De viktigste utbyggingsområdene for 1980-tallet boligbygging lå i bydel Søndre Nordstrand, innenfor områder som hadde vært planlagt som boligområder helt siden generalplanen 1950 og videreført i kommuneplan 1976-1985. Holmlia, Mortensrud og til en viss grad Bjørndal ble bygget ut med egne senterområder, grendehus, kirker, skoler og barnehager. I Vestre Aker og Ullern ble Skøyen vest, Voksenkollen og Ullernåsen viktige utbyggingsområder.

Med unntak av de store utbyggingsområdene i Søndre Nordstrand, Ullern og på Voksen bar mange av utbyggingene i ytre by karakter av fortettingsprosjekter, ved at restarealer i byggesonen ble benyttet til boligutvikling. I Groruddalen og Østensjøbyen ble det, for første gang siden starten av massebyggeriperioden, oppført svært få boligprosjekter.

1980-tallet er det siste tiåret som inngår i etterkrigstidens massebyggeri. Synkende innbyggertall i Oslo og borgerlig flertall fra 1975 fikk betydning for boligutbyggingen i perioden. Høyhus som boligtypologi måtte vike plassen for småhus, og private utbyggere fikk i løpet av 1980-tallet større gjennomslag i utbyggingssaker. Den offentlig kontrollerte boligbyggingen varte frem til 1984, da det ble åpnet for et mer privatisert og konkurransedrevet boligmarked. Etter 1984 ble det realisert få, store prosjekter som kan kategoriseres som massebyggeri.

9.1 Tett, lavt og trygt

Nye boligområder ble på 1980-tallet hovedsakelig bygget ut med småhus og lavblokker i 2-5 etasjer. Dette skyldes blant annet føringer fra politisk hold i Oslo. De borgerlige partiene, med Høyre i spissen, ønsket at småhus og lav blokkbebyggelse skulle prioriteres fremfor høyhus. Dette fikk betydning for disposisjons- og reguleringsplaner vedtatt i siste halvdel av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet. 1980-tallets boligområder ble dermed hovedsakelig bygget ut med tett og lav bebyggelse i form av småblokker, rekkehus eller eneboliger i kjede. Terrassehus var velegnet for mange av periodens bratte og kupert utbyggingsarealer, og ble benyttet både i store og små utbyggingsprosjekter. Der arealene var tilstrekkelig store, ble boligbebyggelsen organisert omkring gårdsrom og tun. I mer kupert terreng ble bebyggelsen ofte organisert langs gjennomgående og bilfrie internveier lagt på langs av terrenget.

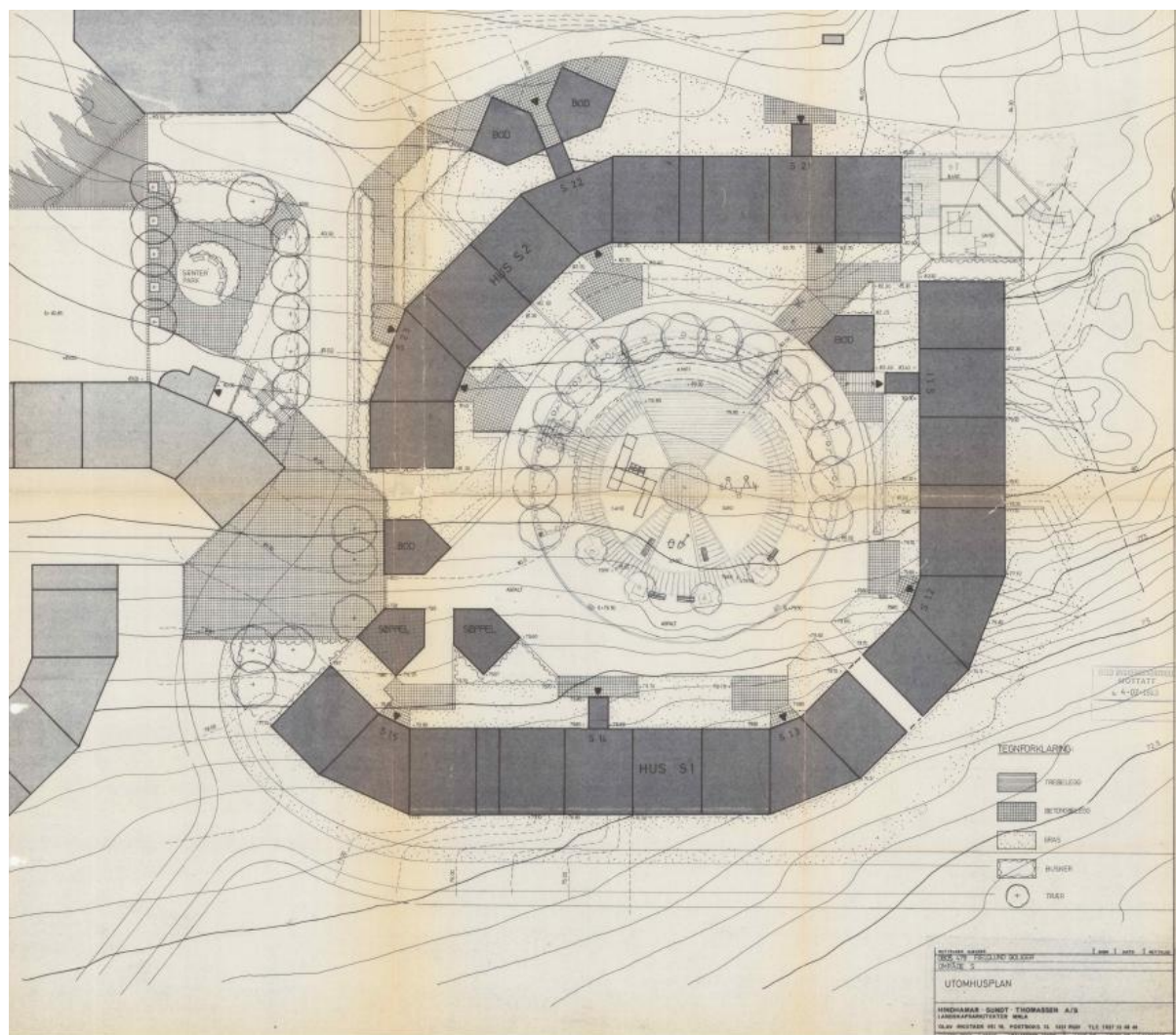
Hallagerbakken var ett av de første borettslagene som ble oppført på Holmlia, med utbyggingsstart på slutten av 1970-tallet. Bebyggelsen, tegnet av arkitektkontoret HRTB as for OBOS, består av rekkehus og lavblokker (storhus) tilpasset terrengfall og knauser. Intime gangveier og tun mellom husrekkene legger til for sosiale treffpunkt i boligmiljøet. Utsnitt av vedtakskart datert 09.08.1978, hentet fra Plan- og bygningsetatens saksinnsyn.

Rommene mellom husene ble vektlagt som sosiale rom og skulle tilrettelegges som uformelle møtesteder og trygge lekeområder for barn. 1979 var FN's barneår og barns frie lek ble vektlagt i utviklingen av nye boligområder på slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet. Der man i de tidlige etterkrigsårene hadde vektlagt at lekeplassene var oversiktlige og lett tilgjengelige for de hjemmевærende husmødrene, ble barnets behov og opplevelse av lekeområdene viktigere i utformingen. Arkitekturtidsskriftet *Byggekunst* trykket en rekke artikler om barns lek og hvordan det fysiske miljøet stimulerer eller hemmer leken.

Barn leker i selvbygde hytter på Bøler. Tilrettelegging for barns utfoldelse og frie lek fikk større betydning i planlegging av boligområder på 1970- og 1980-tallet. Foto: Ukjent, 1963. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Bilfrie boligområder hørte naturlig sammen med å tilrettelegge for fri lek i uteområdene, og idealet om bilfrie internveier og tun ble opprettholdt og videreutviklet i 1980-tallets utbygginger. Parkering og biltrafikk ble lagt til randsonene av boligområdene og det ble i liten grad tilrettelagt for gjennomkjøringsveier. Gangveier gjennom boligområdene dannet viktige forbindelser i nabolagene. Både blokk- og småhusområder ble planlagt med tun og lekeplasser langs gangveier og som sosiale møteplasser i boområdene. Uteboder, inngangspartier og beplantning ble brukt for å skape ulike leke- og oppholdssoner og for å bidra til opplevelsrike uteområder.

Utomhusplan for Holmlia Senter vei 26-33, planlagt av landskapsarkitektene Hindhamar-Sundt-Thomassen A/S. Tunet er inndelt i ulike soner for opphold og lek, med sandlekeplasser, amfi og benker omkranset av trær. Langs blokkene grøntbelte med gress og busker. Utomhusplan datert 02.02.1983, hentet fra Plan- og bygningsetatens saksinnsyn.

Tirilsletta og Tiriltoppen borettslag på Holmlia. Lavblokker og rekkehus med lekeplass og fellesareal mellom bebyggelsen. Sentralt plasserte lekeplasser med sandkasse, husker, sklier og benker er typisk for 1980-tallets boligområder. Foto: Rune Aakvik, 2002. Oslo Museum.

9.2 Arkitektoniske særtrekk

Massebyggeriet fra tidlig 1980-tall videreførte velkjente bygningstypologier som småhus, lamellblokker og terrasseblokker samtidig som det ble lagt større vekt på visuell og formmessig variasjon i bebyggelsen. Stedsidentitet og regional byggeskikk, som hadde vært vektlagt allerede på 1970-tallet, kom for alvor til uttrykk i utformingen særlig av småhusområdene på 1980-tallet. Både arkitekter og store aktører som OBOS og USBL utviklet på 1980-tallet både boligområder i ytre by og byfornyelsesprosjekter i sentrum og arkitektoniske fellestrekk kan gjenfinnes, selv om de historiske referansene er tydeligst i sentrumsprosjektene.

Inspirasjon ble hentet fra den historiske, tette byen hvor gater og plasser omkranset av variert bebyggelse la andre rammer for sosial samhandling og opplevelser enn de nye boligområdene som var utviklet etter krigen. Etter kritikken mot hvordan boligområdene i ytre by var blitt planlagt, svinget pendelen til fordel for i den tette byen og dens kvaliteter. I boligområder planlagt på slutten av 1970-tallet og 1980-tallet ble historiske byer og landsbyer brukt som forbilder i planleggingen av nye boligområder utenfor bykjernen. Kjente og lesbare motiver fra eldre bebyggelse ble brukt for å skap variasjon og identitet til bebyggelsen.

Byfornyelsesprosjekt i Stolmakergata tegnet av arkitekt Truls Thorenfeldt og oppført av OBOS i første halvdel av 1980-tallet. Den nye boligbebyggelsen bestod av trehusene til høyre i bildet (Stolmakergata 9h og j) og lavblokker i mur på begge sider av Stolmakergata. Den eldre bebyggelsen mellom Nordre gate og Øvre gate på Grünerløkka bestod av lav trehusbebyggelse fra før byutvidelsen i 1859. Trehusbebyggelsen ble revet i flere etapper i løpet av etterkrigstiden. Øvre gate 2b og Stolmakergata 8 (til venstre i bildet) er rester av 1800-tallsbebyggelsen. Foto: Petter Maus, ca. 1990. Oslo Museum.

Et typisk trekk ved 1980-tallets utbygginger i ytre by er bebyggelsesplaner med buede eller slyngende linjer både i internveier og enkeltbygninger. Både rekkehus og lamellblokker fra seint 1970-tall og tidlig 1980-tall fulgte terrengets topografi, med retningsskiftende fasader. I de tilfellene hvor det ble bygget lamellblokker, fikk de en mer kompleks volumoppbygging og formspråk enn i de foregående tiårene.

Fasade vest av Holmlia senter vei 5-8 (Fjeldlund boligsameie, tegnet av HRTB for OBOS). Lamellblokka har flere retningsendringer og bukker seg mellom et grøntdrag på ene siden og et skjermet tun opparbeidet for opphold og lek. Utenpåliggende balkonger, ulike vindusformater og fasadebehandling skaper variasjon i bebyggelsen inn mot tunet. Utsnitt av byggemeldte tegninger datert 01.06.1983, hentet fra Plan- og bygningsetatens saksinnsyn.

Fjeldlund boligsameie på Holmlia består av slyngende lamellblokker som omkranser gågater, gatetun og skjermede boligtun ved Holmlia senter. Boligbebyggelsen ble tegnet av arkitektkontoret HRTB for OBOS. Foto: Ann Aarsæther, 1991. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Materialbruk, volumoppbygging, organisering og fargesetting gir særpreg til flere av boligområdene fra 1980-tallet. Betong ble fortsatt brukt i bærende konstruksjoner i blokkbebyggelse, men ble sjelden benyttet som fasademateriale. Småhus og ikke-bærende vegger i blokkbebyggelse ble oppført i stenderverkskonstruksjon og fasader ble kledd med panel eller ulike varianter av platekledning.

Med unntak av terrasseblokkene som Selvaag bygget i Vestre Aker og Ullern på tidlig 1980-tall skiller arkitekturuttrykk og materialbruk seg fra de forutgående massebyggeriperiodene.

Med lavere byggehøyder fikk takflaten en viktigere rolle i arkitekturen og saltak og pulttak overtok som foretrukne takformer i denne perioden. Fasadeelementer som vinduer, karnapper og dører ble brukt for å skape variasjon og et rikere arkitekturuttrykk, men elementene var ikke nødvendigvis spesialtegnede for prosjektene og detaljeringen er stort sett enkel. Ulike vindusformater og underinndeling av vindusflatene er karakteristisk. Private utearealer i form av utenpåhengte oppholdsbalkonger og private terrasser supplerte de sosiale sonene i utearealene. Fargesettingen på bebyggelsen ble mer variert enn på 1960- og 1970-tallet. Tradisjonelle farger fra trehusarkitekturen som rødt, gult og brunt var mye i bruk. I tillegg ble mer utradisjonelle farger som blå, lilla og rosa benyttet på bygningsdetaljer eller fasadefelt.

Hofftunet borettslag (Anker og Hølaas for Furuholmen, 1984) består av 11 lavblokker i tre og fire etasjer omkring tre bilfrie tun. Borettslaget representerer et helt annet arkitekturuttrykk og opplevelsesrikdom enn foregående tiår. Mindre boligutbygginger ble oppført som fortetningsprosjekter i regi av ulike utbyggere flere steder i Oslo nord og vest på 1980-tallet. Foto: Kim Hart, 1990. Oslo Museum.

OBOS, USBL, Selvaag og Stiansen var fortsatt viktige utbyggere på 1980-tallet, men en ny arkitektgenerasjon satte sitt preg på boligområdene som ble bygget ut. I de vestre bydelene ble det oppført mange boligprosjekter i regi av mindre og lokale eiendomsaktører. Arkitektfirmaer som HRTB, Telje-Torp-Aasen, Niels Torp, Anker-Hølaas og Kari Nissen Brodtkorb tegnet prosjekter som bygget på andre ideer om den gode boligen enn i de tidligere etterkrigsårene. Regionale særtrekk og postmodernismens gjenbruk av historiske motiver gjorde seg gjeldende både i fargesetting og detaljering.

Boliganlegget Giskehagen (1983) ble oppført av Norsk Olje A/S på tomten til en eldre direktørbolig nær Smestad i Vestre Aker. Anlegget, tegnet av arkitektkontoret Niels Torp A/S, består av lange husrekker organisert langs gangveier og tun og er både i formspråk, materialbruk og organisering typisk for 1980-tallets småhusarkitektur. Foto: Kim Hart, 1983. Oslo Museum.

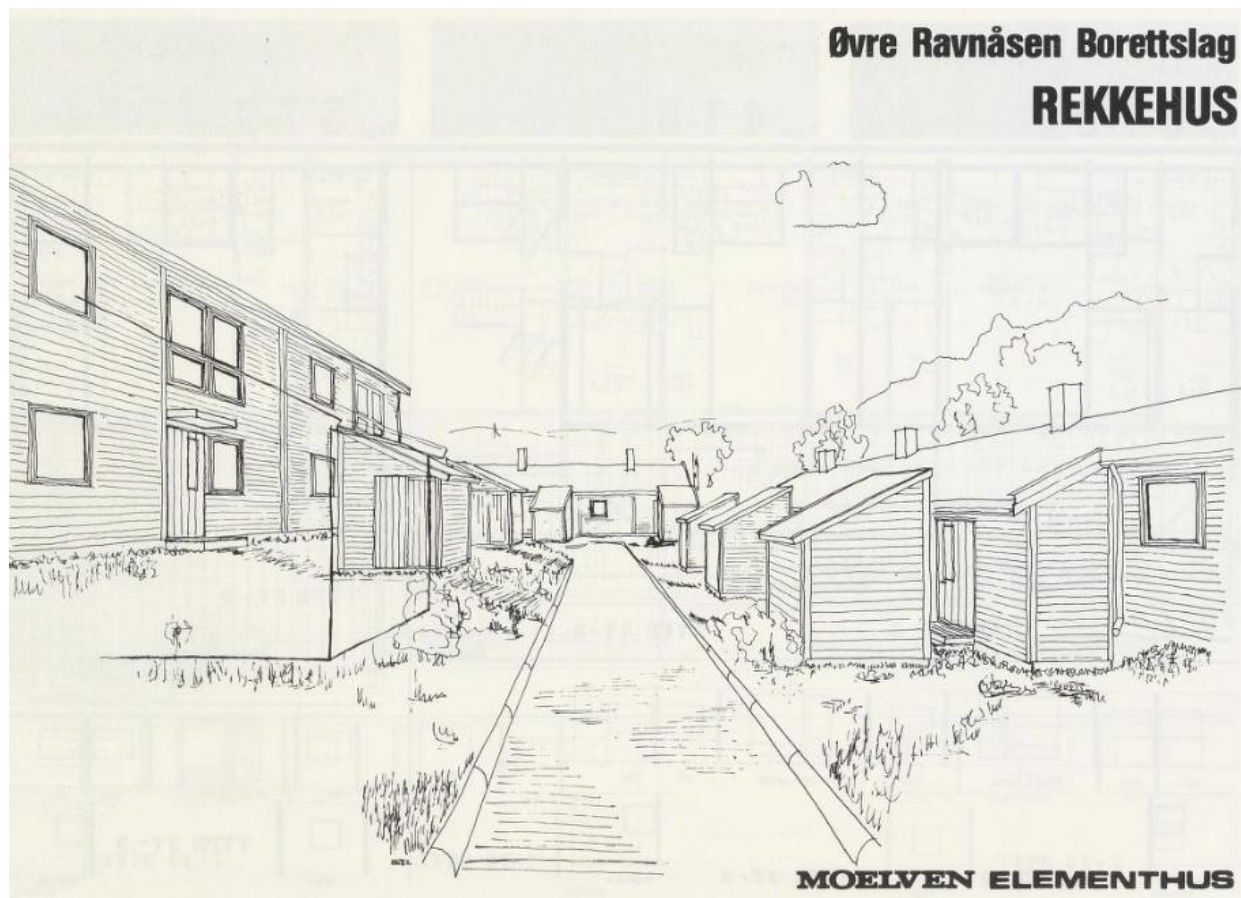
9.3 Økonomiske utfordringer i den sosiale boligbyggingen

Materialbruken i de husbankfinansierte prosjektene var på 1980-tallet ofte økonomisk betinget, som følge av høye byggepriser og lånerenter. De økonomiske vilkårene var utfordrende og ambisjonene i flere prosjekter måtte nedjusteres for å tilpasse seg trange økonomiske rammer. Konsekvensene ble at standardutstyr, materialbruk, fasadeløsninger og utforming av utomhusanlegg ble forenklet i flere av de store utbyggingene til OBOS og USBL for å få innvilget lån hos Husbanken. Endringer i krav til egenkapital hos Husbanken medførte sammen med kostnadsutviklingen at nye boliger ble dyre i forhold til vanlige folks økonomi og betalingsevne. Både på Holmlia og Bjørndal ble ferdigstilte boliger stående tomme lenge som følge av høye boliginnskudd, høye lånerenter og medfølgende svikt i markedet.

I USBLs utbygging av Asperud på Holmlia ble kostnader til leilighetene nedskalert gjennom forenkling av materialbruk og utstyr. Mursteinsfasader på blokkene ble byttet ut med trekledning og plater. Foto: Vidar Ruud, 1983. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

I tidligere drabantbyutbygginger hadde USBLs entreprenørselskap Ungdomsbygg hatt ansvar for bygging av borettslag for OBOS og USBL, men i 1979 gikk Ungdomsbygg konkurs. Selskapet hadde gjennom etterkrigsperioden spesialisert seg på elementbygging med prefabriserte betongelementer. Denne byggemetoden ble i løpet av 1970-tallet forlatt til fordel for bygging med standardmoduler som kunne kombineres for terrengtilpasning og for å skape variasjon i bebyggelsen. Ved utbyggingen av Søndre Nordstrand fikk nye aktører som ferdighusprodusentene Block Wathne og Moelven Bruk en større rolle i oppføringen av boligbebyggelsen. På Holmlia fikk Block Wathne ansvar for småhusbebyggelsen til USBL på Asperud og utbyggingen av Gamlelinja og Lerdalstoppen for OBOS.

Øvre Ravnåsen består av terrasseblokker og rekkehus. Rekkehusene er elementbyggeri produsert av Moelven. Illustrasjon fra salgsprospekt for Øvre Ravnåsen borettslag, publisert av OBOS.

9.4 Drabantbyutbygging i Søndre Nordstrand

Søndre Nordstrand var frem til slutten av 1970-tallet fortsatt preget av spredt boligutvikling, noe industri og store jordbruksområder. Frem til slutten av 1970-tallet var Prinsdal og Hauketo de mest utviklede områdene, med spredt villabebyggelse, svenskehus fra 1940-tallet og noe industri. Fra slutten av 1970-tallet og frem til ca. 1990 ble delbydelene Holmlia, Mortensrud og Bjørndal bygget ut. Etter politisk vedtak om høy andel av småhusbebyggelse på Holmlia ble dette prinsippet styrende for utbyggingen i Oslo sør på 1980-tallet. Det store antallet småhus og den småkollete topografien har gitt Søndre Nordstrand en helt egen karakter som skiller utbyggingen fra de foregående drabantbyene.

Søndre Nordstrand hadde helt siden generalplanen 1950 vært planlagt bygget ut som nye boligområder, forbundet med sentrum med forstadsbaner. Da områdene ble bygget ut var imidlertid den offentlige investeringsviljen – og evnen svekket. Østensjøbanen ble forlenget til Mortensrud, men det ble ingen t-baneutbygging til Holmlia og Bjørndal. På Holmlia forble Østfoldbanen den viktigste kommunikasjonslinjen mellom sentrum og Holmlia-byen, supplert med busslinjer og omlagt veitrasé (Ljabrudiaagonalen). Nærsepter med butikker og bibliotek (Holmlia senter) ble regulert inn på Fjeldlund, tett ved jernbanestoppet.

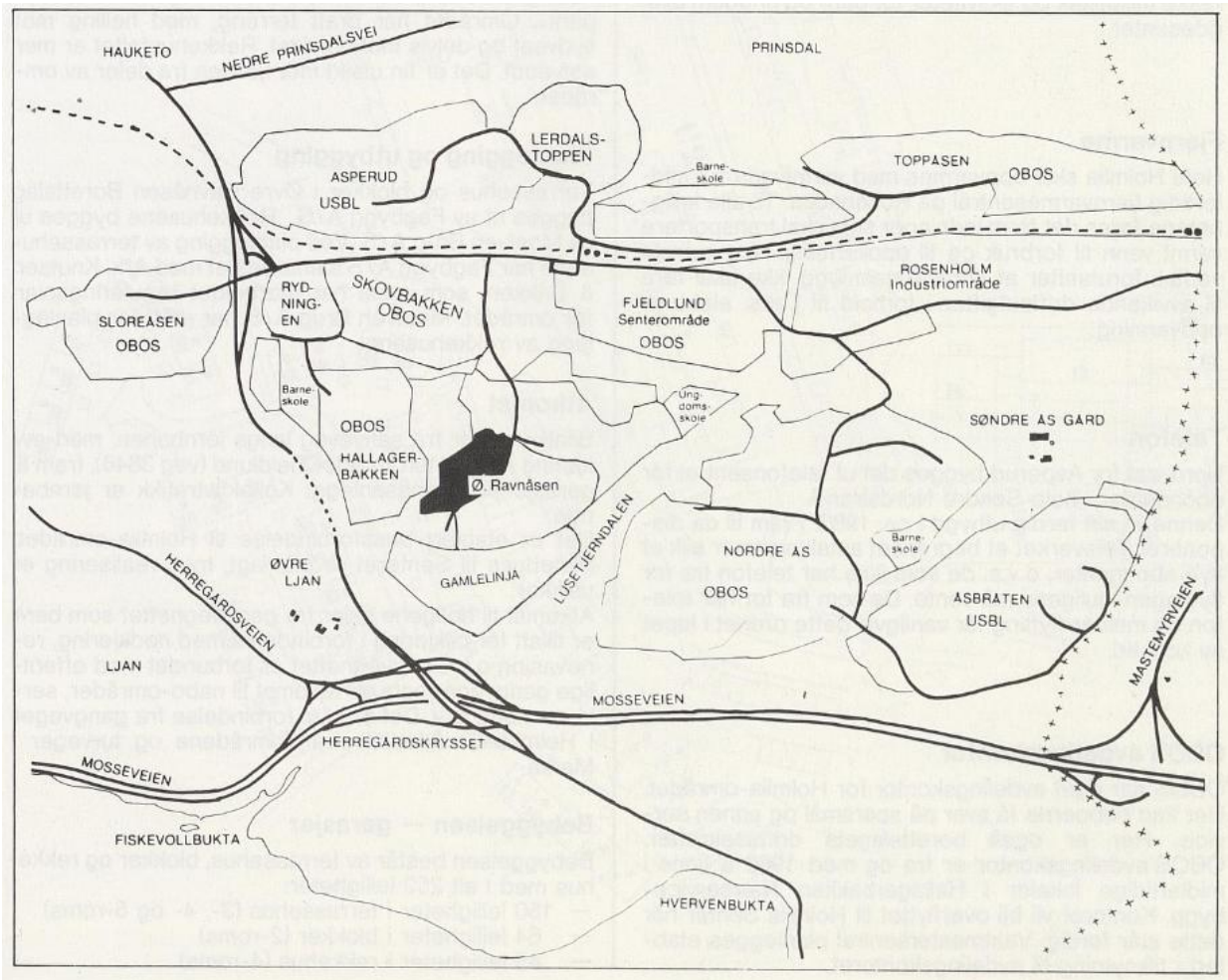
Holmlia stasjon ble oppgradert i forbindelse med utbyggingen av Holmlia-byen. Foto: Joanna Butler, 1982. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Holmlia var den første, store utbyggingen i bydelen. Disposisjonsplanen fra 1977 (revidert 1981) tilrettela for 4700 boliger, med 50 % av bebyggelsen som småhusbebyggelse. Planen videreførte ideene fra 1970-tallet om bilfrie nabolag forbundet med hverandre via grøntområder. Ved behandlingen av disposisjonsplanen for Holmlia ble utnyttelsesgraden nedjustert etter politisk påtrykk fra Høyre. Andelen småhus ble økt til 50%, samtidig som hovedgrepene i disposisjonsplanen med klart atskilte nabolag forbundet med grøntområder og bilfrie gang- og sykkelveier ble beholdt. For å opprettholde en viss utnyttelsesgrad fikk de ulike boligområdene en tett og intim karakter.

Holmlia med tett og lav boligbebyggelse og skoler innimellom skogkledde koller og grønne forbindelser, sett fra sør. Foto: Rune Nylund.

I motsetning til tidligere massebyggeriområder ble sosial infrastruktur og servicefunksjoner bygget ut parallelt med boligene. Skoler, barnehager og nærsenter ble regulert inn og utbygget samtidig med eller få år etter boligene. Særlig barnehagene ble godt integrert i boligmiljøene og landskapet. Ungdomsskole og idrettsfunksjoner med fotballbaner og inngang til Holmlia bad ble lagt langs den gamle jernbanetraséen i Lusetjerndalen. Jernbanetraséen (Gamlelinja) ble gjenbrukt som gangvei i Holmliautbyggingen og forbinder de vestlige boligområdene til Lusetjerndalen og Holmlia senter.

Boligområdene på Holmlia ble bygget ut med lavblokker og småhus av OBOS, USBL og Selvaag på tomter bortfestet av Oslo kommune. Illustrasjon fra salgsprospekt for Øvre Ravnåsen borettslag, publisert av OBOS.

Et særtrekk ved drabantbyutbyggingen på Holmlia var at man vedtok å bevare Søndre Ås gård med omkringliggende jordbrukslandskap fremfor å bygge ned jordene. Dette var et nytt grep, sammenlignet med tidligere drabantbyutbygginger hvor gårdene enten var blitt helt regulert bort eller hvor man bare hadde tatt vare på gårdstunet. Formålet med bevaringen av Søndre Ås gård var at gården med gårdsdrift skulle fungere som et nærmiljøtiltak for barn og unge.

Den relativt lave utnyttelsesgraden som ble vedtatt for Holmlia skapte sammen med diverse økonomiske faktorer en utfordrende situasjon for utbyggere og boligkjøpere, og på starten av 1980-tallet var det vanskelig å få solgt alle boligene som var bygget. Resultatet ble blant annet at kommunen kjøpte en større andel enn planlagt av de nye boligene som kommunale utleieboliger. En del av boligene ble leid ut til flyktninger og innvandrere. Ifølge NIBR-rapport fra 1987 utgjorde innvanderne ca. 10-20% av innbyggerne på Holmlia, noe som var uvant høyt sammenlignet med de eldre drabantbyområdene i Oslo. Tallene gjenspeiler at Oslo hadde gjennomgått en demografisk endring i løpet av etterkrigsårene i retning av en mer flerkulturell by.

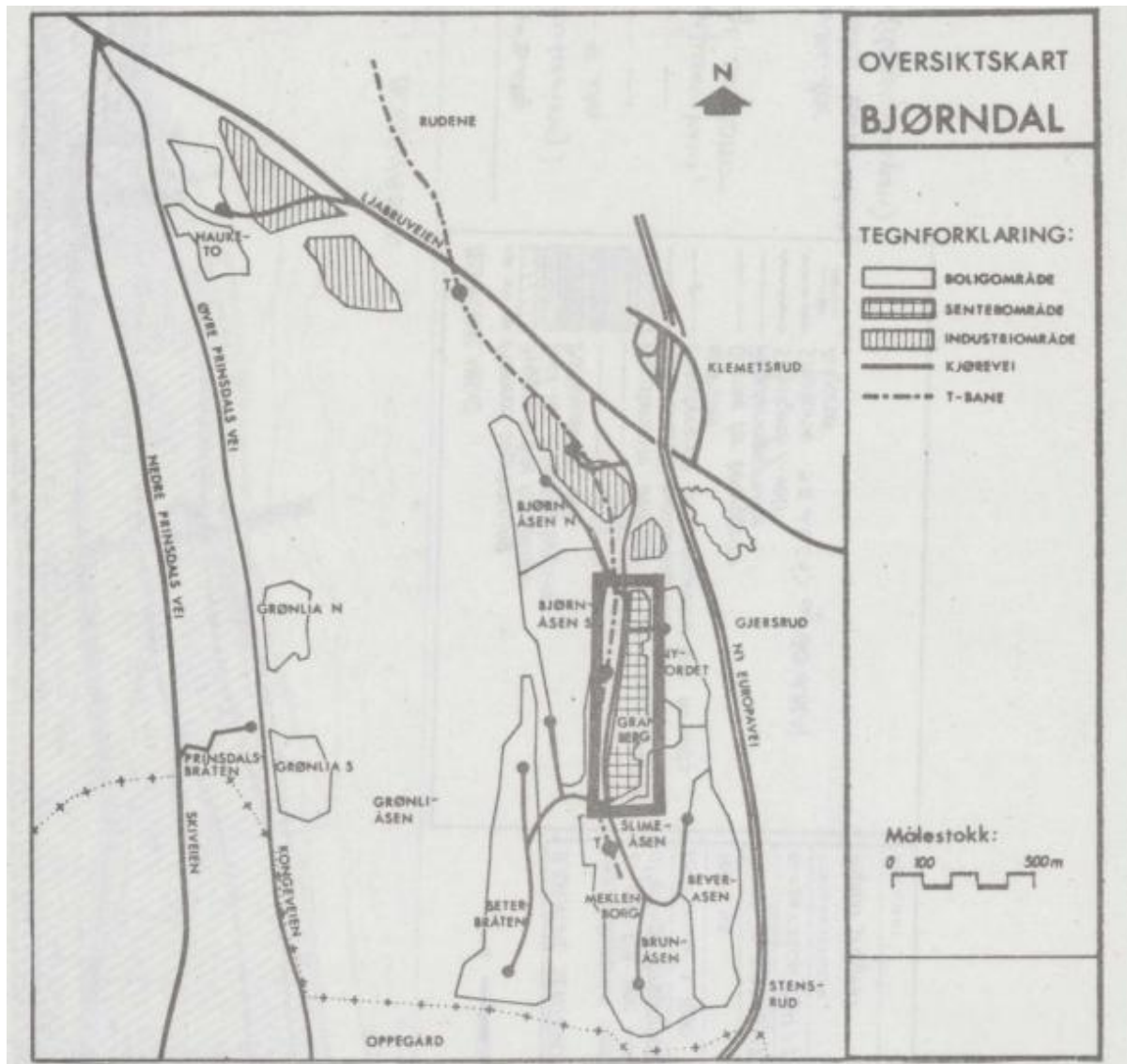

Huskende barn ved våningshuset på Søndre Ås gård. Drengestua i bakgrunnen. Gården er fortsatt en viktig del av lokalmiljøet og stedsidentiteten på Holmlia. Foto: Svein Erik Svendsen, 1975. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

9.5 Bjørndal - fra offentlig til privat styrt utvikling

Bjørndal i Søndre Nordstrand (bygget ut fra 1985) var den siste store områdeutbyggingen i Oslo sør på 1980-tallet og det eneste store boligområdet som ble bygget ut uten banebasert kollektivtransport. Oversiktsplanen for Bjørndal ble vedtatt i 1981, men planen ble senere justert og kommunale investeringer til infrastruktur ble redusert. Kommunens vanskelige økonomiske situasjon kom til uttrykk i tilretteleggingen av utbyggingen på Bjørndal («Bjørneby»). Situasjonen ble blant annet kommentert i saksfremstillingen for detaljregulering av Bjørndal senterområde:

Bjørneby er forutsatt bygget ut etter «sparestandard» for de kommunale anleggene, dvs. en betydelig standardreduksjon på den kommunale service i forhold til tidligere utbyggingsområder. I dag [1983] stilles det også spørsmål i hvor stor grad en kan realisere sparestandarden. Blant annet ble t-bane og offentlige bygninger som kirke og sykehjem ikke realisert. OBOS og USBL bygget ut enkeltfelt, men private utbyggere stod ellers for en større del av utbyggingene på Bjørndal enn i tidligere områdeutbygginger.

I oversiktsplan for Bjørndal, vedtatt 22.10.1981 var t-banen forutsatt forlenget til Bjørndal. Kirke, sykehjem, skoler, servicefunksjoner og handel var planlagt på Granberg. Illustrasjon hentet fra reguleringsplan for Granberg/Bjørndal senter, i Plan- og bygningsetatens saksinnsyn.

Senterområdet på Bjørndal ble lagt tett ved den planlagte t-banetraséen. USBL var utbygger for senteret, som består av lavblokker omkring bilfrie tun, fellesskapsfunksjoner og næringslokaler. OBOS samarbeidet med Moelven om sine feltutbygginger. Ellers ble Bjørndal bygget ut av private aktører som Ragnar Evensen a/s, murmester Trygve Brudevold og Moelven. Delbydelen domineres i tråd med de politiske føringene fra 1980-tallet av tett småhusbebyggelse som rekkehus, kjedete eneboliger og frittliggende eneboliger, supplert med senere blokkbebyggelse.

Bjørndal senter og Bjørndal skole sett fra sør. Småhusbebyggelsen i Nyjordveien og Nyjordstubben nord og nordøst for senterbebyggelsen ble oppført av USBL og murmester Trygve Brudevold. Foto: Rune Nylund.

Både Bjørndal senter og rekkehusområdene på Slimeåsen og Nyjordet ble planlagt og oppført som bilfrie boligområder, men Bjørndal som helhet ble ikke bygget ut som bilfrie nabolag med trafikkseparering og tilgang til banebasert, offentlig kommunikasjon. I stedet ble det etablert flere større eneboligfelt med dobbeltgarasjer og carport i direkte tilknytning til boligene. Avstander og til dels manglende kobling mellom boligfeltene og fellesskapsfunksjoner som skoler, barnehager, butikker og idrettsplasser gjør at Bjørndal fremstår mer fragmentert og bilbasert enn tidligere drabantbyer og feltutbygginger hvor kommunale planer i større grad la premisser for utviklingen.

Boligfelt i Elgtråkket på Bjørndal. På 1980-tallet valgte Oslo kommune å legge til rette for eneboligutbygging i et forsøk på å demme opp for utflytting til nabokommuner hvor denne boligformen var lettere tilgjengelig. Foto: Rune Aakvik, 1993. Oslo Museum.

9.6 Fortetting og utnyttelse av restareal i Oslo vest og nord

Samtidig med at Søndre Nordstrand ble utviklet som den siste, store boligutbyggingen i ytre by, ønsket Oslos politikere også utbygging i de ytre bydelene i vest for å spre boligutbyggingen. I bydeler som Ullern, Nordre og Vestre Aker tilrettela kommunen for fortetting innenfor eksisterende byggesoner. Fortetting i tilknytning til allerede utbygde områder ga nye boligområder uten at kommunen risikerte store kostnader til opparbeiding av ny infrastruktur, noe som var positivt for en presset kommuneøkonomi. I bydelene Ullern og Vestre Aker åpnet det borgerlige flertallet i Oslo for utbygging av større boligområder gjennom private utbyggingsavtaler. Fremfor å bruke kommunale midler til tomteoppkjøp, valgte kommunen å inngå utbyggingsavtaler med private utbyggere og styre utviklingen gjennom reguleringsplaner i stedet. Dette ble gjort for arealene som ble bygget ut langs Holmenkollens vestsida (Voksenkollen og Skogen) og på Skøyen vest, som var de to største utbyggingsområdene på vestkanten på 1980-tallet. Her kjøpte OBOS og Selvaag utbyggingstomtene selv. Det skrånende terrenget fra Bogstad oppover mot Voksen var velegnet for oppføring av terrasseblokker og kjeder av småhus. De fleste store utbyggingstomtene ble bygget ut av Selvaag, med parkering i garasjekjellere under blokkene.

Klargjøring av byggetomter i Voksenkollen. Selvaag bygget terrasseblokker i det bratte terrenget. Foto: Atelier Rude, 1980. Oslo Museum.

På Skøyen vest ble det bygget både terrassehus, lamellblokker, kjedete eneboliger og rekkehus i regi av OBOS og Selvaag. Boligområdene som ble bygget ut på Skøyenjordene og deler av Skøyenparken ble organisert etter samme prinsipp som på Holmlia, som bilfrie og tunbaserte bomiljøer forbundet med hverandre via gangveier gjennom grøntdragene.

Casinetto borettslag ble bygget i 1981-1983 av OBOS som ett av delområdene innenfor områdeplan Skøyen Vest. Borettslaget, tegnet av arkitektkontoret Telje-Torp-Aasen, består av lamellblokker i 3-5 etasjer organisert omkring tre bilfrie tun. Foto: Teigens fotoatelier, ca. 1983. DEXTRA Photo/Norsk Teknisk Museum.

I bydel Nordre Aker ble det ikke bygget ut større områder, men det finnes flere eksempler på svært tidstypiske boliganlegg oppført som fortettingsprosjekter i bydelen. Borettslagene Øvre Sogn og Akebakkeskogen er bygget ut med småhus i kjede med bilfrie internveier, lekeplasser og felles grøntområder i fallende terreng som tidligere ikke hadde vært bebygget.

Øvre Sogn borettslag (arkitektene Borgen og Bing Lorentzen for OBOS, 1985-1988). Anlegget ble oppført mot slutten av perioden som massebyggeriprojektet har kartlagt. Tett-lav boligbebyggelse og bilfritt miljø i tråd med idealene fra 1970- og 1980-tallets massebyggeri. Foto: Byantikvaren, 2024.

9.7 Oslo kommune og slutten på etterkrigstidens massebyggeri

Fra 1945 frem til tidlig 1980-tall tilrettela Oslo kommune med Arbeiderpartiet i front for storstilt boligbygging i ytre by gjennom tomteerverv, fastsetting av reguleringsplaner og investeringer i offentlig infrastruktur.

Fra midten av 1970-tallet endret forutsetningene for sosial boligbygging seg. Bolignøden fra de tidlige etterkrigsårene var i all hovedsak avhjulpet, og finansieringsordningene gjennom Husbanken ble gradvis strammet inn. Med Høyres valgseier i kommunevalget i 1975 endret det politiske landskapet i byen seg, og Oslo kommune gikk inn i en borgerlig styrt epoke. Svak kommunal økonomi og større spillerom for markedskreftene bidro til at den kommunalt styrte, sosiale boligbyggingen i løpet av 1980-tallet ble avviklet til fordel for en mer markedsstyrt eiendomsutvikling.

Oslo kunne ved avrundingen av etterkrigstidens sosiale boligbygging se tilbake på fire tiår med en omfattende byutvikling som hadde avhjulpet bolignøden fra de tidlige etterkrigsårene og hevet boligstandarden for folk flest. Med utbyggingen av Søndre Nordstrand på 1980-tallet var

alle de store utbyggingsområdene fra Generalplan 1950 utviklet. Unntaket var Sørkedalen, som ble bevart som kulturlandskap og bynær landsbygd.

Utbyggingen som hadde funnet sted innenfor de gamle kommunegrensene til landkommunen Aker hadde i løpet av etterkrigsårene endret Oslos karakter fra en konsentrert og funksjonsblandet hovedstad og industriby til en moderne storby med grønne boligområder og drabantbyer koblet til arbeidsplasser og bysentrum gjennom et omfattende nettverk av kollektivtrafikkåre og bilveier.

Kilder

Arkiv

Plan- og bygningsetatens saksinnsyn (vedtakskart og saksfremstilling for reguleringssaker, tegninger og redegjørelser for byggesaker)

Tidsskrifter og artikler

Alsvik, Bård og Leif Thingsrud. «Hovedstad med storfuglleik og fossedur. Sammenslåingen av Oslo og Aker». *Byminner* 1998, nr2: 2-

Anker, Erik og Andreas Hølaas. «Guldberglia». *Byggekunst* 1979, nr 4: 250.

Ascher, Barbara Elisabeth. «Bygg rasjonelt! Olav Selvaag og boligmangeldebatten». *Arkitekturårbok 2013*. Pax Forlag. Oslo. 2013.

Asplan Prosjekt A/S. «Selvbyggerprosjekt i Oslo-området». *Byggekunst* 1984, nr 4: 170.

Bastiansen, Alf, Alex Christiansen, Alf Halvorsen, Olav Holm, Trygve Kleiven og Randi Klippgren. «Romsås». *Byggekunst* 1970, nr 2: 76-77.

Bastiansen, Alf. «Beboernes medvirkning på Romsås». *Byggekunst* 1971, nr 4: 140.

Bastiansen, Alf, Alex Christiansen, Bergsvein Normann og Svein Erik Svendsen. «Lysejordet, Elvefaret og Rønningen borettslag, Oslo». *Byggekunst* 1979, nr 2: 117-119.

Benum, Edgeir. «Byens 'kjempeprogram'». *Fremtid for fortiden* 2002, nr 3/4: 14-29.

Benum, Edgeir. «Veien som slynger seg omkring» - tankene bak byutviklingen i de første etterkrigsårene». *Byminner* 1989, nr 1: 2-14.

Bjørneboe, Jens. «Boliger i bratt terreng». *Byggekunst* 1979, nr 2: 122-124.

«Nordisk boligbygging 1945-1980». *Byggekunst* 1979, nr 2: 129-150.

Brantenberg, Tore. «Småhus og byggeskikk». *Byggekunst* 1979, nr 6: 387.

Byantikvaren i Oslo. *Groruddalen kulturminneatlas*. Oslo. 2004.

Byantikvaren i Oslo. *Oppdag Groruddalen! En kulturhistorisk guide*. Oslo. 2010.

Christensen, Arne Lie (red). «Drabantbyen». Temanummer, *Fremtid for fortiden* 2002, nr 3 og 4.

Christensen, Arne Lie. «Høyhuset - byens hatobjekt nummer én». *Fremtid for fortiden* 2012, nr 3 og 4: 9-14.

Danielsen, Kirsten. «Den tette drabantbyen - bedre enn sitt rykte». *Fremtid for fortiden* 2014, nr 3 og 4: 30-35.

Dobloug, Margrethe og May Sommerfelt. «Livet i et nytt og et gammelt boligområde». *Byggekunst* 1980, nr 8: 350-356.

Eliesen, Gry. «Vern om drabantbyen!» *Fremtid for fortiden* 2008, nr 3: 4-7.

Eliesen, Gry og Lars Emil Hansen. «Oppdag Groruddalen. Noen kulturhistoriske betraktninger». *Fremtid for fortiden* 2010, nr 1: 12-15.

Flood, Grethe. «Eksempelet Kalbakken. Realiseringen av en plan». *Fremtid for fortiden* 2002, nr 3/4: 46-55.

F.S. Platous A/S. «Sannergata 14». *Byggekunst* 1979, nr 4: 249.

Grønvold, Ulf. «Fra Mo i Rana til Soria Moria». *Byggekunst* 1983, nr 8: 414-417.

Grønvold, Ulf. «I hybridenes dager». *Byggekunst* 1991, nr 7: 403-417.

Hatløy, Svein og Turid Haaland. (red). «Byutvekster». *Byggekunst* 1970, nr 3: ikke sidenr.

Henriksen, Arne. «NSBs Arkitektkontor. To nye stasjonsbygninger». *Byggekunst* 1982, nr 8: 380-387.

Hille, Harald. «Grefsenplatået byggeselskap». *Byggekunst* 1970, nr 2: 74-75.

Hoem, Siri. «Ja til 1950-tallet på Søndre Åsen!» *Fremtid for fortiden* 2012, nr 3 og 4: 20-23.

Holm, Erling Dokk. «Fra drabantby til by?» *Fremtid for fortiden* 2008, nr 4-7.

Hougen, Sofus og Thor Gunnar Solheim. «Enerhaugen». *Byggekunst* 1970, nr 2: 72-73.

Hultberg, Resen, Throne-Holst og Bogulawski. «Hallagerbakken, Søndre Nordstrand, Oslo». *Byggekunst* 1979, nr 2: 120-121.

Hultberg, Resen, Throne-Holst og Bogulawski A/S. «Hallagerbakken Holmlia». *Byggekunst* 1982, nr 6: 251-257.

Hultberg, Erik og Ola Mowé. «Fra system til artikulert form». *Byggekunst* 1985, nr 5: 252-253.

Kronborg, Anne-Kristine. «Drabantbyens idégrunnlag: Hvor fikk de det fra?» *Drabantbyen kommer!* Oslo Museum. Oslo. 2008: 38-51

Kvalvik, Anne Grete. «Funkis for folket. Eller: Den modernistiske arkitekten og det folkelege kaos». *Fremtid for fortiden* 2010, nr 3 og 4: 9-13.

Larsen, Kristiane. «Terrengmesterskapet». *Dagens Næringsliv*, D2, 16.02.2024: 8-19.

Lund, Nils-Ole. «Den umiddelbare etterkrigstid. Diskussionen om Apollon og Dionysos». *Nordisk arkitektur* 1991: 18-39.

Mangset, Øistein, Nils Alm Rosland, Lene Schmidt og Felix Vidal. «Beboermedvirkning». *Byggekunst*, nr 4: 162-164.

Niels Torp A/S Arkitekter MNAL. «Giskehagen. Oslo». *Byggekunst* 1984, nr 1: 54-57.

Rodahls arkitektkontor. «Oppsal terrassehus». *Byggekunst* 1979, nr 4: 247.

Rognlien, Dag. «Terrassehus – Ljabru». *Byggekunst* 1971, nr 4: 145-147.

Rolfsen, Erik. «Byplan og bolig Oslo 1906-1981». *Byggekunst* 1981, nr 8: 361-367.

Romsåsteamet. «Ravnkollen skole og daghjem». *Byggekunst* 1973, nr 1: 26-27.

Romsåsteamet. «Tiurleiken skole og daghjem». *Byggekunst* 1973, nr 1: 28-29.

Selberg, Knut og Arne Sødal. «Byforming». *Byggekunst* 1983, nr 7: 348-355.

Sjølie, Mette. «Boligkooperasjonen og medvirkning». *Byggekunst* 1984, nr 4: 160-161

Svendsen, Svein Erik og Inge Willumsen. «Byboligen». *Byggekunst* 1970, nr 2: 42-67.

Svendsen, Svein Erik. «Casinetto. Kritikk». *Byggekunst* 1983, nr 8: 432.

Svennar, Elsa. «Tetthet i boligområder». *Byggekunst* 1970, nr 2: 68-69.

Telje-Torp-Aasen. «Casinetto. Oslo». *Byggekunst* 1983, nr 8: 429-431.

Thams, Helge og Per Gaare. «Fagerholt daghjem. Oslo». *Byggekunst* 1975, nr 2: 54-55.

Bøker og utgivelser

Annaniassen, Erling m.fl. *Nå bygger vi den nye tid. Boligsamvirkets historie i Norge. Bind 2.* Exil Forlag A/S. 1996.

Annaniassen, Erling m.fl. *Tidene skifter. Boligsamvirkets historie i Norge. Bind 3.* Exil Forlag A/S. 1996.

Bjørnsen, Bjørn. *Hele folket i hus. OBOS 1929-1970.* Boksenteret/OBOS. Oslo. 2007.

Bjørnsen, Bjørn og Anne-Kristine Kronborg. *Hele folket i hus. OBOS 1970-2009.* Gaidaros/OBOS. Oslo. 2009.

Boligrådet, Oslo kommune. *Boligarbeidet gjennom tyve år.* Aschehoug. Oslo. 1931.

Brantenberg, Tore. *Sosial boligbygging i Norge 1740-1990. Fra arbeiderbolig til husbankhus.* Ad Notam Gyldendal/Den Norske Stats Husbank. Oslo. 1996.

Curtis, William J.R. *Modern architecture since 1900.* Phaidon Press Limited. London. 2001.

Guldvog, Arnfinn, Christie-Kielland, Jacob, Korsell, Harald, Rinnan, Frode og Strandli, Martin. *Oslo Bolig- og Sparelag 25 år.* OBOS. Oslo. 1954.

Guttu, Jon. *Den gode boligen. Fagfolks oppfatning av boligkvalitet gjennom 50 år.* Arkitekthøgskolen i Oslo. Oslo. 2003.

Hansen, Thorbjørn og Anne Sæterdal. *Ammerud.* Pax forlag a/s. Oslo. 1970.

Hasselknippe, Oskar. *Olav Selvaag. Mannen med ideene.* H. Aschehoug & Co. Oslo. 1982.

Helvig, Magne. Jones, Kenneth. Kobbe, Helene. Norseng, Ruth. *Oslo – planlegging og utvikling.* Oslo kommune. Oslo. 1960.

Høi, Arne, Jørgensen, Morten Birk. Brogren, Thomas. Stybe, Sidsel Dyhl. (red) *Klimavisioner for modernismens bygningskultur. Etageboligbebyggelser 1930-1974.* Realdonia. København. 2024.

Killi, Terje og Jon Skeie. *Pionér i 50 år: USBL fra selvbygging til økologi 1948-1998.* Oslo. 1998.

Kronborg, Anne-Kristine og Ivan Brodey. *OBOS. 100 borettslag. 1929-2013.* Forlaget Press i samarbeid med OBOS. Oslo. 2014.

Lange, Tore. *Fra servicehus til dugnadsfellesskap Borettslaget Kollektivet 1976-2016.* Gaidaros forlag. Oslo. 2016.

Lund, Nils-Ole. *Arkitekturteorier siden 1945*. Arkitektens Forlag. 2001.

Nestor, Per. Nilsen, Trygve. Rolfsen, Erik. *Oslo kommune og boligbyggingen*. Oslo kommune – boligrådet. Oslo. 1962.

Oslo Museum. *Drabantbyen kommer!* Oslo Museum. Oslo. 2008.

Reiersen, Elsa. Thue, Elisabeth. *De tusen hjem. Den Norske Stats Husbank 1946-1996*. Ad Notam Gyldendal/Den Norske Stats Husbank. Oslo. 1996.

Rinnan, Frode. *Lambertseter – en forstad til Oslo med 10000 innbyggere*. Oslo. 1950.

Roede, Lars. *Historisk atlas over Oslo. Gamle kart forteller*. Pax forlag a/s. Oslo. 2016.

Rolfsen, Erik. Tøien, Bjarne. Ramstad, Asbjørn. Stedstadvold, Erling. *Generalplan for Oslo 1950*. Oslo regulervesen. Oslo. 1950.

Sandvik, Einar. *50 år for tryggere hjem – OBOS*. Oslo. 1979Selvaag, Olav. *Bygg rasjonelt*. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo. 1951

Skeie, Jon. *Bolig for folk flest – Selvaagbygg 1920-1998*. Jon Skeie og Tano Aschehoug. 1998

Statens informasjonstjeneste. *Den norske stats husbank: Husbanken etter de første 25 år*. Oslo. 1971.

Ungdommens Selvbyggerlag / USBL Nytt. *25 år i byggende arbeid*. Oslo. 1973

Planer, rapporter og avhandlinger

Byrådsavdeling for byutvikling. Oslo kommune. *Kulturmiljø 2023-2034. Kulturmiljø i den grønne byen*. Oslo. 2023. Tilgjengelig via https://einnsyn-fillager-api.api.oslo.kommune.no/fil?virkksomhet=976819853&filnavn=ce3c41d1b71d4103bf3eb189c9a6ecf0_0579932f3623fd652e480f92d38978f7.pdf (funnet 03.07.2024)

«Kulturhistorisk stedsanalyse. Linderud, Økernbråten og Vollebekk.» Oslo kommune. 2013.

Hansen, Thorbjørn og Jon Guttu. «Fra storskalabygging til frislepp. Beretning om Oslo kommunes boligpolitikk 1960-1989.» Byggforsk/NIBR. 1998.

Hartmann, Eivind og Øistein Mangset. *Neste Stopp! Verneplan for bygninger. Sporveiens bygningshistorie*. Baneforlaget. Oslo. 2001.

Helset, Anne og Anne Sæterdal. «'Det nytter': En diskusjon av samfunnsarbeid som metode i lokalt utviklingsarbeid.» Norsk institutt for by- og regionforskning. 1987.

Klima- og miljødepartementet. *Meld. St. 16. Nye mål i kulturmiljøpolitikken. Engasjement, bærekraft og mangfold*. Oslo. 2019.

Kronborg, Anne-Kristine. «Boliger i Oslo. OBOS fra 1930-tallet til 1980-tallet». Hovedfagsoppgave i kunsthistorie. Universitetet i Oslo. 2003.

Oslo Economics og NIKU. *Evaluering av Riksantikvarens fredningsstrategi fra 2015*. Oslo. 2022. Tilgjengelig via <https://riksantikvaren.no/fredningsstrategien-er-evaluert/#:~:text=Evalueringen%20ble%20gjennomf%C3%B8rt%20i%20perioden,p%C3%A5%20fredningsprosessen%20frem%20til%20fredningsvedtaket>. (funnet 03.07.2024)

Riksantikvaren. *Fredningsstrategi mot 2020 for kulturminneforvaltningen*. Oslo. 2015. Tilgjengelig via <https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui/handle/11250/285158> (funnet 03.07.2024)

Roslands arkitektkontor as for NSB og Riksantikvaren. *Verneplan for jernbanebygninger*. 1997. Tilgjengelig via <https://banenor.brage.unit.no/banenor-xmlui/handle/11250/155059?locale-attribute=en> (funnet 03.07.2024)

Sjølie, Mette m.fl. *Sosial boligbygging i Norge 1945-1980. Forskning om bygningsvern og utviklingsplanlegging*. Oslo. 1988.

Undervisningsbygg Oslo KF. *Verneplan for Osloskolene. Vedlegg 3 – katalog over skoler oppført i Oslo kommune i perioden fra 1945 til og med 1979*. Oslo. 2011. Tilgjengelig via <https://byantikvaren.no/wp-content/uploads/2022/04/verneplan-for-osloskolene-i-2011-vedlegg-3-oslo-kommune-1945-79.pdf> (funnet 03.07.2024)

Undervisningsbygg Oslo KF. *Verneplan for Osloskolene II. Skoler fra 1980- og 1990-tallet. Del 1. Hovedrapport*. Oslo. 2021.

Undervisningsbygg Oslo KF. *Verneplan for Osloskolene II. Del 2. katalog og faktaark over skoler prioritert til vern*. Oslo. 2021. Tilgjengelig via <https://byantikvaren.no/wp-content/uploads/2022/04/verneplan-for-osloskolene-ii-2021-katalog-og-faktaark.pdf> (funnet 03.07.2024)

Film og podcast

<https://oslofilmer.no/filmer/kranselag/>

<https://digitaltmuseum.no/021118478726/oslos-nye-bydeler>

<https://digitaltmuseum.no/021118478676/nye-forstadsbaner-i-oslo>

<https://digitaltmuseum.no/011085441802/ammerud-en-drabantby-oppstar>

<https://www.obos.no/hjemlengsel/episode-4/>, “Hjemlengsel”

<https://www.youtube.com/watch?v=hvEWuQ3XpVI> “Obos og byen. 1971”

https://www.youtube.com/watch?v=IdaTclJ_N2g “Nye forstadsbaner i Oslo, 1958”

<https://www.youtube.com/watch?v=T0QSuBNZnNQ> “Drabantbyene”

<https://www.youtube.com/watch?v=Tg4LNbVEH8s> Bygeografi og urbanisme i Oslo: Ammerud

Nettressurser

oppdaggroruddalen.no

https://www.kvadraturenoslo.no/content/ressurser/artikler/art_5_verneverdi_og_vernekriterier_-_ulf_holmene%5B1%5D.pdf (funnet 15.05.2024)

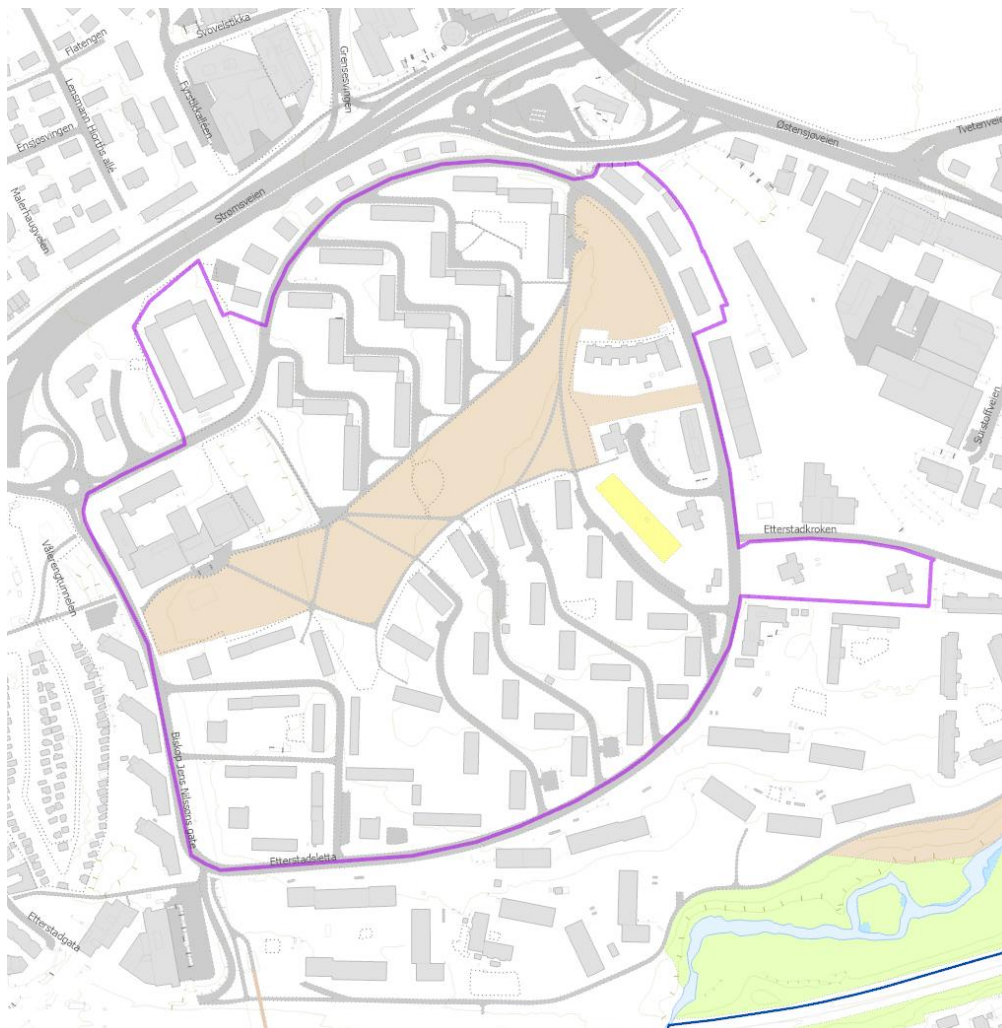
Vedlegg – Kulturmiljøer fra etterkrigstidens massebyggeri til revisjon av kommuneplanens arealdel (2023)

Bolignød 1945-1960

Etterstad – bydel Gamle Oslo

Etterstad ble innlemmet i Oslo i 1946, allerede to år før sammenslåingen med Aker, og var den første store bolignødsutbyggingen med typiske lamellblokker i tillegg til punktblokker, skole og barnehage. Byggingen skjedde i regi av OBOS.

Lamellblokkene har gjennomgått endringer, men volumer og struktur er velbevart.

Foreslått avgrensning av hensynssone kulturmiljø bevaring på Etterstad. Etterstadslottet er inkludert i områdeavgrensningen som den første boligutbyggingen innenfor Etterstadplanen, selv om den er oppført i 1931.

Flaen – bydel Grorud

Flaen ble bygget av Aker boligbyggelag i Groruddalen, og lå den gang langt ute i Aker, men i nærheten av viktige ferdselsårer som Trondheimsveien og hovedbanen. Området består av åpen blokkbebyggelse i 3-4 etasjer og småhusbebyggelse i form av flermannsboliger og rekkehus.

Byggingen begynte i 1946/47, og dette gjør Flaen til den første massebyggeriutbyggingen i det som senere skulle bli et av massebyggeriets tyngdepunkter i Oslo, altså Groruddalen.

På Flaen ble det også bygget svenskehus, som styrker kulturminneverdien betraktelig.

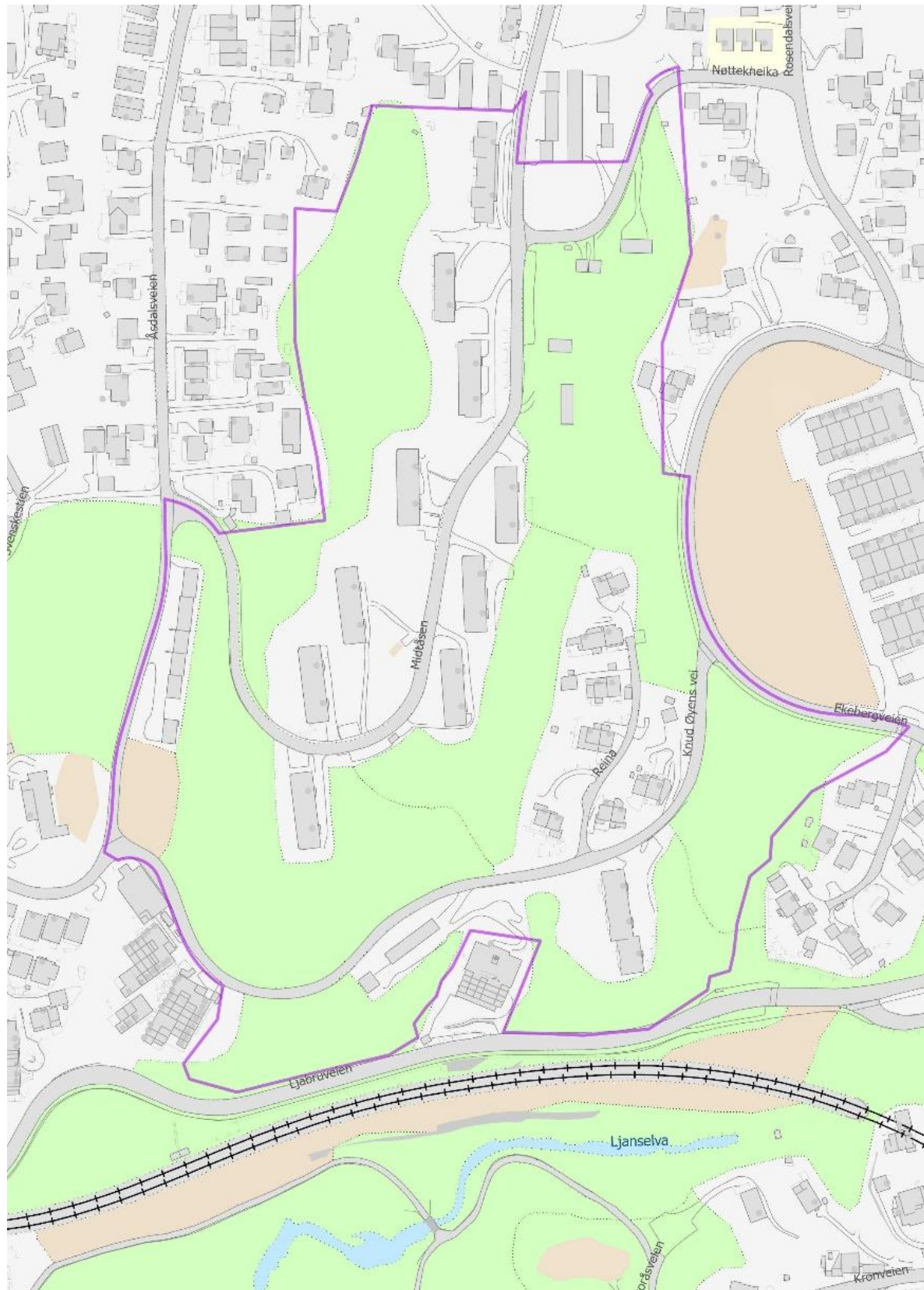
Foreslått avgrensning av hensynssone kulturmiljø bevaring på Flaen.

Midtåsen/Øvre Ljan – bydel Nordstrand

Blokkbebyggelsen langs veien Midtåsen på Nordstrand er oppført i første halvdel av 1950-tallet som et enkeltstående boligprosjekt oppført for et lokalt boligbyggelag. Boligområdet representerer den tidlige boligbyggingen som fant sted spredt omkring i tidligere Aker kommune i de første årene etter kommunesammenslåingen mellom Oslo og Aker i 1948.

Et viktig særpreg for anlegget er måten bebyggelsen er lagt i terrenget, med bevart og ukultivert skogsterreng tett på blokkene. Bygningstypologien og bebyggelsesstrukturen med åpen blokkbebyggelse omgitt av grønne omgivelser er typisk for boligutbyggingen i de første årene etter andre verdenskrig.

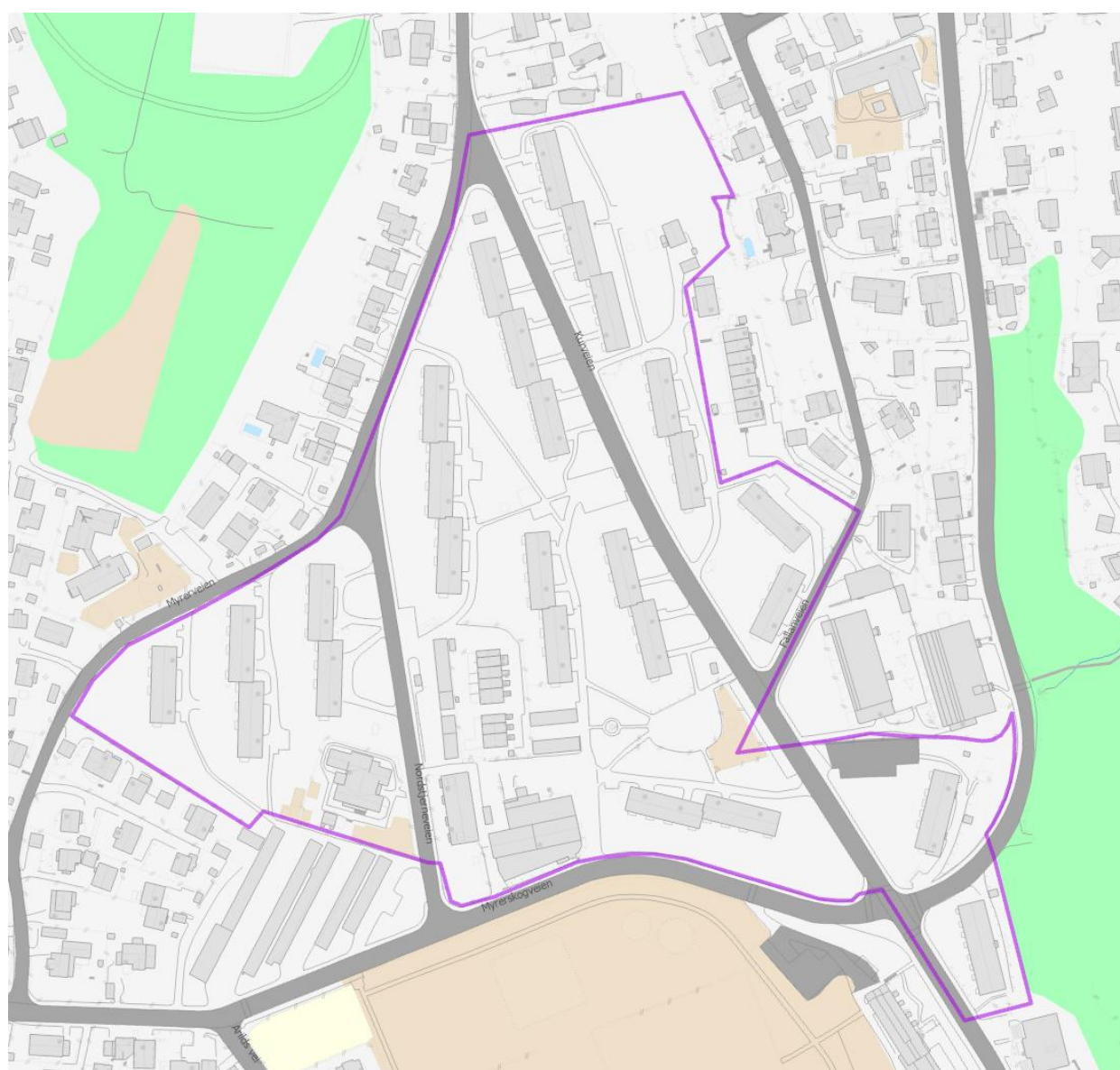
Øvre Ljan boliglag er prioritert som kulturmiljø til kommuneplanens arealdel som et godt bevart og representativt boligområde fra den tidlige etterkrigstiden, hvor bebyggelsesstrukturen og landskapssammenhengen er helt vesentlig.

Foreslått avgrensning av hensynssone kulturmiljø bevaring på Midtåsen. Områdeavgrensningen omfatter både boligblokkene, garasjerekker og friarealer med bevart skogsterreng omkring boligbebyggelsen.

Myrer – bydel Nordre Aker

Myrer er valgt ut som en representant for den første fasen av etterkrigstidens massebyggeri, før drabantbyene ble bygget etter generalplanen fra 1950. Myrer ble lagt i tilknytning til industrien ved Akerselva, og ble bygget ut av OBOS med lamellblokker. På Kjelsås ble det ellers bygget mange småhus på 1940/50-tallet. Myrer ble oppført noen år senere enn Lille Ekeberg og Flaen, og borettslaget er uten svenskehus, men samtidig er blokkenes uttrykk bedre bevart på Myrer. På både vestsiden og østsiden av byen er det valgt ut verneområder fra denne fasen, mens Myrer representerer fasen i området nord for byen og tilknytningen til industriområdene ved Akerselva.

Foreslått avgrensning av hensynssone kulturmiljø bevaring på Myrer. Området omfatter lamellblokkene med tilhørende garasjerekker og næringsbebyggelse/butikk.

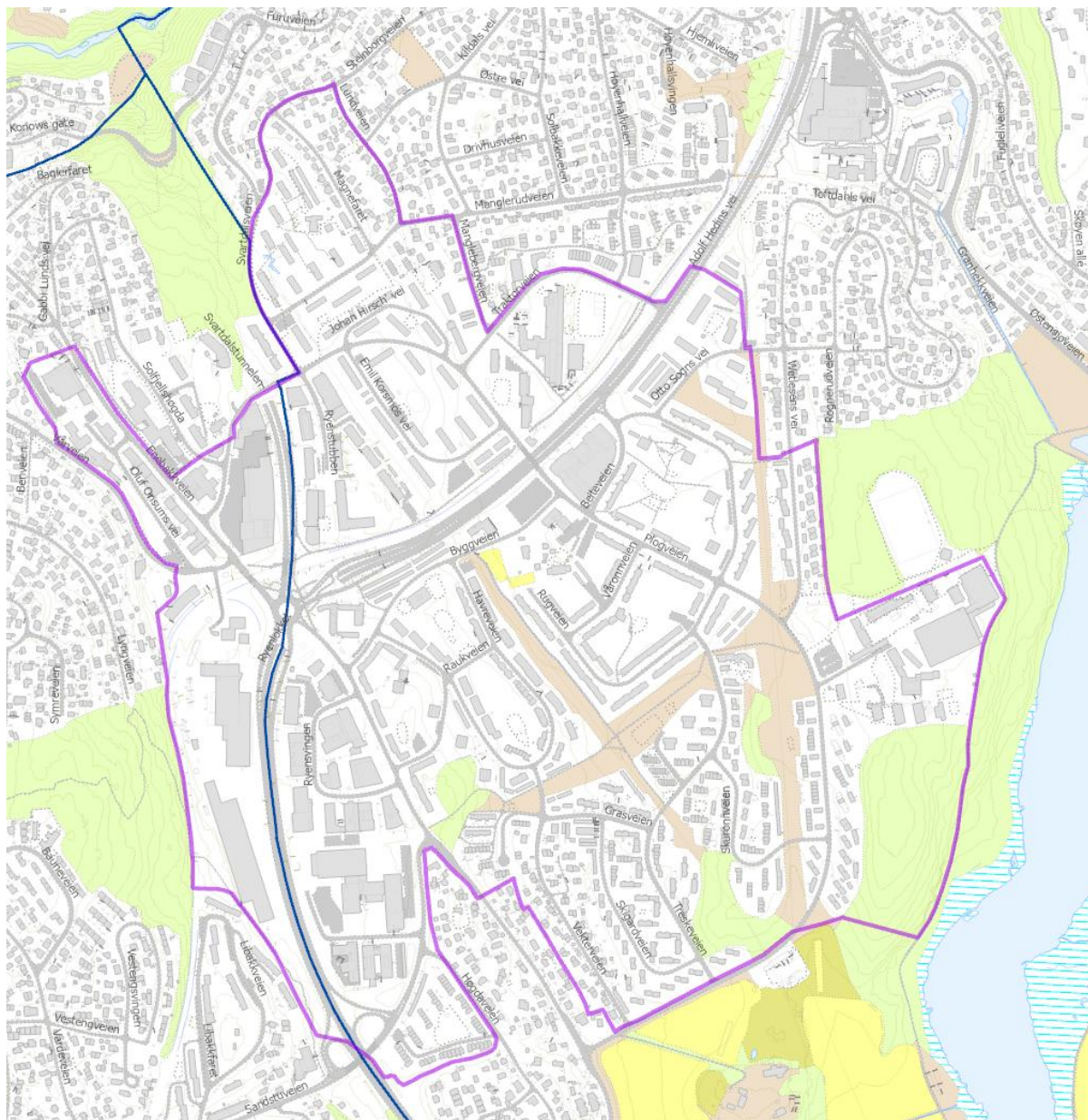
Drabantbyer – nye bysamfunn 1950-1960

Manglerud – bydel Østensjø

Manglerud ble bygget ut etter en reguleringsplan som i meget stor grad følger prinsippene i generalplanen fra 1950, med tettere blokkbebyggelse i «sentrum», rekkehusbebyggelse i randsonen, industriarbeidsplasser på Ryen i direkte tilknytning til det nye bysamfunnet, og fellesfunksjoner integrert i planen (med skoler og skolekretser som helt sentralt).

Manglerud ble påbegynt allerede i 1946/47, men selve drabantbyen ble bygget ut av OBOS på 1950-tallet og inn på 1960-tallet. På 1960-tallet fikk Manglerud også shoppingsenter.

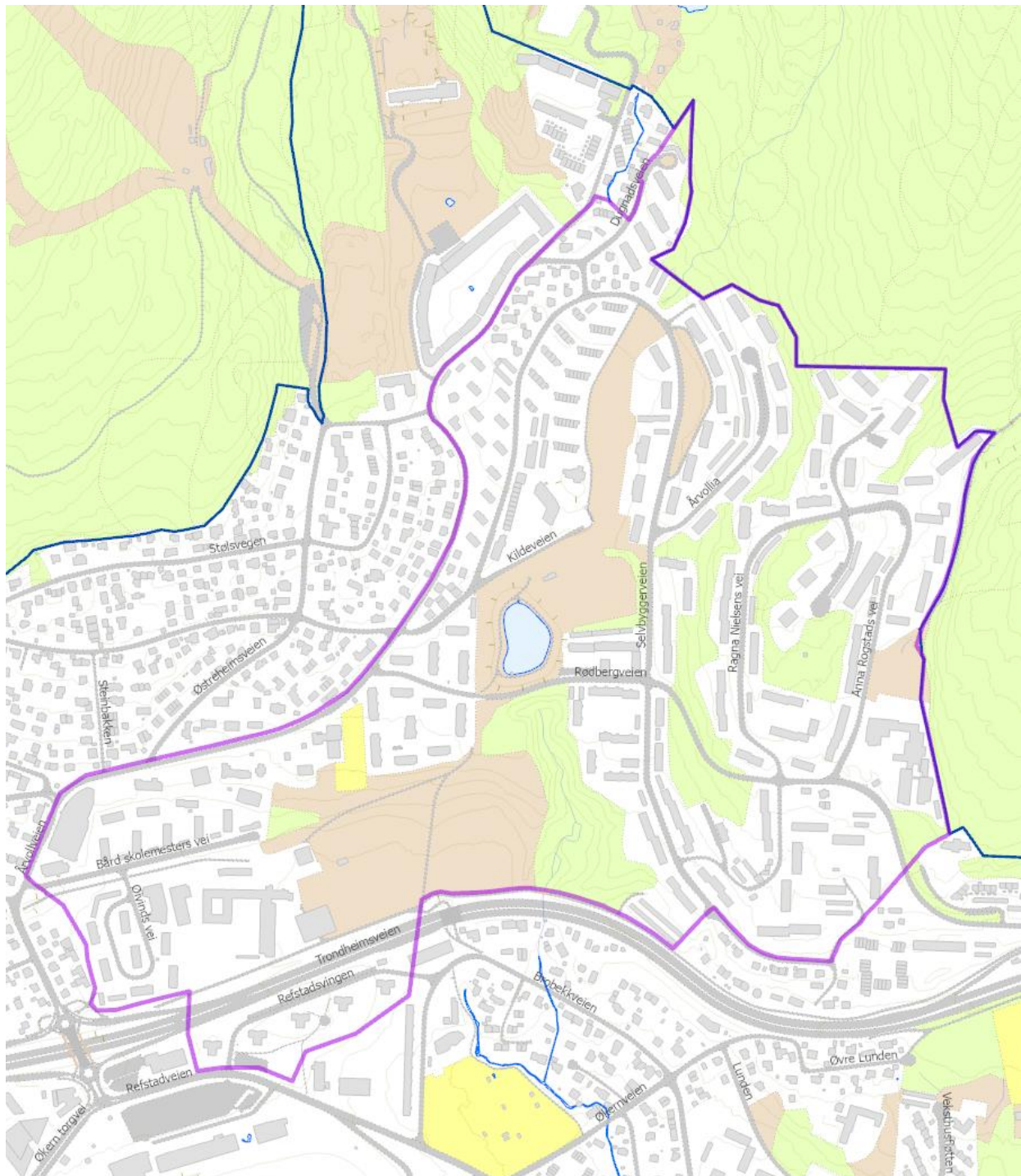
Manglerud er valgt ut som representant for 1950-tallets drabantbyer i det store tyngdepunktet for denne fasen i Østensjøbyen. Manglerud fremstår som en særlig typisk representant på idealene i generalplanen fra 1950 og drabantbyene som ble bygget etter denne, og er derfor valgt ut som verneområde.

Foreslått avgrensning av hensynssone kulturmiljø bevaring på Manglerud. Området omfatter både boligområdene på Manglerud og Høyenhall og industribeltet på Ryen.

Årvoll – bydel Bjerke

Drabantbyene fra 1950-tallet er helt vesentlige i fortellingen om etterkrigstidens massebyggeri, og likevel har kun én drabantby vært omfattet av kommuneplanen som verneområde – den aller første, Lambertseter. Årvoll/Tonsenhagen er valgt ut som representant for 1950-tallets drabantbyer i Groruddalen, der drabantbybebyggelsen på 1950-tallet lå noe spredt utover i dalen, alle med ulik utbyggingshistorie (Årvoll/Tonsenhagen, Veitvet og Kalbakken). På Årvoll dominerte USBL utbyggingen, med stort innslag av dugnadsarbeid. Tonsenhagen ble bygget i forlengelse av Årvoll mot øst på slutten av 1950-tallet. Tonsenjordet (sørvest for Årvoll), som inngår i Byantikvarens fredningsstrategi, er også en del av det helhetlige kulturmiljøet fra etterkrigstiden. Innenfor området ligger Oslos best bevarte kjøpesenter fra 1950-tallet, Tonsenhagen torg, som står oppført på Gul liste. Årvoll/Tonsenhagen fremstår som en svært god representant for 1950-tallets drabantbyutbygging med en noe annerledes utbyggingshistorie enn de typiske OBOS-drabantbyene, og er derfor valgt ut som verneområde.

Foreslått avgrensning av hensynssone kulturmiljø bevaring på Årvoll.

Rasjonell boligbygging og internasjonal modernisme 1960-1970

Ammerud – bydel Grorud

Planleggingen av drabantbyen på Ammerud startet på slutten av 1950-tallet i regi av OBOS. Arkitektene Håkon Mjelva og Per Norseng utarbeidet reguleringsplan og bebyggelsesplan. Ammerud ble planlagt som boligstrøk med sosial infrastruktur, men hvor det allerede eksisterende Grorud senter skulle betjene de nye beboerne på Ammerud som lokalsenter.

Drabantbyen ble bygget på 1960-tallet, og er preget av en internasjonal dreining av arkitekturen, med klare linjer, sterke kontraster og store volumer. Arkitekturen ble sterkt preget av industrielle produksjonsmetoder, og ble samtidig mer monumental, ofte lagt som skulpturer i landskapet. Dekorasjonene på endeveggene av de fire sentrale skiveblokkene er formgitt av Knut Steen.

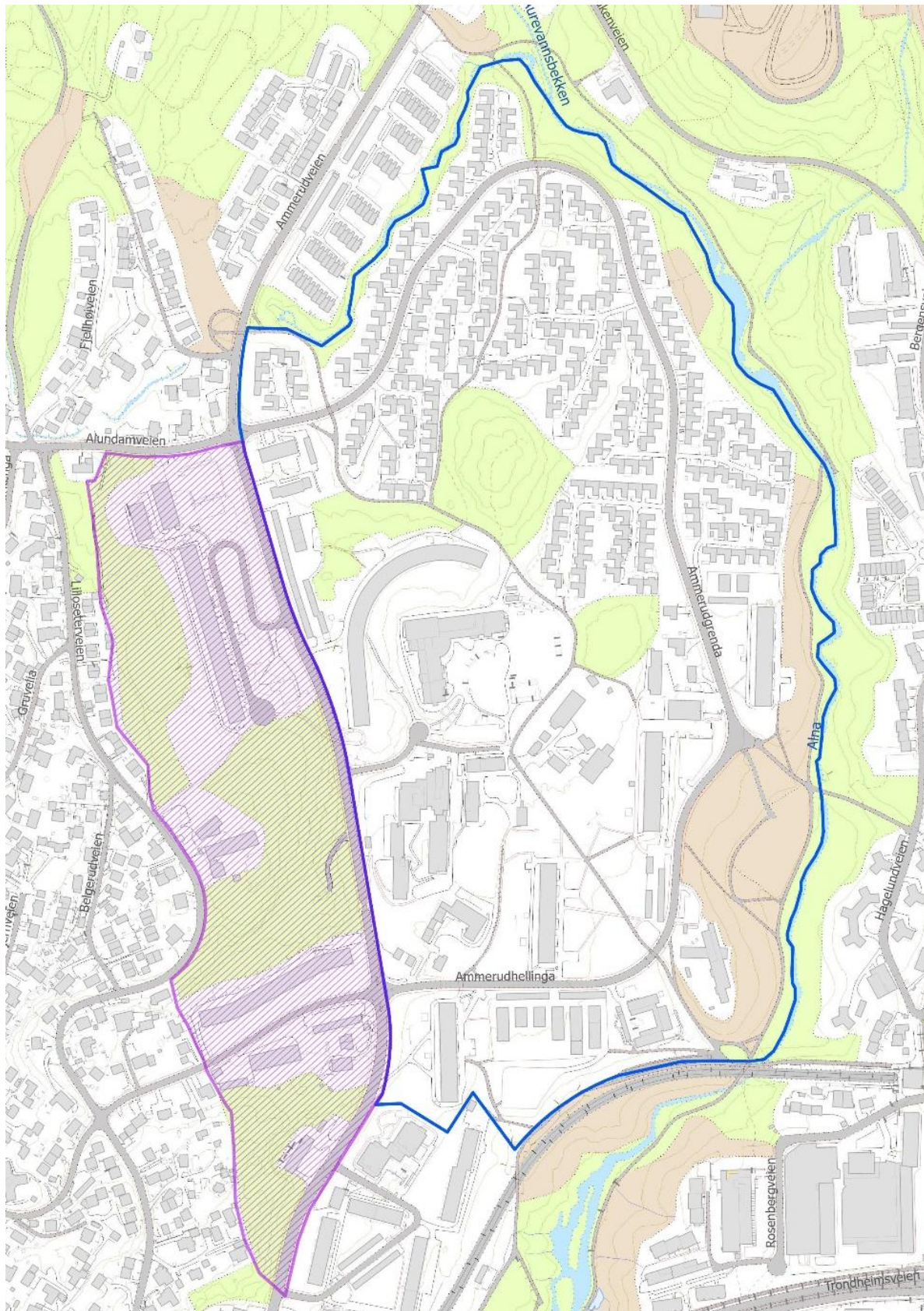
I tillegg til store skiveblokker og kurvede blokker består Ammerud også av et stort område med atriumhus, samt sosial infrastruktur som skole og sykehjem. Grøntarealene mellom bebyggelsen er en sentral komponent i drabantbyen.

Ammerud nordre mellom gård og Ammerud mellom gård ligger mellom høyblokkene i kontrast til drabantbyen rundt.

Ammerud er en av landets mest karakteristiske og helhetlige av de internasjonalt orienterte drabantbyene fra 1960-tallet, og er et referanseprosjekt for arkitektur-, bolig- og byutviklingsidealene i samtiden, i tillegg til vektingen av rasjonell industriell produksjon.

De to gårdstunene mellom høyblokkene tydeliggjør kontrasten mellom den tradisjonelle norske byggeskikken og den moderne internasjonale modernismen som Ammerud er en representant for.

Til revisjon av kommuneplanens arealdel 2023 er avgrensningen av kulturmiljøet på Ammerud foreslått utvidet for å ta med hele den opprinnelige avgrensningen av reguleringsplanen for Ammerud.

Foreslått avgrensning av hensynssone kulturmiljø bevaring på Ammerud. Skravert område viser foreslått utvidelse av område med verneinteresser. Blått omriss viser avgrensning i kommuneplanens arealdel 2015.

Haugenstua – bydel Stovner

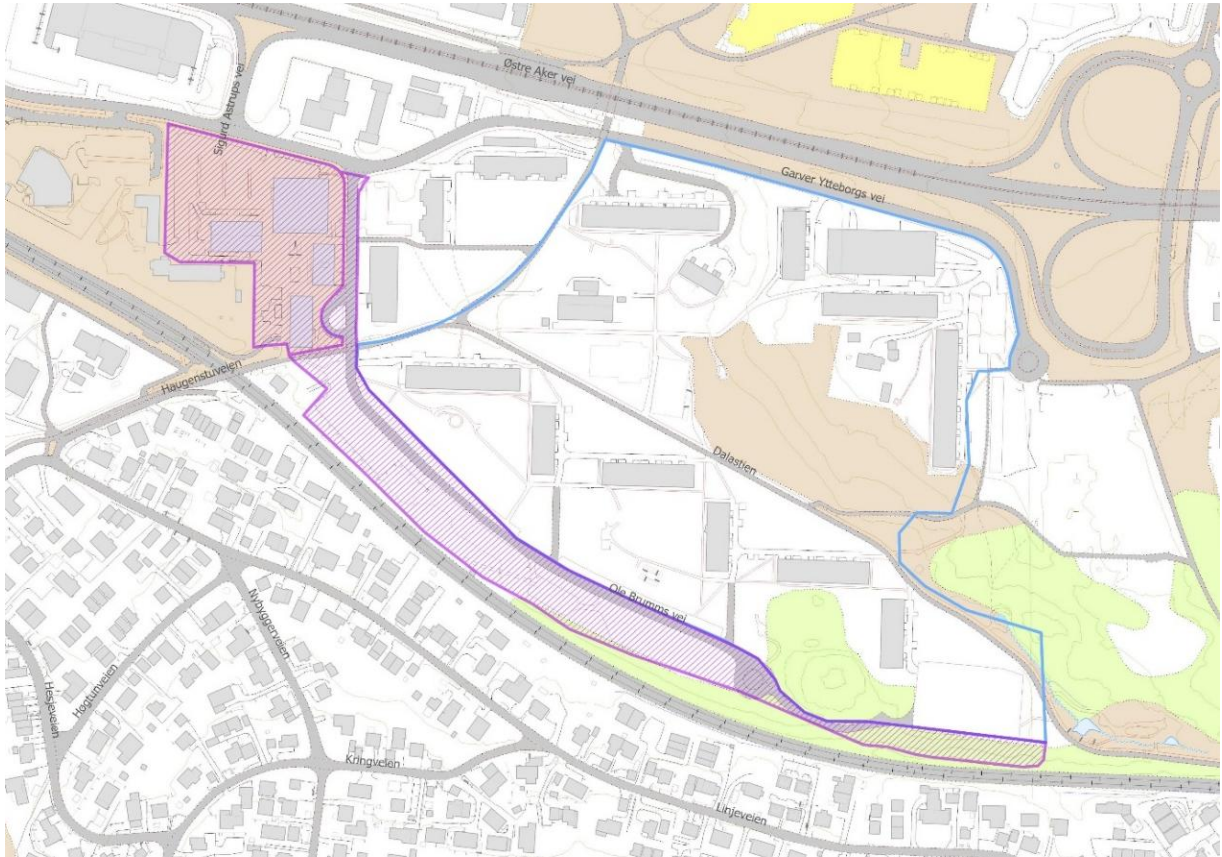
Haugenstua-utbyggingen er del av den store Tokerudplanen (1963-1964), og er planens største borettslag med 882 leiligheter. Haugenstua ble oppført på markene til Stig gård, og gårdstunet med våningshus og driftsbygninger er bevart. Haugenstua borettslag med grøntanlegg og det bevarte tunet til Stig gård er tilkjent høy kulturminneverdi som et representativt og godt bevart kulturmiljø fra 1960-tallet og som formidler av historien om Aker som jordbruksbygd og etterkrigstidens storskalautbygging.

Borettslaget, som består av ti sjuetasjes skiveblokker omkring et stort og bilfritt grøntområde, er tegnet for OBOS av arkitektene Preben og Gynt. Bygningene er representative for sin tid, med en bevisst bruk av materialer, få detaljer og et uniformt arkitekturuttrykk. Gavlveggene har utsmykninger utført av Knut Steen. Parkingsarealene er plassert i utkanten av området.

Haugenstua ble oppført med Ungdomsbygg som entreprenør. Ungdomsbygg var eid av USBL, som fra 1950-tallet hadde vært en pådriver for industrialisert og effektiv boligbygging. Haugenstua er typisk for prosjektene som ble bygget av Ungdomsbygg, med prefabrikerte betongelementer og fasadeplater i betong.

På Haugenstua ble det i Tokerudplanen også avsatt område for senterutbygging ved Haugenstua stasjon. Detaljreguleringen for Haugenstua senter ble vedtatt i 1974, og tilrettela for oppføring av senter med felleskapsfunksjoner, samfunnshus og handel. Senterområdet på Haugenstua utgjør en viktig del av utbyggingshistorien i området. Senteret er fortsatt godt bevart, med intakt bebyggelsesstruktur og bilfritt torg. Samfunnshuset er i bruk som flerbrukshus i regi av bydel Stovner.

Til revisjon av kommuneplanens arealdel 2023 er avgrensningen av kulturmiljøet på Haugenstua foreslått utvidet for å inkludere senterområdet og parkeringsområdet sør for blokkbebyggelsen.

Foreslått avgrensning av hensynssone kulturmiljø bevaring på Haugenstua. Skravert område viser foreslått utvidelse av område med verneinteresser. Blått omriss viser avgrensning i kommuneplanens arealdel 2015.

Kringsjå/Korsvoll – bydel Nordre Aker

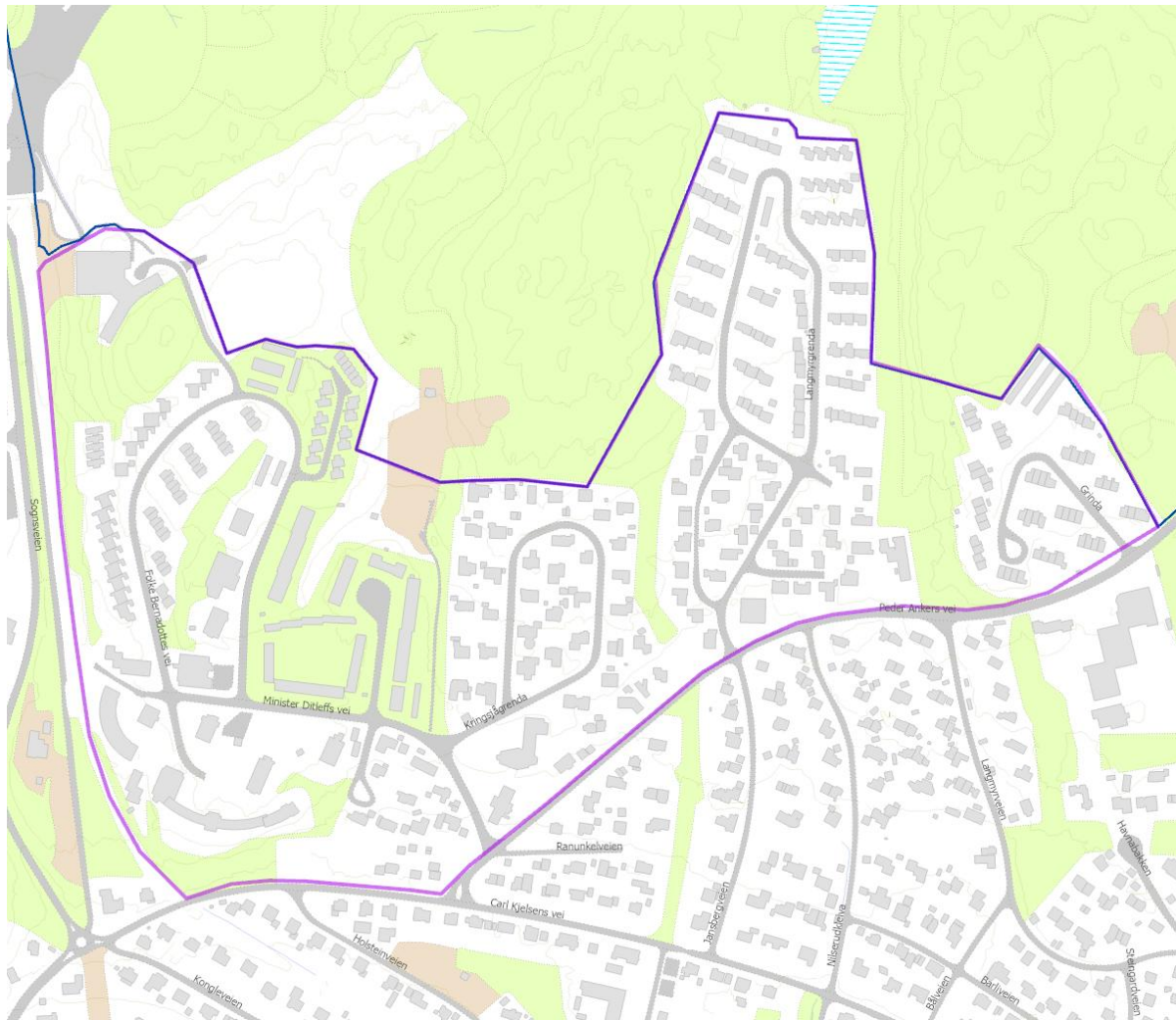
Boligområde med rekkehus, kjedehus, eneboliger og enkeltblokker detaljregulert i 1959. Bygget ut i perioden 1959-1970.

Boligområdene i Langmyrgrenda og Grinda ligger på grensen til marka på Kringsjå/Korsvoll, og består i stor grad av småhusbebyggelse organisert omkring veislynger.

Boligarkitekturen har trekk fra internasjonal senmodernisme, med flate eller asymmetriske tak og materialbruk i tre og tegl.

Kringsjå/Korsvoll er valgt ut som en godt bevart representant for 1960-tallets småhusbygging hvor arkitekturen er inspirert av internasjonale forbilder.

Bebyggelsesstrukturen i området er intakt, med få innslag av nyere foretting.

Foreslått avgrensning av hensynssone kulturmiljø bevaring på Kringsjå/Korsvoll. Området består i vest av både punktblokker, lavblokker og småhusbebyggelse mens Langmyrgrenda og Grinda består av småhus. Innenfor områdeavgrensningen ligger butikk/næringsarealer og Nordberg kirke.

Kritikk, reaksjon og variasjon 1970-1980

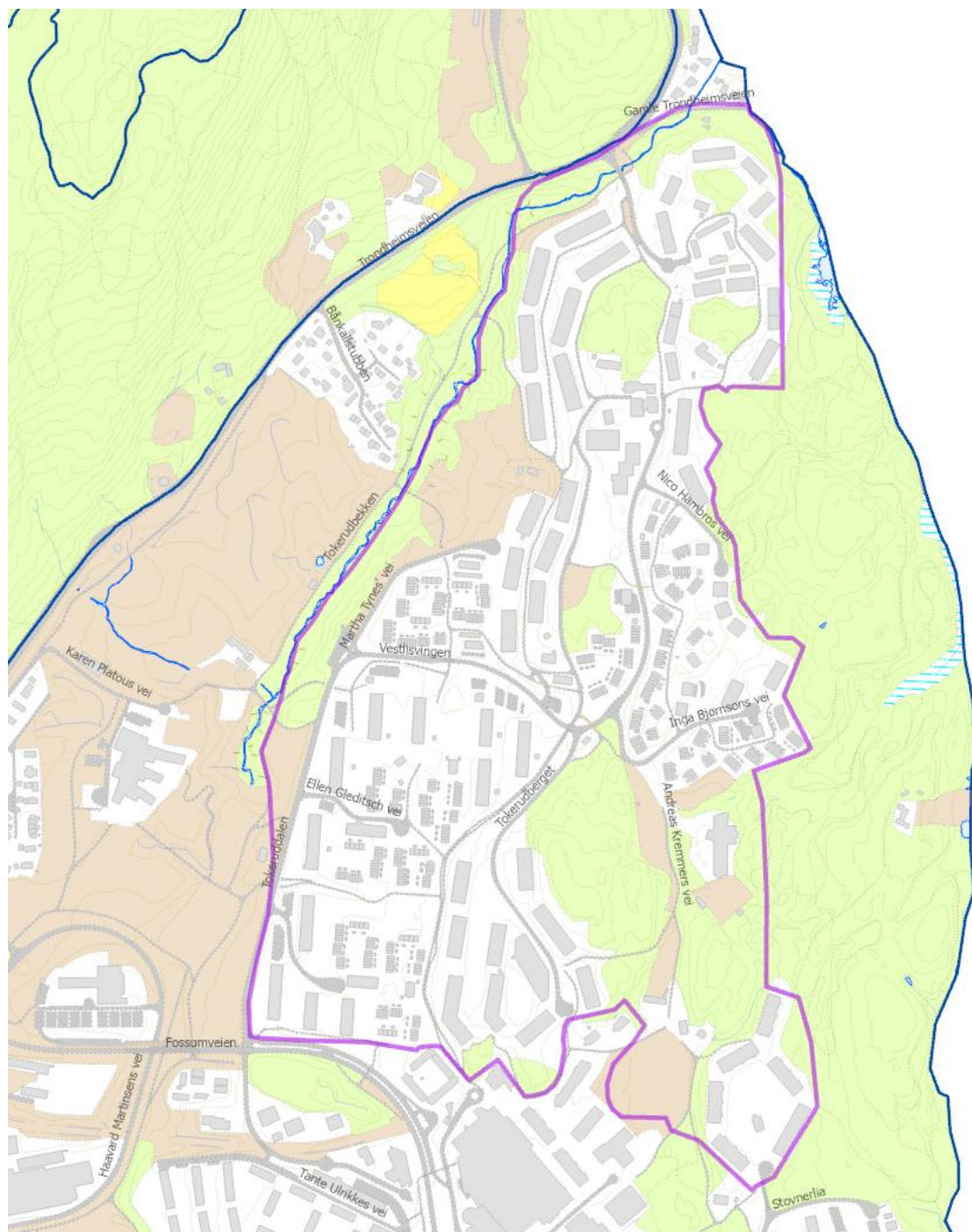
Vestli – bydel Stovner

Boligområdet med terrasseblokker, rekkehus og felles grøntarealer ble regulert i Tokerud-planen (1963-1964) og bygget ut på slutten av 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet.

Tokerud/Vestli er Oslos største sammenhengende terrassehusmiljø i drabantby, og ble anlagt som et bilfritt miljø med store friarealer rundt blokkene og garasjeplasser i kjellerne. Området ble bygget ut av Selvaag med "Selvaags nyeste oppfinnelse, terrasserte boligblokker med store balkonger, "hengende hager" og ikke minst: all biltrafikk og bilparkering under husene. De frittstående terrasseblokkene var en videreføring av ideene fra de første terrasseblokkene firmaet oppførte i Ullernåsen, tegnet av arkitektene Anne Tinne og Mogens Friis. Terrasseblokkene med avtrappede etasjer gir variasjon i leilighetsstørrelse. Blokkene er oppført uten kjeller, og med parkering i nederste etasje. Parkeringsløsningen gir bilfrie boligområder.

Bebyggelsen har gjennomgått fasaderehabiliteringer, men opprinnelig bebyggelsesstruktur med terrasseblokker, rekkehus, grøntarealer og veier/gangstier er svært lite endret siden byggeår.

Vestli med terrasseblokker, rekkehus og grøntområder har høy verneverdi som et helhetlig kulturmiljø og som representant for etterkrigstidens massebyggeri. Bebyggelsesstrukturen er intakt, med sjenerøse grøntarealer mellom blokkene og bilfrie gangveier gjennom området.

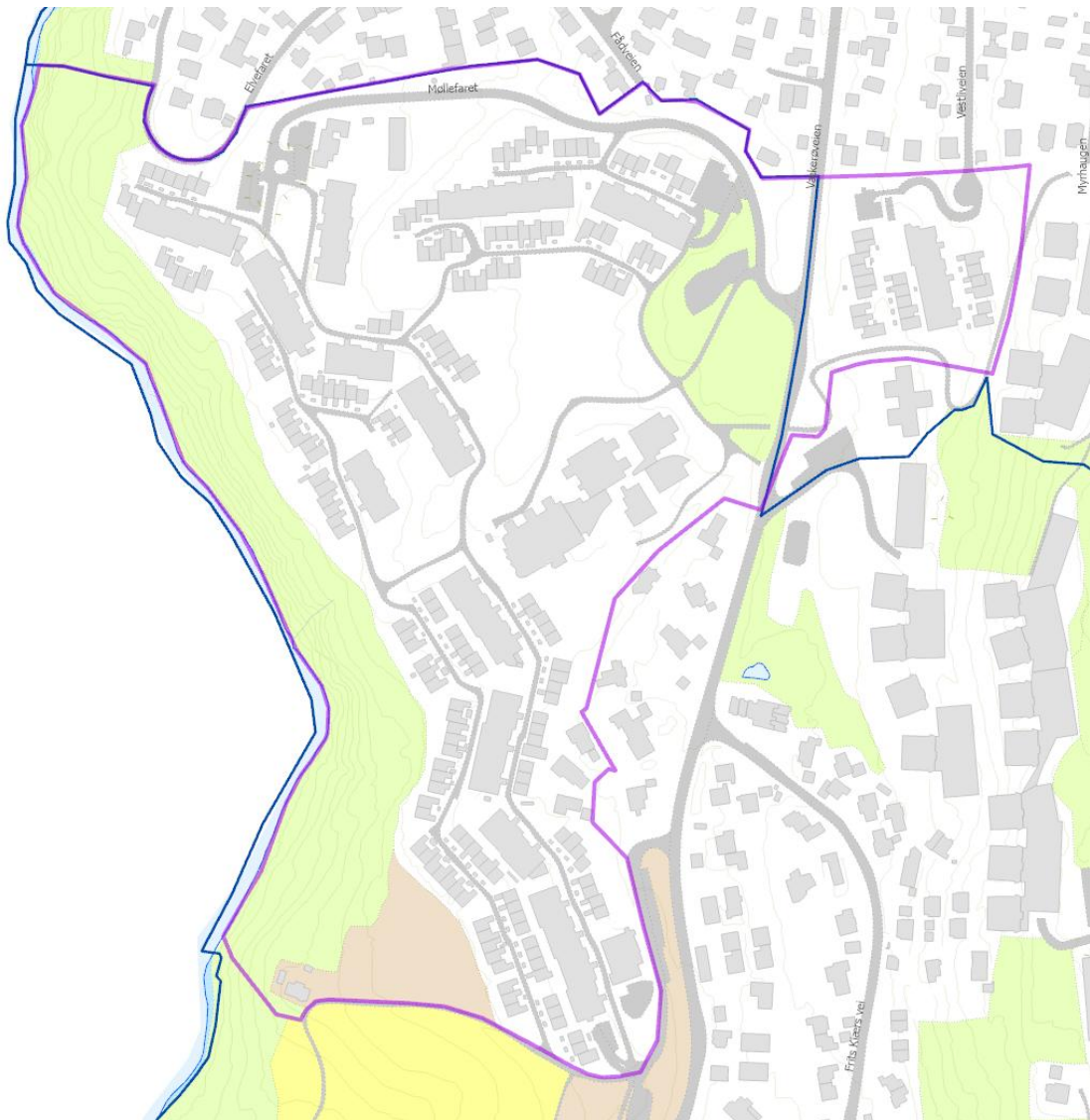

Foreslått avgrensning av hensynssone kulturmiljø bevaring på Vestli. Området er bebygget med terrasseblokker og rekkehus oppført av Selvaag. Innenfor avgrensningen ligger Vestli t-banestasjon med nærsenter, flere barnehager, friarealer og Tokeruøst og Vestli skoler, begge nybygget etter at de opprinnelige skolene ble revet.

Lysejordet – bydel Ullern

Utbyggingen på Lysejordet ligger i skrånende terreng mellom Vækerøveien og Lysakerelva, helt på kommunegrensen mot Bærum. Tomtevalget og bebyggelsens plassering i det fallende naturlandskapet er typisk for tidens utbyggingsprosjekter og planidealer, med mål om å utnytte bratt terreng til tettere utbygging enn tidligere.

Lysejordet er valgt ut som representant for massebyggeriet på Oslo vest på 1970- og 1980-tallet. Området er bygget ut i tråd med tidens idealer om boliggrender og standardisering av byggeprosessen. Området er også typisk for datidenes utbygging i kupert terreng som ikke tidligere hadde vært bebygget eller kultivert.

Foreslått avgrensning av hensynssone kulturmiljø bevaring på Lysejordet. Avgrensningen omfatter alle boliganleggene som ble bygget ut etter samme plangrep. Lysejordet skole, nærsenter/butikk og de ubebygde friarealene er tatt med i områdeavgrensningen.

Nye nabolag 1980-1990

Holmlia – bydel Søndre Nordstrand

Holmliaabyen ble regulert i disposisjonsplan for Holmlia i 1978 og bygget ut i perioden 1978-1984. Bebyggelsen består hovedsakelig av lavblokker og rekkehus, med noe innslag av næringsbebyggelse, lokalfunksjoner og sosial infrastruktur som skoler, barnehager, grendehus, idrettshall/bad og kirke. Søndre Ås gård med tun og kulturlandskap ble regulert til bevaring og ivaretatt som en ressurs for nabolaget da Holmliaabyen ble etablert. Dette grepet er en sjeldenhet i den store boligutbyggingen av Oslo etter krigen.

Holmliaabyen er anlagt i et småkollet landskap, hvor den naturlige topografien i stor grad er bevart og hvor internkommunikasjonen mellom de ulike borettslagene og fellesfunksjonene gjennom området er lagt til bilfrie gangveier. Deler av bebyggelsen har gjennomgått fasaderehabiliteringer, men opprinnelig bebyggelsesstruktur med blokkbebyggelse, rekkehus, grøntarealer og veier/gangstier er svært lite endret siden byggeår og oppleves som intakt.

Foreslått avgrensning av hensynssone kulturmiljø bevaring på Holmlia. Området omfatter ikke hele utbyggingsområde på Holmlia, men er avgrenset til drabantbyen vest for Holmliaveien/Rosenholmveien og sør for Ljabrudialen. Hele Søndre Ås gård og friarealene på Hallagerjordene/Ljansjordene er inkludert i områdeavgrensningen.